విషయసూచిక.

విషయములు. పుటలు.

శ్రీరామచంద్ర.

ఆంధ్రసాహిత్య
పరిషత్పత్త్రిక

సంపుటము ౧౧. { దుందుభినామసంవత్సరము. మాఘఫాల్గునమాసములు. } సంచిక ౬.

పాఠశాలలలోని తెలుఁగు.

(పిఠాపురము పరిషత్సభలోఁ జదువఁబడినది)

సభాధ్యక్షా! మహారాజా! విద్వత్సభ్యులారా!

గీ. చదువలేదే నొకింతయు ♦ సంస్కృతంబు;
నాంధ్రపరిచితి యల్పంబు; ♦ సామయుఁడను;
వ్యాసమందలి విషయభా ♦ షాదిలోప
ములను క్షమియింపుఁ; డిదిగో చే ♦ మోడ్పు మీకు!

సస్యసమృద్ధియు సస్యప్రాశస్త్యమును జల్లిన గింజలఁబట్టియుఁ బెట్టిన నీటిం బట్టియు నుండునట్లే, దేశభాషాభ్యుదయము పాఠశాలలలోఁ బ్రస్తుతము నాటుచున్న విద్యాబీజములఁబట్టియు బాలురు బాలికలుఁ బడయుచున్న శిక్షను బట్టియు నుండును. వర్తమానవిద్యార్థిబృందమే కాదా పెరిఁగి పెద్దలై దేశమును ముందటికిఁ దెచ్చుప్రజాసంఘము కానున్నది! స్థితిగతు లెట్లుండెడివో యెట్లున్నవో యించుక పరిశీలించి చూతము.

సమస్తజ్ఞానమణిపేటిక యై సర్వలోకసమాదరణీయ మై యుండుభాష సంస్కృతభాష. మనయాంధ్రదేశములో, నేఁబది యఱువది యేండ్లక్రిందటి వఱకును బ్రాహ్మణులు సర్వసామాన్యముగా వేదమునే యభ్యసించి కాలము గడపుకొనెడువారు. తఱచుగా వివాహోపనయనాది స్మార్తకర్మములకుఁ గావలయు మంత్రతంత్రవిధానములును గొన్నియాశీర్వచనపుఁబనసలును మాత్రమే

నేర్చి కుటుంబపోషణము గావించుకొనెడువారు. పఠించుమంత్రముల యర్థమును తెలిసినవా రెక్కడనో కాని యుండెడువారు గారు. శాస్త్రపరిచయము గలవారిసంఖ్య యత్యల్పముగా నుండెడిది. పంచకావ్యములు చదివినవారే పండితులుగాఁ బరిగణింపఁబడుచుండెడువారు.

ఆంధ్రగ్రంథపఠనము చేసినవారు మఱియుఁ దక్కువగా నుండెడివారు. అదిగాక, పెక్కురు పండితులు తెలుఁగు చదువుట గౌరవమునకు లోప మని తలఁచెడువా రని చెప్పుట యతిశయోక్తి గాదు. ఛాందసులు శ్రాద్ధభోజనాద్యవసరములం దపవిత్ర మగునాంధ్రభాష నోట రాఁ గూడ దని "పప్పు, కూర, పచ్చడి, చేరు, పెరుఁగు, మజ్జిగ, యుప్పు" మున్నగువానికి మాఱు "సూప శాక లేహ్య చోష్య దధి తక్రలవ" ణాదిశబ్దము లుపయోగించెడువారు. వర్ణములు తాఱుమాఱుచేసి తక్రమునకు బదులు తర్కము నెడువారు కూడఁ గొంద ఱుండెడువారు. తేలు గుట్టి బాధపడుచున్న ప్రసిద్ధపండితుని నొకఁ డేమి శాస్త్రిగారూ! అట్లు బాధపడుచున్నా రనఁగాఁ "గించిద్వృశ్చికసంస్పర్శ" మైన దని యుత్తర మిచ్చుట నే నెఱుఁగుదును. అది సంస్కృతభాషాభ్యాసబలసూచకమో యాంధ్రభాషావైముఖ్యసూచనమో నేఁ జెప్పఁజాలను. నన్నయాహోబలపండితాదు లాంధ్రవ్యాకరణసూత్రములు సంస్కృతమున రచించినఁగాని వానికిఁ బండితసమ్మానమును వ్యాప్తియు నుండ వని యట్లు గావించినా రేమో యని తోఁచుచున్నది. చిన్నయసూరిగారు కూడఁ దమ బాలవ్యాకరణమును గీర్వాణపారిభాషికపదభూయిష్ఠముగానే చేసినారు.

ఇట్లుండఁగా నాంధ్రభాష చేసికొన్న పుణ్యముచే బ్రిటిష్ప్రభువులు మన దేశములో ననేకపాఠశాలలును గళాశాలలును నెలకొల్పి, యం దాంధ్రభాష బోధింప మొదలు పెట్టినారు. సంస్కృతపాఠశాలలు కూడఁ గొన్ని స్థాపించినారు. సంస్కృతసాహిత్యమును వ్యాకరణాదిశాస్త్రములును మఱలఁ దలయెత్తినవి. ఆంధ్రోపాధ్యాయులుగా నియుక్తులైనవారు చిన్నప్పుడు చిన్నచూపు చూఁచి చిన్నవుచ్చిన యాంధ్రలక్ష్యలక్షణగ్రంథములను జీవికకై చేపట్టవలసి వచ్చినది. అట్టిస్థితిలో ఆంధ్రభాష దినదినప్రవర్ధమానమై తేజరిల్లుచుండవలెను గదా!

కాని యొకచిక్కు వచ్చెను. రాజభాషా దేశభాష లొకట్టి కాకపోవుటచేతను, దేశభాషాపాండిత్యముకంటె రాజభాషావైదుష్యమువలన నెక్కువ ధనలాభమును గౌరవమును గలుగుచుండుటచేతను, విద్యార్థులకు నాంగ్లభాషా

భ్యసనముపైని నాంగ్లోపాధ్యాయులపైని నున్న శ్రద్ధాభక్తు లాంధ్రభాషాధిగమముపైని నాంధ్రపండితులపైని లేకపోయెను. పరీక్ష పోవు ననుభయముచేతనే కాని భాషాభిమానాభిరుచులతోఁ దెలుఁగుఁ బఠించువిద్యార్థులు మిక్కిలి కొలఁదిగనే యుండెడివారు. నలుబదిమంది యుండుతరగతిలోనుండి నలువురైదుగురు భాషాభిజ్ఞులును భావిభాషోద్ధారకులును బయలుదేఱిరో లేదో చెప్పఁజాలను. అట్టియల్పసంఖ్యాకులలోనివారే మన యీయగ్రాసనాధిపతులు.

స్నేహితుఁ డెదురుపడినచో "Good morning! When did you come?" పూర్వకముగా నాంగ్లభాషలో సంభాషణము, సభలో 'I propose Mr. so & so to the chair' మొదలుకొని I propose a vote of thanks to the chair' వఱకు నాంగ్లభాషలోనే యుపన్యాసాదికములు. లేఖలు వ్రాసికొనుటయు నాంగ్లభాషలోనే. ఇట్లు పాఠశాల లన్నియు నాంగ్లమయము లయి మాతృభాషను ద్రోసిరా జనుస్థితికి వచ్చుచుండెను. పండితులు చెప్పుపాఠములు విద్యార్థులు శ్రద్ధగా వినుట లేకపోయెను. పరీక్షలలో నాంధ్రమునఁ దప్పిపోవువారు మిక్కిలి తక్కువగా నుండెడివారు కాని, యది తెలుఁగు బాగుగాఁ దెలియుట వలనఁ గాదు. తర్జుమా ప్రశ్నల కుత్తరములు వ్రాసి తెలుఁగులోపమును గూడఁదీసికొని పెక్కురు పరీక్షలలో నుత్తీర్ణు లయ్యెడువారు. ఝరీవేగముతో సభలయం దాంగ్లభాషలోఁ బ్రసంగింపఁగలిగిన ప్రౌఢవిద్యార్థి, నాలుగు తెలుఁగుమాటలు మాటాడుటకు జంకుచుండెను. ఇంగ్లీషులో దీర్ఘవ్యాసములు వ్రాయువారు తెలుఁగులో నాలుగుముక్కలు వ్రాయుటకు వెనుదీయుచుండిరి. సభలలోఁ దెలుఁగు మాటాడిన, గౌరవహాని యగు నని యనేకులు తలఁచెడివారు. సాహసించి మాటాడువా రైనను భావోత్పత్తి యింగ్లీషుభాషలో నగుటచే నది స్వభాషలోనికిఁ బరివర్తనము చేసికొని నిమిషమున కొకమాట మాటాడెడివారు. పదిమాటలు గలవాక్యములో నాలుగై దాంగ్లపదములు దూఱెడివి. సామాన్యప్రసంగములలో నైనను నాంగ్లభాషాసంకీర్ణత యధికమగుచుండెను:—ఈవేళ బజార్లో rice ఎలా యిచ్చారోయి— time అయింది School కి త్వరగా వెళదాం రా— School fees కట్టావా లేదా యివాళ 25-దో తారీఖు— late payment కి fine వేస్తారు - జాగర్త—కనకరా ఇంత cunning fellow యీ world లో యెవడూ లేడురా—ఇట్టి ప్రసంగములు దాదాపుగాఁ బ్రతివిద్యార్థియుఁ జేయుచుండెను. ఈయులవా టింకను బోలేదు. కొంతకాలమునకుఁ బోవచ్చు ననుకొనుచున్నాను.

ఈదుస్థితి చూచి యధికారబలమును ఆశ్రయబలమును గలయాంగ్ల భాషావిశారదులు కొందఱుమిత్రులు—ఆంధ్రులును ఆంధ్రేతరులును—భాషాభివృద్ధి గావింత మనుసదుద్దేశముతోనే పాఠశాలలలోఁ గొన్నిమార్పులు తెచ్చిపెట్టినారు. గ్రాంథికభాష కఠిన మని నియమశూన్యమై బహుముఖ మైన వ్యావహారికభాష బడులలోఁ జెప్పఁ డన్నారు. గ్రంథములు లేవు. వ్యాకరణము లేదు. A తెలుఁగు C తెలుఁగు అని తెలుఁగును రెండు తెలుఁగులు చేసినారు. A లో వ్యాసరచన ప్రధానము చేసినారు. అది మంచిదే, కాని గ్రంథపఠనము లేక వ్యాకరణము లేక వ్యాసరచన పిల్ల లెట్లు చేయఁగల రను నూహ వారికిఁ గలుగ లేదు. పాఠశాలలలోను హైకాశాలలలోను దత్పూర్వ మనశ్య పఠనీయముగా నున్నయాంధ్రభాషను ఐచ్ఛికము చేసినారు. ఈవిషయమై యనేకపూర్వపక్షసిద్ధాంతములు జరిగినవి. అవన్నియుఁ దమకు విశదమై యే యున్నవి. ఆగొడవ యంతయు మఱలఁ ద్రవ్వి చెప్పి మిమ్ము విసిగింపఁ దలఁచుకొనలేదు. కాని యామైదాఱేండ్లును బడులలోని యాంధ్రభాష చుక్కాను లేని పడవయై, దిక్కు లేని బిడ్డయై, పాడయి పోయిన దని స్వానుభవమున నేను జెప్పఁగలను. విద్యార్థులపూర్వపుణ్యముచే, నీపరిషత్తువారియొక్కయుఁ బండితవర్యులయొక్కయుఁ బ్రభుశేఖరులయొక్కయు దయచే, నాయాపద యిప్పుడు బడులనుండి యపసరిల్లి పోయినది. ఆంధ్రభాషను యథాపూర్వస్థితికిఁ దెచ్చుట కృత్యాద్యవస్థ మైనది. 'మాది మా కిచ్చుట మడిమాన్యంబు లిచ్చుట' యను లోకోక్తి సత్య మైనది.

తరువాత విద్యాశాఖాధికారు లనాలోచితముగాఁ జేసినమార్పులు సవరించుకొనుటకుఁ బ్రయత్నించినారు. విద్యార్థులు గాలి ప్రోగుచేసి కాగితము నలుపుచేయఁ జాల రని పఠనీయగ్రంథములు పెట్టినారు. వ్యాసరచనకు వ్యాకరణజ్ఞాన మావశ్యక మని వ్యాకరణము చెప్పించుచున్నారు. అన్నియు బాగుగనే యున్నవి గాని యాంగ్లభాషవలె నాంధ్రభాష నవశ్యపఠనీయముగా నింకను నేల చేయలేదో బోధపడకున్నది. ఆంధ్రభాష నైచ్ఛికము చేయుట యనర్థకరము. మేము తెలుఁగు చదువవల దంటిమా? పిల్లలు తక్కినవి మాని పరీక్షలకుఁ దెలుఁగున్న భాగమే యేల తీసికొనరా? దనుట, కువాదము. కారణములు పైని మనవి చేసికొంటిని. తెలుఁగు మాని తక్కినభాగములు తీసికొన్నందువలన ధనగౌరవాదిలాభము లెక్కు వగుటచేఁ బిల్లలదృష్టి, స్వభావము పైకి సాధారణముగాఁ బోదు. తెలివితేటలు గలవారు గణితశాస్త్రాదిభాగములు

తీసికొని యెందులకుఁ బనికిరాని విద్యార్థులు తెలుఁగు తీసికొనుట పెక్కుచోట్ల తటస్థించుచున్నది. ఇప్పటివిద్యావిధానపద్ధతు లెట్లున్నవో నేఁ గనుఁగొనలేదు. నే నుపాధ్యాయుఁడుగా నుండుకాలములోఁ దెలుఁగునకు గౌరవము లేదు. పరీక్షలో నుత్తీర్ణు లగుటకు బాలుర కింగ్లీషులో వచ్చినన్నిమార్కులు తెలుఁగులో రానక్కఱలేదు. జయాపజయనిర్ణయార్థము C Group మార్కులు సవరించుటలో నధికారులు తెలుఁగున మార్కు లెక్కువ వచ్చినవాని కితరభాగములలో నెక్కువమార్కులు వచ్చినవారి కొసఁగులాభమును బ్రసాదించెడువారు గారు. అనఁగా శ్రమపడి తెలుఁగుచదువకున్న విద్యార్థుల కంతనష్టమును లేదు, పాటుపడి పఠించినవారి కంతలాభమును లే దన్నమాట గాదా! సంస్కృతాంగ్లాది భాషలలో నున్నవిషయములను జక్కని తెలుఁగులో వ్రాసి జనసామాన్యమునకు బోధించినఁ గాని దేశాభివృద్ధి కాఁజాలదు. అందు కందఱుబాలురు నాంధ్రభాషాభ్యసన మవశ్యముగాఁ జేయవలెను. ఆంగ్లభాషకంటెఁ గూడ స్వభాష కెక్కువ ప్రాముఖ్య మీయవలె నని నాయభిప్రాయము. ఇది గాక A తెలుఁగు C తెలుఁగు నని తెలుఁగు రెండుతెలుఁగులు గా నేల యుండవలెనో నాకు దురవగాహముగ నున్నది. పూర్వము బి. ఏ. లోఁ గూడ నింగ్లీషుతో పాటు తెలుఁగు గాని సంస్కృతము గాని విద్యార్థులు తప్పక పఠించెడువారు. నాదృష్టి కదియే మంచిపద్ధతిగాఁ గాన్పించుచున్నది. ఈచేసినమార్పులు పెక్కు సంవత్సరములనుండి ప్రచారములో నున్నవి గదా, వానివలన నేమైన లాభము గన్పట్టుచున్నదా? మేము తేఁ దలఁచిన modern, classical తెలుఁగు విభజనమునకు విఘ్నము వచ్చినది. యేవో తెలుఁగులు రెండుండినఁ గాని మాప ట్టెట్లు నెగ్గిన ట్టగును? అని సెలవిచ్చువారితో నావంటివాఁడేమి మనవి చేసికొనఁగలఁడు? A యనుఁడు C యనుఁడు; ఏదో యొక్కతెలుఁగు చాలును. ఇంగ్లీషువలెఁ దెనుఁ గందఱ కవశ్యపఠనీయముగా నుండవలెను. అట్లు చేసినచో దానిలాభ మధికారులకుఁ గొలఁదికాలములోనే తెలియును. హైందవులందఱు బి. ఏ. క్లాసులోఁ గూడ వెనుకటివలెనే యింగ్లీషుతో స్వభాషయో సంస్కృతభాషయో తప్పక యభ్యసించుచుండవలెను. బి. ఏ. వఱకుఁ జదువుటకుఁ జాలినన్ని గ్రంథములును విషయములును నున్నవి.

అర్థానర్థపరిహారము గావించి పున్నెము గట్టుకొనిన పండితులును బ్రభువులును బరిషత్తువారును దక్కిన సగమునర్థముకూడ నపసరించి మాపూర్ణకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లగుదురు గాక! యని వేఁడుకొనుచున్నాను. వ్యాధి యొక

చోటనుండఁగా నైన్య మొకచోటఁ జేయక ప్రజలు నిజముగ నేలోపములవలన మన యాంధ్రభాష తగినంత యభివృద్ధికి రాకున్నదో యాలోపములఁ గనిపట్టి తెలుఁగులో నారితేఱినవిద్యార్థులకుఁ బారితోషికాది రూపమునఁ బ్రోత్సాహము గలిగించి యాంగ్లాంధ్రోపాధ్యాయులకు సమగౌరవ మొసఁగి భాషోద్ధరణ మహాకార్యమునందుఁ దోడ్పడుదురుగాక!

ఇది యిట్లుండ, నీనడుమఁ బ్రబలరాజకీయసంక్షోభ మొకటి బయలువెడలి ప్రజాసంఘము నంతటను బ్రాఁకినది. అది మంచిదా చెడ్డదా యనునదిటఁ జర్చనీయాంశము గాదు, నావంటి ప్రాఁతచదువులపంతులు పరిపాలనావిధానవిచక్షణైకసాధ్యము లగునట్టిమహావిషయములఁ జర్చించుటకు సమర్థుఁడును గాఁడు. అది మంచిది గానిండు, చెడ్డది కానిండు, దానివలన దాదాపుగా యాసజ్జనులకు దేశభాషాభిమానోద్రేకము కలిగిన దనుటమాత్రము నిర్వివాదాంశము. ఏఁటఁ జరుగవలసినపని పూఁటలో జరిగిన దైనది. ఆంధ్రభాష కొలఁది కాలములో నత్యద్భుతముగా నభివృద్ధి నొందినది. వార్తాపత్త్రికల యయోమయభాష కలఁక దేఱిన తేట తెలుఁగగుచున్నది. వివిధభావములును వివిధరాజ్యతంత్రవిషయములును విస్పష్టమైన తెలుఁగువాక్యములతో వెలువడుచున్నవి. కొన్నిసభలకు నే వెళ్లుట తటస్థించినది. పెక్కురాంధ్రసోదరు, లాంగ్లభాషాభిజ్ఞులైనను, వివిధకఠినాంశముల విశదీకరించుచుఁ బరిశుద్ధమును బరమసుందరమును నగు గ్రాంథికాంధ్రభాషలో నవిచ్ఛిన్నామృతధారాపాతముగ నందఱిహృదయములు కరఁగి పాఱున ట్లుపన్యసించుట కనులారఁ గాంచినాను, చెవులార వినినాను. విని విస్మయము నొందినాను—ఆహా! తల్లీ! ఆంధ్రభాషామతల్లీ! మొన్న మొన్న నే కదా మేము నిన్నుఁ గొఱుకరాని కొయ్యవనియు, జీర్ణమైనచింపిపాఁత వనియుఁ గేవల మూఢపండితులచే నారాధింపఁబడుచున్న మృతకళేబరము వనియు నెన్నెన్నో యనరాని మాటలాడినాము. జననీ! నీ కెంతశక్తి గలదమ్మా! మూకప్రాయులై యున్న నెంతమందిబిడ్డలను నెంతలో శ్రోత్రపర్వము లగునుపన్యాసము లీయఁగల బిడ్డలను జేసితివమ్మా! ఐహికాముష్మికఫలప్రదాయిని యగునమరభాషకుఁ బ్రియతనూజవును దల్లికి వన్నెఁదెచ్చు బిడ్డవును నగు నీవు మాకు జనయిత్రివై యుండ మా కేమికొదవ తల్లీ! శ్రద్ధాభక్తులు లేక కామధేనువు వంటి కన్నతల్లిని గఱ్ఱిబొమ్మ యని యింతకాలము విడనాడి నీపాలచేఁపు రుచియెఱుఁగక డబ్బాపాలతోఁ బెరిఁగి చెడినాము—అని లోలోపల ననుకొని యంతశ్శుద్ధితో నాంధ్రభాషాజనని కనేకనమస్కృతు లాచరించి యానందబాష్పములు రాల్చినాను.

ఇంతటితో నీయంశముఁ గట్టిపెట్టి ప్రస్తుతపాఠశాలలలోఁ దెలుఁగభివృద్ధినొందుట కను వగు మార్గములు నాకుఁ దోఁచినరీతిని మనవి చేసికొనెదను.

పిల్లల కనుకూల మగుపుస్తకము లింకను బయలుదేఱవలెను. అవి, శుద్ధమును సులభమును సుందరమును నగుభాషలో వ్రాయవలెను. వ్యాకరణముల్లంఘింపక శైలిని వ్యావహారికభాష కెంతదగ్గఱగాఁ దీసికొనివచ్చిన నంతమంచిది, గ్రంథములో సందర్భానుసారముగఁ జక్కని భాషీయములఁ బొందుపఱుపవలెను. సౌలభ్యార్థమును నశ్లీలపరిహారార్థమును విసంధు లుపయోగపఱుచుట తప్పుగాదు. అట్లు సుప్రసిద్ధాభినవనచనగ్రంథకర్త లనేకులు చేసినారు. ప్రాఁతవడినపదములును బ్రత్యయములును సాధ్య మైనంతవఱకు వర్జింపవలెను. సమర్థులగువా రీపనిని బూనుకొని జాగరూకతతో వ్రాయుచున్న యెడలఁ గాలక్రమమున గ్రాంథికభాషకుఁ గర్కశత్వము పోవును. వ్యావహారికభాషకు వ్యాకరణవైరుద్ధ్యము పోవును. అంతట మనపరిపాలకులగు నాంగ్లేయులకువలె మనకును దైవకృపచే నీయుభయభాషలును దాదాపుగా నొక్కటి యగును. ఇందుకు భాషాసేవకులలో నోరిమియుఁ గూరిమియు నుండవలెను. నన్నయనాఁటి తెలుఁగే యిప్పుడును వాడవలె ననువారలలో వాఁడను గాను నేను. తెలుఁగు భాష యెన్నఁటికిని మార్పుఁ జెందదు, చెందఁగూడ దనుపక్షము నాది గాదు. ఆంధ్రభాష, కాలానుగుణముగాఁ బెక్కుమార్పులు చెందుచున్నట్లనేకప్రత్యక్షనిదర్శనము లున్నవి. పెక్కురు సుప్రసిద్ధగ్రంథకర్త లుపయోగించు నపూర్వప్రయోగములు తదనంతరపు గ్రంథకర్తలభాషలోఁ దప్పక చేరఁగలవు. లక్షణగ్రంథములును దదనుగుణముగా మాఱుచుండును. ఇది సర్వభాషాసామాన్యమగుధర్మము. అంతే కాని తొందరపడి వరినాఱు నాటుటతోడనే వడ్లేవి యని యడిగిన నేమిప్రయోజనము? తొమ్మిదినెలలు నిండినతరువాత నిండుబిడ్డ తల్లి గర్భమునుండి యీవలికి వచ్చునప్పుడు మూఁడుమాసము లైనవిగదా ($\frac{1}{3}$) మూఁడవవంతు బిడ్డ రాదేమి? యని త్రైరాశికతంత్రసూత్రములు ప్రయోగించి ప్రశ్నించుట పరిహాసాస్పదముగా నుండును. ఏభాషలోను నిట్టివిషయమున నట్టిసద్యఃఫలము గాన్పింపదు, అది యస్వాభావికము.

గ్రంథములలోని విషయములు వివిధములై విద్యార్థులకు రుచిపుట్టించునట్లుండవలెను. సృష్టిలో స్ఫుటముగాఁ గానిపించు పదార్థములఁ గూర్చి తెలిసికొనుటకు బాలికలును బాలురును సహజముగాఁ గుతూహలపడుదురు. అజ్ఞానతృష్ణ దీర్చుటకుఁ బాఠములు వ్రాయుటకై యెన్నుకొను విషయములు భిన్న

ములుగా నుండక తప్పదు. భూగోళఖగోళసృష్టిజంతుశాస్త్రాదులలోని ప్రధానాంశముల నేఱి యనువైన తేటతెలుఁగులో వాని గూర్చి వ్రాయవలెను. పఠితల వయస్సామర్థ్యములు మనస్సునం దుంచుకొని పీ లైనపట్లఁ గార్యకారణ సంబంధములు విశదీకరింపవలెను. శారీరారోగ్యశాస్త్రవిషయములు గూడ సరళరీతిగా బోధింపవలెను. నీతి నుపదేశించుపాఠములు తప్పకుండ నుండవలెను. నీతిబాహ్యము లగువిషయముల కెందును జోటీయఁగూడదు. దైవభక్తి దేశభక్తి రాజభక్తు లుపదేశించుపట్లు గొన్ని యుండవలెను. పారిభాషికపదము లతిజాగ్రత్తతో వాడవలెను. పరిషత్పత్రికలోఁ బ్రకటించిన పట్టికను సహాయము చేసికొని యందఱు గ్రంథకర్త లేకరీతిగా నట్టిపదములు గ్రంథములం దుపయోగించుకొనుట మంచి దని తోఁచుచున్నది. తగిన కల్పితపదములు లేనప్పుడు మూలాంగ్లపదము లామట్టుననే కైకొని యుపయోగించుకొనవచ్చును. అట్లు చేయుట కాంధ్రవ్యాకరణ మెంతమాత్రమును నడ్డు రాదు. పద్యరచనయందారితేఱినవారే బాలురకుఁ బఠనీయము లగుపద్యములు వ్రాయవలెను. సృష్టిలోఁ జిత్రచిత్రము లైనట్టియు నుదారభావజనకము లైనట్టియుఁ బదార్థము లే వానికి విషయములుగా నుండవలెను. సూర్యోదయాస్తమయములు, చంద్రబింబము, ఇంద్రధనుస్సు, హిమవత్పర్వతములు, సముద్రము, మహానదులు, సుందర మగుపక్షులు, శ్రీరామచంద్రహరిశ్చంద్రాదిమహాపురుషులు—ఇట్టివిషయములపై పద్యములు వ్రాయవలెను. శృంగారవీరకరుణాదిరసముల కనుగుణమై విషయము లున్నఁ గాని సాధారణముగాఁ బద్యములు రసవంతములుగా నుండ నేరవు. పద్యము ఛందోబద్ధమై యున్నంతమాత్రముననే పద్యప్రయోజనము నెఱవేఱదు. కమనీయ మైనపదగతి, కల్పనాచమత్కృతి, భావోదారత—యిట్టిలక్షణములు పద్యకావ్యమునకుఁ బట్టినఁ గాని యది గణబద్ధమైన గద్యకావ్యముగనే పరిణమించును. కాళిదాసుఁడు మబ్బుఁ దీసికొని మనోహర మగుశ్లోకము లనేకములు వ్రాయలేదా, మాయిష్ట మగువిషయము మేము దీసికొని వ్రాసెదము—అనువారి కొకనమస్కారము. కాళిదాసునివంటి కవివర్యులును మహాజ్ఞానులును నేవిషయమును పుచ్చుకొని వర్ణించినను నింపుగానే యుండును, గాని నావంటివాఁడు గేదెమీఁదను పలువుమీఁదను బద్యము లల్లి పెట్టిన నది చదువుబాలురకు గేదెకవిత్వముగాను పలువుకవిత్వముగానే కానిపించునేమో యని భయపడుచున్నాను. ఉచిత మైనవిషయములపైని చిత్తరంజకముగా వ్రాసిన చిన్నచిన్నపద్యకావ్యములు మనప్రభువులభాషలో

ననేకము లున్నవి, మనభాషలో లేవు. సమస్థ లగుభాషాసేవకు లాకొఱఁత య చిరకాలములోఁ దీర్తురుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను.

చారిత్రవిషయకపుస్తకములఁగూర్చి యొకచిన్నమనవి చేసికొనవలె నని యున్నది, తాము సావధానచిత్తతతో నాకర్ణింపఁ గోరుచున్నాను. విద్యార్థుల దేశమును వారిజాతిని వారిపూర్వులను నిందించుచు వ్రాసిన పుస్తకములు వారిచేఁ జదివించుట మంచిది కా దని నాయభిప్రాయము. దానివలన పోఁగా మిగిలిన యించుకంత యాత్మగౌరవమును దేశాభిమానమును నశించిపోవును. చిన్నవయసున మనసునందు నాటిన బోధనములు చిరస్థాయిత్వ మంది యితర బోధనము లంటనీయవు. చరిత్రలలోని యుత్కర్షాపకర్షవాక్యములు సత్యదూర ములు కూడ నైన నిఁక వాని దుష్ఫలము చెప్ప నక్కఱయే లేదు. చరిత్రము లో సత్యకథనమే యుండవలెను. అసత్యకల్పన లున్నచరిత్రగ్రంథములు సర్వా నర్థకరము లగును. పురాణగాథలు కేవలసత్యములు గావు, అర్థవాదాదులు పెక్కు లందున్న వని పఠితలకుఁ దెలియుటచే నందలియసత్యములు చెడుగు చేయఁజాలవు. చరిత్రలందలి యసత్యములు సత్యవేషధారులు. ప్రత్యక్షవిషము కంటె భక్ష్యపదార్థరూపముగా నున్నవిష మెక్కువ ప్రాణోపద్రవకరము. కావున మనము చరిత్రపుస్తకములు చక్కఁగాఁ బరిశీలించి మఱి పిల్లలచేతులలోఁ బెట్టవలెను. మనపూర్వులు దుష్టులు, మనతాతలు వంచకులు, మనజాతి నికృష్టజాతి యని మనసు లక్కవలె నెట్లు నొక్కిన నట్లు నొక్కువడు లేఁత వయసులోఁ దమపిల్లలకు బోధించువా రెన్నఁటికి నుచ్చదశకు రాఁజాలరు.

నాచిన్నతనమునఁ జదివిన హిందూదేశచరిత్రములో 'The Black-hole of Calcutta' కలకత్తా చీఁకటికొట్టు—ను గూర్చి వ్రాసినఘోరవర్ణనలు చదివి, అయ్యో! మహమ్మదీయు లెంతరాక్షసకృత్యము చేసినారు' అని చింతిల్లినాను. కలకత్తా చీఁకటికొట్టు ప్రస్తుతచరిత్రకారులదృష్టిని గలలోని కల్లవార్త యైనది. మహమ్మద్ టొగ్లక్కు మతిలేనిప్రభు వని చదివి నవ్వుకొన్నాను. ఆయన యిప్పుడు పిచ్చివాఁడు కాకపోవుటయే కాక యత్యంతపరిపాలనాసమర్థుఁ డైనప్రభు వని తేలినది. ఇఁక మెకాలేదొరగారు వారెక్ హేస్టింగ్సుగారిని గూర్చి వ్రాయుచు వంగజాతి నభివర్ణించినవాక్యములు చిత్తగింపుఁడు. What the horns are to the buffalo, what the paw is to the tiger, what the sting is to the bee, what beauty according to the old Greek song, is to woman, deceit is to the Bengalee. Large promises, smooth excuses, elaborate tissues of circumstantial falsehood, chicanery, perjury, forgery, are the weapons, offensive

and defensive, of the people of the Lower Ganges." వానితాత్పర్యము తెలుఁగులో విన్నవించుకొనుచున్నాను. "దున్నపోతునకు కొమ్ములెట్లో, పెద్దపులికి పంజాయెట్లో, తేనెయీఁగకు మునికొండి యెట్లో, ప్రాచీనగ్రీకుగీతము చెప్పిన ట్లాఁడుదాని కంద మెట్లో, వంగదేశీయునకు మోస మట్లు. పెదపెద్ద ప్రతిజ్ఞలు, చల్లని సాకులు (పరిహారవచనములు) చక్కఁగా సవిస్తరముగా శ్రమపడి యల్లునసత్య పుటల్లికలు, తక్కిడివాదములు (కుతర్కములు), అప్రమాణములు, దొంగసంతకములు (తప్పుసృష్టులు) ఇవి గంగానది క్రిందిభాగమున నివసించు జనులు (అనఁగా వంగదేశస్థులు) స్వసంరక్షణార్థమును, పరోపద్రవకరణార్థమును ఉపయోగపఱుచు ఆయుధసాధనములు." ఇట్లు తెగడిన జాతి యేది? డాక్టరు బోసుగారు, డాక్టరు రేగారు, సీతానాథతత్త్వభూషణుఁడుగారు, రవీంద్రనాథటాగూరుగారు, శ్రీరామకృష్ణపరమహంసస్వామివారు, విద్యాసాగరులవారు, మహర్షిదేవేంద్రనాథటాగూరువారు, కేశవచంద్రసేనులవారు, వివేకానందస్వామివారు, రాజారామమోహనరాయలవారు, శ్రీచైతన్యస్వామివారు—ఇట్టిమహానుభావులు పుట్టుటచేఁ బవిత్రీకృత మైనజాతి. వ్రాసినవా రెవరు? నాఁవంటి యప్రసిద్ధపురుషులు గారు. నిరర్గళధారతోఁ బెక్కాంగ్ల గద్యపద్యగ్రంథములు వ్రాసిన మేధావంతులు, మిల్టనుగారిగ్రంథములు దగ్ధములై పోయినను నొకయక్షరమైనను బోకుండ నవి తిరుగఁ జెప్పఁగలనన్న యసాధారణధారణాశక్తియుక్తులు, హిందూరాజ్యనౌకాకర్ణధారులు, శాసననిర్మాణకళాకుశలులు, ప్రస్తుతవిద్యావిధానసౌధమునకుఁ బునాదివేసినబుద్ధిమంతులు, హిందూదేశశిక్షాస్మృతికర్తలు. అట్టివారి వచనము లెంతప్రమాణములుగా నుండవలెను? ఆయనదృష్టి కాజాతియంతయు నట్లే కనఁబడినదేమో యందురా? చారిత్రగ్రంథకర్తలు తమకుఁ దోఁచినట్లెల్ల వ్రాయవచ్చునా? ఈసందర్భమునఁ జిన్నతనమునఁ జదివిన యొకకథ జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది:—

స్నేహితు లగునొకమనుష్యుఁడును నొకసింహమును గలిసిపోవుచుండఁగా బాటప్రక్క నొకవిగ్రహము వారికిఁ గానిపించె నఁట. అం దొకశూరుఁ డొకసింహమును కాలిక్రిందఁ బెట్టి త్రొక్కి బాఁకుతోఁ బొడుచుచున్నట్లు చక్కఁగాఁ జెక్కఁబడియుండెను. అదిచూచి మిత్రమా! అట్లుచూడుము! అని మనుష్యుఁడు మందహాసముచేసి సింహముతోఁ బల్కెను. అట్లేవరు చెక్కినా? రని సింహ మడిగెను. ఎవ రైన నేమి? మామనుష్యుఁడే లే! యని యతఁడు పలికెను. మామనుష్యుఁ డైనప్పుడు విగ్రహము మ యొకరీతిగా నె ట్లుండును? శిల్పి

మాసింహమైనచో మీమనుష్యుఁడే మాసింహముకాలిక్రింద నుండును. అని చిఱునవ్వుతో సింహము ప్రత్యుత్తర మిచ్చెనఁట—మెకాలేగారికి బంగాళపు జాతిలోఁ బరికింపఁగా నొక్కఁడైనను యోగ్యుఁడు కనఁబడలేదు కాఁబోలు? పై పంక్తులు చదువునప్పుడు పాపము! వంగదేశబాలుర కెంతకర్ణశూలములుగను హృదయశల్యములుగను గాన్పించునో కదా! మంచియింగ్లీషుమాటలతో మన పూర్వులను మనజాతిని తిట్టినా రని సంతోషించుట మనుష్యప్రకృతి గాదు.

ఈమెకాలేదొరగారే హిందూదేశపు మామిడిపండు వర్ణించుచు నది క్రుళ్లిన మనసీమరేఁగుపండువలె నుండు నని చెప్పినా రఁట. అట్టివారి కిట్టి విపరీతవిషయజ్ఞానము గలుగుటకుఁ గారణము వారిజిహ్వాదోషమో మామిడి పండు యొక్క పురాకృత ప్రారబ్ధకర్మమో చెప్పఁజాలను.

ఇఁక నొక్కయుదాహరణము మనవిచేసికొని యీవిషయము చాలించెదను. శివాజీమహారాజును గూర్చి నవీనచరిత్రపరిశోధకులు వ్రాసినగ్రంథములు మీరు చదివియే యుందురు. అతఁడు మాతృదేవత యగుజిజీబాయిని జగజ్జనని యగుభవానీదేవిని సమదృష్టితోఁ జూచి కొల్చినపుత్రరత్నము. మహాభక్తుఁడు. జ్ఞానగురు వగుసమర్థరామదాసస్వామివారికిఁ దనరాజ్య మంతయు గురుదక్షిణగా సమర్పించిన నిర్లిప్తచిత్తుఁడు, మహావదాన్యచక్రవర్తి. "నాకు రాజ్య మెందుకు? నీవు క్షత్రియుఁడవు, దుష్టశిక్షణశిష్టరక్షణాదిక్షాత్త్రధర్మములు నెఱపుకొనుచు రాజ్యపరిపాలనము చేయుట నీకు విహితకృత్యము. అట్లు చేయుము" అని గురువుగారు సెలవీయఁగా మాఱుమాటాడఁజాలక, తనరాజ్యము తనగురుమహాశిది గాని తనది గా దని తెల్పుటకై జెండాకు జేగుఱుచేలఁ గట్టి కాషాయపతాకతోనే కడమకాలమంతయు గురుసేవకుఁడుగా రాజ్యతంత్రము నడపిన గురుభక్తకులశేఖరుఁడు. మహమ్మదీయులుగానివారియొద్ద మహమ్మదీయచక్రవర్తి "జిజియా" పన్నుగొనుటచూచి క్రోధావిష్టుఁడై మహమ్మదీయుల నోడించి వారియొద్దనుండి 'చౌత్తు' మున్నగు పన్నులు వసూలుచేసి పగఁదీర్చుకొన్న పరాక్రమశాలి. స్వమతపోషకశిఖామణి. అతనిజితేంద్రియత్వమునకును బరనారీభ్రాతృభావమునకును బ్రబలదృష్టాంతముగా నుండు నొక చిన్నచరిత్రాంశ మిటఁ జెప్పకుండుటకు మనసొప్పకున్నది—శత్రుదుర్గములఁ బట్టుకొనుచుండఁగా ముల్లానా కోడలును బరమలావణ్యసౌందర్యవతి యు నగు నొకతురుష్కయువతి శివాజీసేనాధిపతిచేతిలోఁ జిక్కెను. భోగార్థము సేనాధిపతి యామెను దెచ్చి యెదుటఁ బెట్టి శివాజీకర్పింపఁ బోఁగాఁ జెమ్మగిల్లిన కన్ను

లతో శివాజీ యిట్లు పల్కెను:—“అమ్మా! మాతల్లికి నీసౌందర్య ముండిన నే నెంత చక్కనివాఁడనై యుందును! ఈమె నాకు మాతృసమానురాలు; యశస్కాములు పరస్త్రీని గోరరు, పరదారాభిలాషచేతనేకదా రావణాదులు నశించిరి!” అని చెప్పి శివాజీ యనేకాభరణములు కానుకలిచ్చి కూఁతు నల్లుని యింటికిఁ బంపున ట్లామెను సగౌరవముగా నామెభర్తగారి యింటికిఁ బంపెనఁట.

ఇట్టిరాజరత్నము, ఇట్టినిష్కామకర్ముఁడు, ఈయపరజనకచక్రవర్తి, ఈనిరుపమానభుజపరాక్రమశాలి, చరిత్రకర్తల కలమునకు దోఁపిడికాఁడును కొండయెలుకయు నైనాఁడు. విద్యార్థులప్రారబ్ధ మే మని చెప్పుదును?

శివాజీజిత్తులమారి కాఁ డనియుఁ గపటోపాయములచే రిపుల నోడింపలే దనియుఁ జెప్పను, కాని యారెండింటితోపాటు సముద్రమువలె నున్న యతని సద్గుణజాల మేల పేర్కొనఁబడఁగూడదు? పరిపూర్ణుఁ డైనమనుష్యుఁ డెచటనైన నుండునా? భగవంతునికిఁ దక్కఁ బరిపూర్ణత సృష్టిలో నేరికైనఁ గలదా? ధర్మయుద్ధములు ద్వాపరాంతమున ధర్మరాజుగారితోనే తలఁగిపోయినవి. రాజనీతియు సామాన్యప్రజానీతియును వే రైనవి. రవీంద్రనాథటాగూరుగారు మున్నగు మహాత్ము లుపదేశించునుపదేశములు భగవత్కృపచే సఫలీకృతములైనఁ దక్క నవి యట్లే యుండఁగలవు. సంపూర్ణశాంతివైరాగ్యప్రధాన మైన మతము గదా జీజేస్సుగారు బోధించినమతము! కుడిచెంపమీఁద నెవ రేని నిన్నుఁ గొట్టిన చో నెడమచెంపఁ ద్రిప్పు మని బోధించు పరమసాత్వికమతము గదా క్రైస్తవమతము! నాగరకాగ్రగణ్యులైన జర్మనీవా రామతమువారే కదా! మొన్నజరిగిన ఘోరసంగ్రామములో నెన్నిక్రూరకృత్యములు గావించినారు! నిరపరాధులైన స్త్రీలు, గర్భవతులు, శిశువులు, వృద్ధులు నున్నపోగయోడ లెన్నిసముద్రములో ముంచి స్త్రీశిశుహత్యాదిమహాపాతకములు గట్టుకొన్నారు? అట్టివారు వీరాగ్రేసరులును, మహాత్ముఁడును మాతృదేశభక్తుఁడును నైన శివాజీమహారాజు పర్వతమూషికము నా!

ప్రస్తుతాంశమునకు వత్తము. స్వదేశవీరుల నిరసించుచు వ్రాయుచారిత్రగ్రంథము లెప్పుడును విద్యార్థులచేతఁ బెట్టఁగూడదు. పాఠశాలాపఠనీయగ్రంథనిర్ణేతలు బహుజాగరూకతతో గ్రంథములు విమర్శించి మఱి బడులలోఁ జదువనగుపుస్తకముల జాబితా ప్రకటింపింపవలెను. క్రిందితరగతులకొఱకు వ్రాసిన పుస్తకములు చక్కఁగా ముద్రింపఁబడి బాలహృదయాకర్షకము లగుపటములతో

నొప్పి యుండవలెను. శైలి సులభముగా మనోహరముగా బాలకుల వయో బుద్ధుల కనుగుణముగా నుండవలెను. లోకజ్ఞానమో, సత్పురుషచరిత్రమో, సృష్టివైచిత్ర్యమో, వ్యవహారసంప్రదాయమో, నీతియో, అహింసాపరోపకారస్వార్థత్యాగాద్యుదారధర్మములో, పాఠములకు విషయములుగా నుండవలెను. తీయని యనుపానములతోఁ జేదుమందులు త్రాగించునట్లు చక్షురానందకరము లగుచిత్రలేఖనములతోను జిత్తరంజక మగురసవన్మృదుపదరచనతోను బాహ్యదృష్టి కప్రియములుగా నుండు జ్ఞానారోగ్యనీతిధర్మాదివిషయములు బాలురమనసుల కెక్కింపవలెను.

ముద్రణసౌకర్యమును ధనసౌలభ్యమును గలుగుటచేఁ గాఁబోలు నుత్తమమధ్యమాధమగ్రంథములు ప్రస్తుతకాలములో నుత్తరోత్తరాభివృద్ధిగా బయలుదేఱి పఠనీయగ్రంథనిర్ణాయకులపని కష్టతరము గావించుచున్నవి. పుస్తకము లెన్నువారు ద్వేషదాక్షిణ్యభావము లవ్వలఁబెట్టి గ్రంథప్రాశస్త్యమే గణనీయము చేసికొని బాలురకుఁ జదువవలయు పుస్తకము లేఱి పెట్టవలయును. చదువుగ్రంథముల శైలిని భావములను గల్పనలను ననుకరించి పిల్లలు వ్రాయుదురు. కనుకఁ గల్పనలలోను భావములలోను బదములకూర్పులోను రసౌచితులు పరిశీలించి గ్రంథములు నియమించినఁ గాని యననుసరణీయము లగు పుస్తకములు బాలురు పఠింపవలసివచ్చును. దానివలన ననేకానర్థములు గలుగును. భాషాభివృద్ధికిఁ బ్రతిరోధము తటస్థించును. ఉపజ్ఞావంతుల సద్గ్రంథములు పఠనీయములుగాఁ జేయుట గ్రంథనిర్ణాయకుల ప్రధానకర్తవ్యము. సత్కవులకుఁ గావించినసమాదరణ ప్రోత్సాహములవలన సంపన్నమైన సద్గ్రంథములు విశేషముగా బయలుదేఱును. ఇతరగ్రంథపోషణమున నసద్గ్రంథములు కుప్పతిప్పలుగా వెడలి యగ్భకుల కనర్థకారు లగును. కనుకఁ బఠనీయగ్రంథములు నిర్ణయించువారు కేవలదేశభాషాపురోభివృద్ధితత్పరులై మోమోటమును బూర్తిగాఁ ద్రోసిపుచ్చి న్యాయైకదృష్టితో రసవంతములును నుపజ్ఞాలక్షణలక్షితములును నౌచితీయుక్తములును నీతిదాయకములును నగుమంచిపుస్తకములు పాఠశాలలలోఁ బ్రవేశపెట్టవలయు నని మనవిచేసికొనుచున్నాను.

పరిషత్తువారు నిఘంటునిర్మాణమహాకార్యమును బైని వేసికొని ప్రజల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైనారు. భగవత్కృపచే నచిరకాలములో నది పైకి వచ్చి తత్సంపాదకులకును దానికి వలయుద్రవ్యము పుష్కలముగా దయచేసిన భాషాభిమానులును వదాన్యులును నగు శ్రీమహారాజుగారికిని నాచంద్రతారక మగు

యశోలాభ మొసంగుఁగాక! యని ప్రార్థించుచు, దానితోపాటు, బయలు వెడలు గ్రంథములను బరిశీలించి వానిగుణాగుణములను బ్రకటించి ప్రజల కెఱిఁగించుభారము కూడఁ బరిషత్తువారు వహించుట మహోపకారకృత్య మని మనవిచేసికొనుచున్నాను. హంసలు, నీరక్షీరవిభాగము చేయునట్లు నిష్పక్షపాతబుద్ధితోఁ బ్రామాణికులైనవిద్వత్పరిషత్తువారు సదసత్సరసనీరసగ్రంథ విభాగము గావించుట భాషాభాష్యభ్యుదయహేతుక మగు నని నాయభిప్రాయము. (French Academy) ఫ్రాన్సుదేశపరిషత్తట్టిమహోపకారము చేసి భాషను బ్రజాభిరుచులను బరిశుద్ధములు చేసి దేశమును మందఱికిఁ దీసికొని వచ్చినట్లు వినుచున్నాము. మనపరిషత్తువారు కూడ నట్టియుదారోద్యమము పూని కృతకృత్యు లగుదురుగాక!

పాఠశాలల కవ్వలనుండువారు భాషాభివృద్ధికై కావింపవలసిన విధులను గూర్చి నాకుఁ దోఁచినయభిప్రాయములు తమయెదుటఁ బెట్టినాను. ఇఁకఁ బాఠశాలలలోఁ బనిచేయువా రేమిచేయవలయునో దానిఁగూర్చియించుక మనవి చేసికొనెదను.

తెలుఁగును A తెలుఁగని C తెలుఁగని రెండుతెలుఁగులుగా ఖండించినా రని యితఃపూర్వము చెప్పితిని గదా. ఆసంస్కరణమున కదనముగాఁ బఠనీయగ్రంథములను సవిమర్శపఠనీయము లనియు (books for detailed study) సామాన్యపఠనీయము లనియు (books for non-detailed study) రెండువిధములుగా విభజించినారు. ప్రథమజాతిపుస్తకము లధ్యయనగభీరత (intensiveness of study) కోసమును రెండవజాతిగ్రంథములు పఠనవిస్తీర్ణత (extensiveness of study) కోసమును బెట్టఁబడిన వఁట. అధ్యయన మహార్ణవములో నొకచోట లోఁతెక్కువగా నుండవలె నఁట, రెండవచోట విరివి హెచ్చుగా నుండవలె నఁట. ప్రస్తుతపు Intermediate, B.A., తరగతుల యనుభవము నాకంతగా లేదు, వానిలో నీభేదమువలన నుపయోగ ముండిన నుండవచ్చును. 4-వ ఫారమువఱకు మాత్ర మది యనావశ్యకము. చదువున దేదో యది యంతయును సవిమర్శముగానే చదువవలెను. పెట్టినగ్రంథముల ప్రాశస్త్యమును బట్టియు గురుబోధనపాటవమును బట్టియు విద్యార్థులకు విద్యాతృష్ణ హెచ్చి వారిచేఁ బాఠశాలాగ్రంథసమితిలో నుండునితరగద్యపద్యగ్రంథములు చదివించుచున్నచో నది వాంఛనీయమే, శుభసూచకమే. 4, 5, 6 ఫారములలో సామాన్యపఠనీయగ్రంథములు సరియైనవి పెట్టినచో లాభకర మన్నమాట

వాస్తవమే. కాని యట్టివి భాషయందును గ్రంథస్థవిషయమునందును గడుసుల భములుగా నుండవలెను, గురుసాహాయ్య మక్కఱలేకుండ విద్యార్థులు తమం తటఁ దాము చదువుకొనఁగలుగునంత తేలికగా నుండవలెను. అప్పుడే యట్టి వాని ప్రయోజనము నెఱవేఱును. నేను ప్రధానోపాధ్యాయుఁడను గా నుండు నప్పుడు పెట్టిన కొన్నిసామాన్యపఠనీయాంగ్లగ్రంథములు సవిమర్శపఠనీయాంగ్ల గ్రంథములకంటె నెన్నోనుడుఁగులు కఠినముగా నుండెడివి. ఇప్పు డెట్లున్నవో నే నెఱుఁగను. అట్టిగ్రంథములు పెట్టుటవలన లేఁతవయసులో నుండుపిల్లలకుఁ బఠనభాగమును మనఃక్లేశమును హెచ్చును వారిబుద్ధిని పాడుచేసి జ్ఞానార్జన కౌతుకాగ్నిని జల్లార్చును. చదువు చేఁదుగాఁ గనఁబడును. విద్యార్థి నట్టిస్థితికిఁ దీసికొనివచ్చువిద్యాపద్ధతి విసర్జనీయము.

తిన్నఁగాఁ బుస్తకము చేతఁ బట్టలేని 2, 3, 4, 5-వ తరగతుల శిశువుల చేతులలోఁ గూడ రెండురకముల తెలుఁగుపుస్తకములు గానిపించుచున్నవి. ఒకటి వాచకపుస్తక మఁట, రెండవది యుపవాచకపుస్తక మఁట. చక్కఁగా వివిధ విషయములఁ గూర్చి వ్రాసిన యొకపుస్తకము నియుక్తులైన యుపాధ్యాయు లుచితరీతిని జెప్పినఁ జాలును. ఒకమూల గణితము, ఒకమూల చరిత్రగ్రంథము, ఒకమూల భూగోళశాస్త్రము, ఒకమూల శారీరారోగ్యశాస్త్రములు, ఒక మూలఁ (Civics) బట్టనపాలనాపద్ధతులు, ఒకమూల జంతువృక్షశాస్త్రవిషయ ములు, ఒకమూలఁ దెలుఁగున కేమాత్రమును సంబంధింపని యాంగ్లేయభాష. చెక్కలు చిదిమిన క్షీరములు గాఱు శిశు వీయొత్తుడు తగిలిన నుక్కిరిబిక్కిరి కాఁడా? విద్యాకుతూహల మభివృద్ధి సేయువిద్య విద్యగాని విద్యావిజుగుప్సా పాదక మగువిద్య విద్యగాదు. ఇట్టిస్థితిలో విద్యార్థుల యుత్సాహమును శరీ రారోగ్యబలవర్చస్సులును మేధాసంపత్తియుఁ బోవుచున్న వన్న నాశ్చర్య మే మున్నది?

ఆంగ్లభాషేతరబోధ్య విషయము లాంధ్రభాషాద్వారమున బోధింప వచ్చు నని యధికారు లనుజ్ఞ యిచ్చినా రఁట. గణితచారిత్రప్రకృతిశాస్త్రాదులు దేశభాషలోఁ జెప్పవచ్చు నని యొప్పుకొన్నా రఁట. కాని య దింకను బైతర గతులలోఁ బ్రచారములోనికి రాలేదు. అట్లు రాకపోవుటకుఁ గారణము మన యలసతయే కాని యధికారుల యశ్రద్ధగాఁ గానిపింపదు. ప్రచారములోనికిఁ జెచ్చుటకు బహుకష్టములు పడవలె ననుమాట యథార్థము. బాలురకు బడి పంతుళ్లకుఁ గూడఁ దెలుఁగు ధారాళముగా మాటలాడునలవాటు తప్పిపోయి

సది. ఆంగ్లపారిభాషికపదముల కాంధ్రసంస్కృతపర్యాయపదములు దొరకుట కష్టము. సులభముగా నుపయోగింపనగు పదములైనను సమయమునకు స్ఫురింపవు. అదియాంగ్లభాషాభ్యాసబలమును సూచించును గాని యాంధ్రభాషాసమర్థతను సూచింపదు. 'Draw a Straight Line' అనుమాటలు ముందుగా నాలుకచివరకు వచ్చి యుండును. 'ఒకసరళరేఖ గీయుము' అనునవి యాలోచనమీఁదఁ గాని రావు; 'A. B & C are the angular points of the triangle A B C' అనునది 'క, చ, ట లు కచట యను త్రిభుజముయొక్క కోణబిందువులు' అనుదానికంటె సులువుగాఁ గానిపించుచున్నది. అది యభ్యాసమహిమ గాని యంశకంటె వేఱుగాదు. ఇప్పుడు చెవికిఁ గటువుగాను వింతగాను వినఁబడు 'త్రిభుజము' అనుమాట వాడుకలోనికి వచ్చినకొలఁది నింపుగాను బరిచితపదముగాను వినఁబడును. చేఁదుకాఫీ యిప్పుడు జిహ్వకు రుచించి కడవల కొలఁది ఖర్చగుచుండుట మనము ప్రత్యక్షముగాఁ జూచుచుండుట లేదా? ఇట్లే 'liver, spleen' మున్నగుమాటలకు 'కారిజేము' 'ప్లీహము'మున్నగుపదములుపయోగించుకొనుచుండినఁ, గొంతకాలమున కవ్వియేసర్వసామాన్యములైన వ్యావహారికపదములలోఁ జేరును. అదికష్టము లన్నిసంస్కరణములకు నవశ్యానుభావ్యములు. ప్రకృతిశాస్త్రాదులు తెలుఁగుతోఁ బ్రారంభించినయెడల నుపాధ్యాయుల కాయాయాంగ్లేయపరిభాషాపదములకు సరియైన సంస్కృతపదములో తెలుఁగుమాటలో వెదకుట తప్పదు. బుద్ధిపరిశ్రమవలన యుక్తపర్యాయపదములు పొడకట్టకమానవు. డబ్బుకైయో భాషాసేవార్థమో బుద్ధిమంతులాయాశాస్త్రములలో సముచితగ్రంథములు వ్రాయమొదలిడుదురు. ఒకరిని మించి యొకరు బాగుగాఁ బుస్తకములు వ్రాయవలె నని గ్రంథకర్తలు ప్రయత్నింతురు. అట్లు చేసినచోఁ గొలఁదికాలములో నాంగ్లేయభాషయందువలెనే తెలుఁగులోఁ గూడ దివ్యమైన ప్రకృతిశాస్త్రాదిగ్రంథములు బయలుదేఱఁగలవు. పుస్తకము లున్నఁ గాని బడులలో నివన్నియుఁ దెలుఁగుతో నెట్లు చెప్పుదుమని యుపాధ్యాయులును, ఉపాధ్యాయులు తెలుఁ గుపయోగింప మొదలుపెట్టినఁగాని మేము గ్రంథములు వ్రాసినప్రయోజన మే మని గ్రంథకర్తలును నొకరినొకరు చూచుకొనుచుఁ దటస్థులై యున్నయెడల మనయాంధ్రభాష యెప్పటికిని యథాపూర్వకముగానే యుండును. కావునఁ బాఠశాలాధ్యక్షులీవిషయమున సాహసించి స్వభాషాభివృద్ధిఁ గావింతురుగాక! యని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఇఁక నుపాధ్యాయవృత్తి స్వీకరించి బడులలోఁ బ్రవేశించిన పండితోత్తముల కొకమనవి చేసికొనెదను. పూర్వము కేవలాంధ్రగీర్వాణభాషాభిజ్ఞులై యాంగ్లభాషాపరిచయము లేనివారే బడులలోఁ బండితులుగా నుండెడివారు. ఇప్పుడు కొంద అట్టివారును గొంత యాంగ్లభాష తెలిసినవారును బాఠశాలలలో నాంధ్రాధ్యాపకులుగా నున్నారు. ఆంగ్లపండితులకు సాధారణముగా నాంధ్రభాషాపాండిత్యము తక్కువగా నుండును, సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యమున్నవారికిఁ బ్రకృతిశాస్త్రాదివిషయజ్ఞానము తక్కువగా నుండును. వారిలోపము వారును వీరిలోపము వీరును బూర్తి చేసికొనినచో నాంధ్రోపాధ్యాయులుండవలసినరీతి నుందురు. మునుపటివలెఁ గాక ప్రస్తుతపఠనీయగ్రంథములు నానాప్రకృతిశాస్త్రవిషయసంకలితములై యున్నవి. కావునఁ బండితులుగాఁ బనిచేయువారు రేపటిపాఠము లీవేళ నింటియొద్ద సవిమర్శముగాఁ జదువుకొనవలెను. అట్లు చేయుట తమకును విద్యార్థులకును గూడఁ జాల లాభకరము. పొరపాటు లుండవు. కాలము వృథాగాఁ బోదు, గ్రంథస్థవిషయములు సువిస్పష్టముగాఁ బ్రశ్నోత్తరరూపమున బాలురకు బోధింపవచ్చును, చెప్పినపాఠము శిష్యులకు మనోహరముగా నుండును. పట్టాచ్ఛాస్త్రపండితులకుఁ జేప్పు తెలుఁగుపాఠము లింటియొద్ద శ్రమపడి చదువుకొని రావలెనా? యనునహంభావ ముండఁగూడదు. ముందు చదువుకొని పాఠములు చెప్పుటవలన విద్యార్థులకుఁ దమయెడల నుండవలయు భయభక్తులు హెచ్చును గాని గౌరవహాని యెంతమాత్రమును జటస్థింపదు. దీనికిఁ దార్కాణగా నొకచిన్నసంగతి మనవిచేసికొనెదను. కుంభకోణపుఁ గళాశాల కధ్యక్షులుగా నుండి యిప్పుడు కీర్తిశేషులైన గోపాలరావుగారిని గూర్చి మీరు వినియె యుందురు. ఆయన మహాబుద్ధిశాలి, యాంగ్లవిద్వాంసులకుఁ గూడ విస్మయావహ మగునఖండపాండిత్య మింగ్లీషుభాషలో సంపాదించినవారు, దొరలుకూడ నాయనతోఁ బ్రసంగించునప్పు డుచ్చారణలోపములు భాషాదోషము లెక్కడ వచ్చునో యని జంకెడువా రఁట. ఆయనయొద్దఁ జదువుకొనిన శిష్యులలో నొక రాయన క్రిందనే యొకచిన్నతరగతి కుపాధ్యాయులుగా నుండి మిక్కిలి శ్రద్ధతోఁ బని చేయుచుండెడివా రఁట. గురువుగారి మెప్పు వడయ కుతూహలముతో నొకనాఁ డాయన గోపాలరావుగారి యొద్దకు వెళ్లి తనపిల్లలను బరీక్షింపుఁ డని వినయపూర్వముగాఁ బ్రార్థించెనఁట. మంచిది రేపల్లె చేసెదను లే యని వారు సెలవిచ్చి రఁట. అంతట శిష్యుఁ డీపాటిదానికిఁ దమరు శ్రమపడి రేపు రావలయునా యిప్పుడు దయచేసి

యొక పావుగంటలోఁ బరీక్షింపవచ్చు నని మనవి చేసికొనెనఁట. దానికిఁ జిఱునవ్వు నవ్వుకొని ‹‹బి. ఏ. కిఁ జెప్పఁబోవుపాఠము లిప్పుడు చూచుకొనుచున్నాను. నాపరీక్ష నీకును నీవిద్యార్థులకును గూడఁ గొంచెము లాభముఁ గలిగింపవలయు నని కదా నీయభిలాష? నీ వేపుస్తకములో నేయేపాఠములు చెప్పినావో సావధానచిత్తుఁడవై నే ముందు చదువుకొనవలెను. బోధకు లేయేపట్ల సామాన్యముగాఁ బొరపాటు పడుదురో బాలుర కెక్కడెక్కడ సందేహము లుదయించునో యవి యన్నియు నేను నీమట్టమునకు నీశిష్యులమట్టమునకు దిగి బాగుగాఁ జూచుకొనవలెను. ఇంతపని నేఁ జేసికొనవలసియుండఁగా నిప్పుడే ర మ్మనెద వేమి నాయనా?"యని గోపాలరావుగారు చెప్పినా రఁట. ఈకథ నాకుఁ జెప్పిన మిత్త్రుఁడు తరువాత నేమి జరిగినదో చెప్ప లేదు. ఆయనవాక్యరత్నములు వినిన పిదప శిష్యుఁ డుపాధ్యాయవిధులను వెనుకటికంటె బాగుగా నెఱవేర్చుకొని యుండు నని మాత్త్రము భావించెదను.

యోగ్యతాసమర్థతలను బట్టి పండితులను వేతనాదులచే సమ్మానించుట నియోక్తల కట్టివిధియో యొకసారి నిర్ణీత మగుజీతమున కొప్పుకొని పనిలోఁ బ్రవేశించిన పిదప దైవముఖము చూచి త్రికరణశుద్ధిగా శక్తివంచన లేకుండఁ దమ విహితకృత్యములు నెఱవేర్చుకొనుట పండితుల కట్టివిధియే. నియోజకులకు ఋణపడియుండు నియుక్తు లిహపరసుఖదూరు లగుదురు. చెప్పవలసిన పాఠములు ముం దింటియొద్దఁ జదువుకొనిరాని యుపాధ్యాయుఁడు బాలురకును పాఠశాలాధికారులకును ద్రోహము చేయుచు నన్యాయార్జితవిత్త మనుభవించుచున్నాఁ డన్నమాటయే.

పండితులలోఁ బెక్కురు, బోధనపద్ధతులలో శిక్షితులైనవారుగా నుండకపోవచ్చును. అయిన నేమి, యంతఃకరణశుద్ధితో భగవంతుఁడు తనకిచ్చిన యావచ్ఛక్తియు శిష్యక్షేమమునకై వినియోగపఱుచు నుపాధ్యాయున కనుభవమూలమున నన్నియుచితపద్ధతులును నలవడఁగలవు.

ఒక్కసంగతి జ్ఞప్తిలో నుంచుకొనవలెను. గురువునొద్దకు రాకమునుపే శిష్యులకు మనశ్శక్తు లన్నియు దేవుఁ డిచ్చియున్నాఁడు. ఆశక్తుల నావరించుకొని యున్నమనోమాలిన్యమును సందేహనివారణరూపముగాఁ దొలఁగించి స్వచ్ఛమైన బుద్ధి నుద్బుద్ధము చేయుటయే గురుకృత్యము. ఆయవరోధాపసారణమహాకార్యమునందే గురువు తెలివితేట లన్నియు నగపఱుపవలెను. పండితున కెంతపాండిత్య మున్నదో యనునది యంత గణనీయాంశము గాదు,

తత్ప్రజ్ఞాజ్యోతివలన శిష్యులలో నెంతదీప్తితో నెన్నిజ్ఞానజ్యోతులు వెలుఁగుచున్న వో దానిఁబట్టి యాయన కృతకృత్యతాఫలముయొక్క ప్రమాణము గనుఁగొన వలెను.

ఉపన్యాసరూపక మగునుపదేశము కళాశాలలలోని పెద్దపిల్లవాండ్ర కుప యుక్తము గావచ్చును గాని క్రింది పాఠశాలలలోని పిల్లల కెంతమాత్రము పనికిరాదు.

ఉపన్యాసములు వక్తృత్వధారాప్రకటనమాత్రప్రయోజనములు, కొన్ని రోజులవఱకు విద్యార్థులను నద్భుతరసానందభరితులఁ జేయును గాని వారి కింతుకంతయు లాభకారులు గావు, వెళ్లఁగా వెళ్లఁగా శిష్యులబుద్ధి వికసించు టకు మాఱు ముకుళీభవించును, అవ్వలింతలతో నిద్రాదేవత యావేశించి వారిని సుఖసుప్తిలోఁ బడవేయును. పరంపరాగత మగుప్రాచీనాకాంతోపద్ధతి మిగుల మంచిపద్ధతి. ప్రశ్నోత్తరములు బాలుర యంతశ్శక్తులకుఁ జలనము కలిగించి బుద్ధిని రేఁపి గురు వుపదేశింపఁదలఁచుకొను విషయములను వారికే స్ఫురింపఁజేయును. బాలు రల్లరి చేయుటకుఁ గాని యశ్రద్ధాపరధ్యాన నిద్రాపారవశ్యములలోఁ బడుటకుఁ గాని యవకాశ ముండదు. నియమితకాలము లో నొకనిమిష మైనను వృథా పోదు. ఇట్లు సమార్జింపఁబడిన విద్యయే నిజ మైన విద్య, అది బుద్ధికి స్వతంత్రతాబల మిచ్చి యుసజ్ఞాభివృద్ధి గావించు జ్ఞాన రూపక మైన యాహారము. బాలుర కాలోచనశ్రమ మొకింతయు లేకుండ గురు వుపన్యాసగర్జనములతోఁ గురిసి లోపలఁబోసిన యుపదేశాసార మోటి కుండలోఁ బోసిన నీటివలె నెంతో కాల ముండదు. అ దంతయు జ్ఞప్తిలోనుంచు కొనఁ దలఁచుకొను మంచిపిల్లవాండ్ర కైనను గొలఁదికాలములో ధారణాశక్తి తగ్గిపోవును. ఒకటి స్వాభావికాహారము వలనఁ గలిగి స్థిరముగా నుండు రక్త మాంసమస్తిష్కబలము, రెండవది బలాత్కృతభోజనముచే వచ్చిన తాత్కాలి కాస్థిరపుష్టి. విద్యార్థ్యవస్థలోఁ బరీక్షలలోఁ బాగుగాఁ దేఱి ప్రసిద్ధికెక్కి కొం దఱు చివరకు జ్ఞాపకశక్తి నశించి నేఁడు చెప్పినమాట రేపు మఱచిపోవు దుస్థి తికి వచ్చుట కిదియే కారణము.

విద్యలోను, వినమ్రతలోను, నీతిలోను, సత్యన్యాయ సౌశీల్యాదులలోను, నుపాధ్యాయుఁడు బాలుర కాదర్శముగా నుండవలెను. విద్యార్థులు విని నేర్చు కొనువిషయములకంటెఁ గని నేర్చుకొనునవి యెక్కువగా నుండును. ఎట్టిధీమం తులకైనను బ్రమాదములు వచ్చుచుండును. అర్థవిషయాదివివరణములం దొ

కప్పుడు పొరపాటు రావచ్చును. పిల్లలు వేసినప్రశ్నలవలనఁ గాని పిమ్మటఁ దా నాలోచించుకొనుటవలనఁ గానితప్పు గోచరించిన యుపాధ్యాయుఁడు శిష్యులకు వెంటనే తాఁ జెప్పినది పొరపాటని చెప్పి తప్పు సవరించుకొనుట యుదారగుణము. ప్రశ్న వేసిన పిల్లవానిపైఁ గోపపడుట గాని తనతప్పుఁ గప్పిపుచ్చుకొనుట గాని యుత్తమగురులక్షణము గాదు. దానివలన గురువునకు లాభమును లేదు. మనుజుఁడు సర్వజ్ఞుఁ డని యెవరు ననుకొనరు. తప్పులు సవరించుకొనుటవలనఁ దనసత్యశీలత తనశిష్యులకు బయలుపడును. తనయెడల వారి కుండుప్రామాణ్యబుద్ధి హెచ్చగును, గురువుగారి నోట నెన్నఁడు నసత్యము రా దనుదృఢనిశ్చయముతో విద్యార్థు లాయన చెప్పెడుమాటలను వేయిచెవులతో వినుచుందురు. ఆయన యెదుట నున్నను లేకున్నను విద్యార్థులు గురున కనిష్టము లగు చేష్టలు చేయక యతని యడుగుజాడలలో నుందురు. ఏతత్సందర్భవశమున నొక మహాపురుషుని చరిత్రాంశము జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. అది మనవి చేసికొనెదను. రగ్బీపాఠశాలాధ్యక్షు లగుడాక్టరార్నాల్డు మహోపాధ్యాయునిఁగూర్చి మీరు వినియే యుందురు. ఒకనాఁ డొకపిల్లవాఁడు తప్పుచేసి నాఁ డని తెలిసి లోఁదరగా విమర్శించి ఆర్నాల్డుగా రతనిని బెత్తముతో రెండో మూఁడో దెబ్బలు గొట్టి పంపివేసిరి. పంపివేసిన వెంటనే 'నీవు తిన్నఁగా విమర్శింపలే' దని తనయంతరాత్మ చెప్పిన ట్లయ్యెను. అంతట నామహానుభావుఁడు మఱికొన్ని సాక్ష్యములు పుచ్చుకొని యెంతో శ్రమపడి విచారణ జరిపినమీఁదటఁ దాను గొట్టినపిల్లవాఁడు నిర్దోషుఁ డని నిర్ధారణ చేసికొనెను. ఆర్నాల్డుగారి కారాత్రి నిద్రపట్టలేదు. మఱునాఁడు పాఠశాల కుపాధ్యాయులును బాలురును రాఁగానే వారి నందఱ నొకచోటికి ర మ్మని పిలిపించి యందఱయెదుటను దాను వెనుకటిరోజునఁ జేసినశిక్ష యన్యాయపుశిక్ష యనియు, శిక్షితుఁ డైనబాలుఁడు నిరపరాధుఁ డనియుఁ దాను దోషి యనియుఁ బ్రకటించెను. అంతటితో నూరకుండెనా! శిక్షించినపిల్లవానిని బిలిచి "నాయనా! ని న్నన్యాయముగా నిన్నను గొట్టినాను. అది నాతప్పు, నిన్నుఁ గొట్టినదెబ్బలు మఱల రావు. తప్పుచేసినవాఁడు చిన్నవాఁ డైనను బెద్దవాఁడైనను శిక్షార్హుఁడే, కావునఁ గాదనక నిన్నుఁ గొట్టినయీబెత్తముతో నిన్నుఁ గొట్టినన్ని దెబ్బలును నీవు నన్నుఁ గొట్టుము" అని బెత్తము చేతి కిచ్చి తనచేయి సాఁచెను. కొట్టుటకు బాలునకుఁ జేతులు వచ్చునా? పిల్లవాఁడును నక్కడ నున్నసర్వజనులును, హృదయములు కరఁగి కన్నులనుండి కాల్వలై ప్రవహింపఁగా నార్నాల్డుగారి ధర్మశీలతను సత్యసంధతను

వేనోళ్లఁ బొగడుకొనుచు నెవరిస్థానములకు వారు మఱలి పోయిరి. కావునఁ త ప్పొప్పుకొని సవరించుకొనుట ధైర్యౌదార్యసూచకము గాని కాతరతాసూచకము గాదు. పులిని బొడుచువానికంటె బుఱ్ఱలోనుండు మాత్సర్యమును బొడిచి చేసినత ప్పొప్పుకొనువాఁడు శూరాగ్రేసరుఁడు, పిఱికివాఁడు కాఁడు.

పాఠశాలలలో వ్యాసరచన కిప్పు డగ్రస్థాన మిచ్చినారు. చేసిన సంస్కరణములలో నెల్ల నది మంచిసంస్కరణము. భావి గ్రంథకర్తల కది బహూపకారకను, కావునఁ బండితు లావిషయమున బహుశ్రద్ధ వహింపవలసియున్నది. విషయదోషములను భాషాదోషములకంటె నెక్కువ జాగ్రత్తతో దిద్దవలెను. అందుకై వారు విషయములకు మిక్కిలి కృతపరిచయులై యుండవలెను. ఆంగ్లమునందు వలె నాంధ్రభాషావ్యాసములందుఁ గూడ ముఖ్యవిషయాంతర్గతములై వాని కంగములుగా నుండువివిధోపాంశములఁ గూర్చి వ్రాసిన వాక్యసముదాయములను వేఱువేఱు పరిచ్ఛేదములు (paragraphs) గా వ్రాయింపవలెను. అయావిరామస్థానముల కాంగ్లములో విధింపఁబడిన గుఱుతులు (Punctuation marks) యుక్తస్థలములందుఁ దెలుఁగులోఁ గూడ నుపయోగించుకొనుట మంచిది. అవి యిప్పుడు వాడుకలోఁ గూడ నున్నవి. ఒకపురుషుని గూర్చి వ్రాయునపుడు కాలపౌర్వాపర్యము ననుసరించియు, గృహాదులను వర్ణించునపుడు దేశపౌర్వాపర్యము ననుసరించియు వ్యాసము లుండవలెను. అనఁగా నొకనిజన్మమును గూర్చి చెప్పి, పిమ్మట మరణమును గూర్చి చెప్పి తరువాత నతనివివాహాదులను జెప్పఁగూడదు; అట్లే గృహపురోభాగము తరువాత పెరడు వర్ణించి తరువాత నడుమనుండు గదులఁ గూర్చి చెప్పఁగూడదు. కేవల భావప్రధానమైన విషయములఁ గూర్చివ్రాయుట కష్టము, అట్టివ్యాసములు పైతరగతుల బాలురచేత వ్రాయింపవచ్చును. సత్యశౌచాదులను గూర్చివ్రాయువ్యాసము యుక్తియుక్తముగాఁ గార్యకారణసంబంధములు గనఁబఱచుచు పూర్వపక్షసిద్ధాంతములతో నుండవలెను. సంక్షేపవాక్యములను జక్కఁగా విపులీకరించి వ్రాయుటయు, విపులగ్రంథసారాంశములను జిన్నవాక్యములతో సంక్షేపముగాను విస్పష్టముగాను వ్రాయుటయు బాలుర కప్పుడప్పు డలవాటు చేయుచుండవలెను. నాలుగు గంట లఱచి చేసిన యుపన్యాసోపదేశముకంటె నలువది వ్యాసపంక్తులు దిద్దవలసినట్లు దిద్ది సహేతుకముగాఁ దప్పులు కనఁబఱచుట విద్యార్థి కెక్కువయుపకారకర మని నాయభిప్రాయము.

వ్యాకరణసూత్త్రముల వల్లింపఁజేయుట నిరుపయోగ మని యే నాయభిప్రాయము. క్రిందితరగతులలో వ్యాకరణాంశములు తప్పక వాచకపుస్తకముల ద్వారముననే బోధింపవలెను. అట్లు చేసినచో బాలురకు విసుగుపుట్టదు. సూత్త్రానుసారముగా వ్రాయుట ప్రధానముగాని సూత్త్రము ముఖస్థముగా నుండుట ప్రధానము గాదు. కవిత్వమునం దారితేఱి మత్తేభవృత్తము వ్రాయువాఁడు దానిఛందస్సు మఱచిపోవచ్చును, ఎవ్వరైన నడిగినచో గణవిభజనము గావించుకొని దాని ఛందోనియమముల నప్పుడు చెప్పును. ఈరూప మీకారణమున వ్యాకరణదుష్టరూప మని తేటమాటలతో బాలురకుఁ జెప్పినఁ జాలును. సమానలక్షణములు గలకొన్నిపదములు చదువుపుస్తకమునుండియే తీసి బాలుని యెదుటఁ బెట్టి వానిచేఁ దత్కాలోచిత మగువ్యాకరణసూత్త్రము గావింపవచ్చును. వ్యాకరణవిషయము లట్లు బోధించుట బాలుర కింపుగా నుండును, అట్లు సంపాదించుకొనిన వ్యాకరణజ్ఞానము వ్యాసరచనకు మిక్కిలి సహకారిగా నుండును.

పరిషత్తువారు సమగ్రమైన యాంధ్రవ్యాకరణము తగినపండితులచే వ్రాయించినచోఁ బిన్నలకును బెద్దలకును గూడ మిక్కిలి యుపకారకముగా నుండును. వారి కట్టియుద్దేశ మీవఱకే యున్నట్టును శ్రీసూర్యరాయనిఘంటునిర్మాణమునకై పదసంగ్రహము చేయుట కేర్పఱుపఁబడిన కొందఱు పండితుల చేత వ్రాయఁబోవు వ్యాకరణమున కుపయోగించు ప్రయోగ సామగ్రి ప్రామాణికగ్రంథములనుండి యిదివఱకే యెత్తి వ్రాయించి నట్టును వినియున్నాను. దేశోపకారక మగునీసంపూర్ణవ్యాకరణరచనాభారమును వారు శీఘ్రముగా వహింతురుగాక యని ప్రార్థించుచున్నాను.

ఈసందర్భమున వారి కొకమనవి చేసికొనవలసియున్నది. వ్రాయఁబోవు వ్యాకరణ మాంగ్లభాషలోని (Nesfield's Grammar) మున్నగు వానివలె సుగ్రహముగానుండవలెను. ఆకృతిగణాదులపట్టికలు సాధ్యమైనంతసంపూర్ణముగాను సప్రమాణములుగాను నుండవలెను. ఒకయక్షరము తగ్గిన నొకపుత్త్రలాభము గలిగినట్లు వ్యాకరణ కర్త లెంచిన నీవ్యాకరణమును వెనుకటి వ్యాకరణములవలె సయోమయముగా నుండును. నావంటివాని కుపయోగపడదు. 'దీర్ఘపూర్వకలకారోపధ కాదంతసంస్కృతసమమహచ్ఛబ్దములమీఁది లులలకు రురలగు' ననుసూత్త్రము గురుసాహాయ్యము లేని బాలురకు బోధపడదు. వ్యతిరేకంబున ముజ్జు పరంబగునపుడు కుజీయగు, "ఎదాదు లనుప్రయుక్తంబు లగునపుడు ముజ్జు

నకు వృజిరుజియగు" నను చిన్నయసూరి సూత్రములు చిన్నవారికే కాదు పెక్కురు పెద్దవారికిఁ గూడఁ బాషాణప్రాయములుగానే యుండును. అట్టిసూత్రములందుండ వని యనుకొనుచున్నాను, నాకోరిక గొంతెమ్మకోరిక యేమో తెలియదు.

సంస్కృతపదములు దొరలకుండఁ దెలుఁగున నాలుగుమాటలుమాటాడలేము, నాలుగుపంక్తులు వ్రాయలేము. తెలుఁగునకు సంస్కృతము జీవనాధారము. సంస్కృత మొకమహానది, దానినుండి వచ్చిన పంటకాలువ తెలుఁగు. కావున వ్యాకరణములో సంధిసమాస తద్ధితకృద్వృత్తుల సంస్కృతనియమము లాంధ్రప్రయోగార్హము లగునన్నియును వ్రాయింపవలెను. ఛందోలంకారవిషయములుగూడ యథోచితముగా నందుఁ జేర్పింపవలెను.

పాఠశాలాధ్యక్షులో తన్నియుక్తు లగుమఱియొకరో యప్పుడప్పుడు తెలుఁగుతరగతులకు వెళ్లి పండితులు చెప్పుపాఠములు విని బోధనమార్గాదులందుఁ గానిపించు లోపములను వారికి సోదరభావముతో బాలురపరోక్షమునఁ దెలుపవలయును. లోపము లగపఱుచుట యే కాక పండితులయెదుట వారును బరీక్షాధికారులుఁ గూడ నప్పుడప్పుడు మచ్చుపాఠములిచ్చి మంచిపద్ధతు లగపఱుచుచుండవలయును. ఇట్లు చేయుచున్నచో, నాంధ్రభాష యచిరకాలములో బహుశాఖాపత్రపుష్పభరిత మగుపాదపమువలెఁ బెరిఁగి విద్యావివేకనాగరకతాఫలదాయిని యై దేశము నభివృద్ధి పఱుపఁగల దని నాయభిప్రాయము.

వ్యాస మీవఱకే యతిదీర్ఘమై మిమ్ము విసిగించిన దేమో యని భీతిల్లుచున్నాను. నే నీకఁ జెప్పఁదలఁచుకొన్న దేమియు లేదు. శిరోభ్రమణవ్యాధితోనుండి యిది వ్రాసినాను. న్యూనాతిరిక్తాదిదోషము లనేకము లిందుండవచ్చును. వాని నన్నిటిని సైరించి గుణలేశము లెచట నైన నుండినచో నవి మాత్రమే గ్రహింపుఁ డని మఱల మిమ్ముఁ బ్రార్థించుచు నావ్యాసమును ముగించుచున్నాను.

కూచి నరసింహము.

నాలుగు పద్యములు.

—oo✽oo—

మ. హృదయప్రాణవిహారమై విహితవర్ణోద్యద్విభక్తిక్రియా
సదనంబై సదలంకృతిప్రభవమై సద్విక్రమావాసమై
విదితార్థాస్పదమై ప్రసన్నపదమై వృద్ధశ్రవోవైభవా
స్పదమై రాజునుబోలెఁ గ్రాలవలదా పద్యంబుహృద్యస్థితిన్

(ఎవ్వారిదో)

మ. పదబంధంబున నగ్గలించి బుధశబ్దద్రాజమై (భ్రాజియై) సద్గుణా
స్పదమై దుష్కవిహృత్సరోజవనముం (హృద్యరాజవనముం) భంజించుచుం
మ్మదలీలన్ విలసిల్లు కబ్బము జగన్మాన్య ప్రచారంబులన్ [భూరిస
మదనాగంబునుబోలెఁ గ్రాలవలదా మాఱెందు లేకుండఁగన్.

కుమారసంభవము (నన్నెచోడుఁడు.)

శా. - - - - - సంభూతకస్థానమై
ఖ్యాతంబై బుధహృద్యమంగళకవీంద్రాచార్యసంసేవ్యమై
యాతారార్క సుధాంశువై కమలజాతాకల్పమై యెప్పుడుం
జ్యోతిశ్చక్రమువోలెఁ గ్రాలవలదా సాం - - - -

శివరాత్రిమాహాత్త్మ్యము (శ్రీనాథుఁడు.)

శా. సౌరభ్యంబును బంధచాతురి తగన్ శయ్యాచమత్కారశ్రీం
గారంబున్ వివిధార్థముల్ సరససాంగత్యంబు నానాకళా
పారీణత్వము మంజువాగ్విభవముం బాంచాలరీతిం దగ
న్స్వైరస్త్రీయునుబోలె నొప్పవలదా వర్ణింపఁ గావ్యం బిలన్.

రుక్మాంగదచరిత్రము (మల్లన.)

వీనింబట్టి బుద్ధిమంతుల కేమితోఁచునో సంక్షేపమున విపులార్థయుతముగఁ జర్చింపఁగోరెదము.

ప. అ.

ప్రథమచాళుక్యభీముని అత్తిలి తామ్రశాసనము.

(శా. శ. ౮౧౪.)

ఈతామ్రశాసన మెచ్చట దొరకెనో తెలియదు. ఇది ౧౯౧౬లో ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యాలయముఁ జేరెను. అచ్చటనుండి యది దొరతనము వారి శాసనాధికారికిఁ బంపఁబడెను. వారు దానిని దమరిపోర్టులోఁ జేర్చుకొని ౧౯౧౭-౧౮ సంవత్సరపు ౧౪౭-నంబరు తామ్రశాసన మని దానికి గుర్తుపెట్టిరి. ఇప్పుడు దానిని నేను పరిషత్కార్యాలయమునం దున్నరాగిరేకులంబట్టి ప్రకటించుచున్నాను.

<u>ఆకారాదికములు</u>:—ఈశాసనము మూఁడురాగిరేకులపై వ్రాయఁబడి యున్నది. ఒక్కొక్క రేకు 7¼ అంగుళములు పొడుగుగను 3¼ అంగుళములు వెడల్పుగను నుండును. మధ్యరేకు మిగిలిన రెండురేకులకంటెఁ గొంచెము దళసరిగ్గానైనది. మూఁడవరేకు మిక్కిలి సన్నముగా నుండును. అందువలన నందు నచ్చటచ్చటఁ జిన్నచిన్న చిల్లులు పడినవి. ఈరేకులచుట్టును ఎత్తుగ అంచు నేర్పఱుపఁ బడినది. ఈమూఁడురేకులును ఒకగుండ్రనికడియములో గ్రుచ్చఁ బడినవి. ఈకడియపువ్యాసము 3¼ అంగుళములు. ఈకడియమునకు దీర్ఘవర్తులాకారము గలముద్ర యొకటి యంటుకొని యున్నది. దానిమీఁద సూర్యుఁడు, చంద్రుఁడు, అంకుశము, వరాహము, అనుప్రతిమలు పోఁత పోయఁబడి యున్నవి. ఇం కొకప్రతిమయుఁ గలదు గాని యది స్పష్టముగఁ దెలియుటలేదు. అది స్వస్తికము అయినఁ గావచ్చును. ముద్రపై 'శ్రీత్రిభువనాంకుశ' అనునక్షరములు కూడఁ గలవు.

<u>భాషాదికములు</u>:—శాసనపుభాష సంస్కృతము. గద్యములు పద్యములు కూడఁ గలవు. వ్యాకరణదోషములు విశేషము లేవు. ౨౨-౨౩పంక్తులలో సగము పద్యమే ఇయ్యఁబడినది. మిగిలినసగము పద్యము పొరపాటున శాసనము చెక్కిన చామికుఱ్ఱాచార్యునివలన విడువఁబడినది. ఇట్లు విడువఁబడిన శ్లోకార్ధమును నేను నరసాపురతామ్రశాసనము[1]నందుఁ బట్టుకొంటిని. ఈశాస

సపురేకులు చెన్నపట్టణమునందలి చిత్రవస్తుప్రదర్శనాలయము (మ్యూజియం) నందుఁ గలవు. ఇందలి యక్షరములు తొమ్మిదవశతాబ్దమునాఁటి కన్నడ తెలుఁగులిపి. ఇందలిది గుండ్రటికత్తు. గుణగవిజయాదిత్యుని సాతలూరు[1] తామ్రశాసనమునందును, బెజవాడతామ్రశాసనము[2]నందును, ప్రథమచాలుక్య భీముని మచిలీపట్టణపు తామ్రశాసనము[3]నందును మొదటి అమ్మరాజు ఏడూరు[4] శాసనమునందును, ఈకత్తే కలదు. ఈ లేఖకుఁడు రేఫమునకుఁ బరమునం దుం డుహల్లును తప్పక ద్విత్వముగా వ్రాయును. పాణినీయసూత్రమునం దీని యనుము వైకల్పికము.

శాసనమునందలివిషయములు:— చాళుక్యుల యెప్పటిబిరుదముల నన్నిటినిఁ జెప్పిన (పం౧-౬) కవి కుబ్జవిష్ణువర్ధనునిమొదలు గుణగవిజయాదిత్యుని వఱకు రాజ్యమేలిన తూర్పుచాళుక్యరాజుల పేళ్లును, వారిరాజ్యకాలమితియుఁ దెల్పును. (పం౬-౧) రెండవవిజయాదిత్యుఁడు భీమసల్కి యనువానిని అతనికి సాయముగ వచ్చిన దక్షిణగాంగసేనానులను, పరాభవించి ౧౦౮ శివాలయములను గట్టించెను. (పం-౧౦-౧౨) అతనిమనుమఁ డైనమూఁడవవిజయాదిత్యుఁడు కిరణపురము, అచలపురము, ఉరునెల్లూరుపురము అనుమూఁడుపురములఁ గాల్చి త్రిపురమర్త్యమహేశ్వరుఁ డన్న బిరుదముఁ గాంచెను. (పం-౧౩-౧౪) అతఁడు కళింగగాంగుల యొద్దనుండి రజతాదికము, కోసలరాజుల యొద్దనుండి గజాదికము, పాండ్యపల్లవులయొద్దనుండి సువర్ణాదికము గ్రహించెను. (పం౧౪-౧౬.) ఆతండు గాంగులు గంగకూట మెక్కునట్లు చేసెను. మంగితల ద్రుంచెను. సాహసుఁ డైన (రాష్ట్రకూట) కృష్ణుని యుద్ధమునం దోడించెను. (పం-౧౬-౧౭) అతనితమ్ముఁ డైన విక్రమాదిత్యుని కుమారుఁడు చాళుక్యభీముఁడు. అతఁడు శా.శ.౮౧౪సం॥నందు చైత్ర బహుళ ౨ సోమవారమునాఁడు అనూరాధానక్షత్రమున మిథునలగ్నమునందు పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. (పం. ౧౯-౨౨.) ఈభీమునిఖడ్గ మనునట్టిసముద్రమునందు మునింగి (రాష్ట్రకూట) కృష్ణవల్లభుని చతురంగసేన, నీళ్లలో మునిఁగిన చదరంగమందలి సేనవలెఁ గరఁగిపోయెను. (పం౨౨-౨౩.) అప్సరసవంటి ధుండిక యనునొకస్త్రీ కలదు. దానికి మల్లపుఁ డను తుంబురునిఁబోలిన కుమారుఁ డుం

[1] ఇది ప్రకటింపఁబడలేదు, నాయొద్ద నున్నది. [2] Ep. Ind. Vol. V p. 127.
[3] దీనినే నరసాపురపుతామ్రశాసనము అని కూడ నందురు. C. p. no. I of 1913-14 దీనికి ... గారు పెట్టిన గురుతు. ఇది యిప్పుడు చెన్నపురమందలి చిత్రవస్తుప్రదర్శనాలయమునం దున్నది. ... దీనికిఁ బెట్టినగుఱుతు Ch. E. S. [4] S. S. I. Vol. I p. 39.

డెను. వానికి చల్లన యనుకూఁతురు గలదు. అది సమస్తగాంధర్వవిద్యావిశారద (పం. ౨౬-౨౮.) దానికి అత్తిలిగ్రామమునందు వెయ్యిపోఁకచెట్లు గలభూమియు, ౫౦పుట్లు వడ్లపిత్తనము పట్టు పొలమును, నివేశనస్థలమును రా జిచ్చెను. (పం. ౨౮-౩౦) ఈశాసనమున కాజ్ఞప్తి కడేయరాజు. శాసనమును రచించినవాఁడు భట్టవామనుఁడు. చెక్కినవాఁడు చామికుణ్డాచార్యుఁడు. (పం-౩౩-౩౫.)

శాసనపుయోగ్యత:—ఈశాసనమునకుఁ జరిత్రవిషయికమైన పెక్కుశాసనములకంటె నెక్కుడుయోగ్యత గలదు. నేఁటివఱకు దొరకిన తూర్పుచాళుక్యశాసనములలో రాజుయొక్క పట్టాభిషేకకాలమును, స్పష్టముగాఁ దెల్పిన మిక్కిలిపురాతనశాసన మిదియే యని చెప్పవచ్చును. ఇది వఱకు దొరకిన శాసనములలో నీప్రకారము స్పష్టముగాఁ బట్టాభిషేకకాలముఁ దెలిపినది రెండవ అమ్మరాజు శాసనము.[1] ఇది యంతకంటె పూర్వపుది గనుక ముఖ్యమైనది. ఇందు చాళుక్యభీముఁడు తనపట్టాభిషేకసంవత్సరమును దెల్పుటయే గాక తనకు పూర్వము రాజ్యము చేసిన ౧౩గురు రాజులలో నొక్కొక్కఁ డెన్నెన్ని సంవత్సరములు రాజ్యమేలెనో తెల్పినందున శాలివాహనశకము ౮౧౪ అనఁగా క్రీ.శ. ౮౯౨ ఆధారము చేసికొని వెనుకకు లెక్కవేసినయెడల కుబ్జవిష్ణువర్ధనునినుండియు రాజులయొక్క సరియైనరాజ్యకాలముల నేర్పఱుపవచ్చును. అట్టిపట్టిక యొకటి యీక్రింద నిచ్చుచున్నాను. డాక్టరు ఫ్లీట్ ఇట్టి పట్టికనే యొక్కదానిని ఇండియన్ ఆంటిక్వేరి యొక్క ౨౦వ సంపుటములో నిచ్చియున్నాఁడు. కాని యీశాసనము బట్టి మనము సిద్ధముచేయు పట్టిక ఫ్లీటుపట్టికకంటె నెక్కుడు సూక్ష్మముగ నుండు ననుటకు సందియము లేదు. డాక్టరు ఫ్లీటుచే నియ్యఁబడిన రాజ్యకాలములకును యీశాసనమువలనఁ దేలు రాజ్యకాలములకును గలభేదము తెలియుటకై యీరెండుకాలములును బట్టికలోఁ జూపఁబడినవి.

	ఈశాసనములోని కాలములు.	డాక్టరు ఫ్లీటిచ్చిన కాలములు.
1. కుబ్జ విష్ణువర్ధనుఁడు - - -	616–634	615–633
2. జయసింహ I - - -	634–667	633–663
3. ఇంద్రరాజు - - -	- -	663
4. విష్ణువర్ధన II - - -	667–676	663–672
5. మంగియువరాజు - - -	676–701	672–695
6. జయసింహ II - - -	701–714	696–709
7. కొక్కిలి - - -	714	709

[1] Ind. Ant. Vol. VII p. 15.

				ఈశాసనములోని కాలములు.	డాక్టరు ఫ్లీటిచ్చిన కాలములు.
8. విష్ణువర్ధన III	-	-	-	714–751	709–746
9. విజయాదిత్య I	-	-	-	751–770	746–764
10. విష్ణువర్ధన IV	-	-	-	770–806	764–799
11. విజయాదిత్య II	-	-	-	806–846	799–843
12. కలి విష్ణువర్ధన V	-	-	-	846–848	843–844
13. గుణగవిజయాదిత్య III	-	-	-	848–892	844–88
14. చాళుక్యభీమ	-	-	-	892	

ఫ్లీటుచే నియ్యఁబడిన తేదులకును మన తేదులకును స్వల్పవ్యత్యాస మున్నను కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు ౬౧౫ లో స్వతంత్రముగా రాజ్యము చేయుటకుఁ బ్రారంభించె నని వేరుప్రమాణముల సాహాయ్యమున ౩౫ సంవత్సరముల క్రిం దనే కనుఁగొనుట ఫ్లీటున కెంతయు భూషణాస్పద మని మన మొప్పుకొని తీర వలెను. మన లెక్కప్రకారము ౬౧౬ కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాజ్యప్రారంభ కాలము. కావున ఫ్లీటు కాలమునకును దీనికి నొకసంవత్సర కాలము భేద మున్నది. ఫ్లీటు ఉత్తరకాలపు చాళుక్యుల శాసనములలోని రాజ్యసంవత్సరసంఖ్యలను బ్రమాణ ముగాఁ దీసికొనినందున ఫ్లీటు లెక్కకును మన లెక్కకును భేదము కలిగినది స్పష్టము. రాజుల రాజ్యపరిమితిని గుఱించి పరకాలమందలి శాసనములకంటెఁ బూర్వశాసనములే యెక్కువప్రమాణము లని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱ లేదు. శా. శ. ౯౭౫ లోని నందంపూఁడి[1] శాసనమునందుఁ గలసంవత్సరములకును శా. శ. ౮౧౪ లోని దగు నీశాసనమునందలి సంవత్సరములకును భేద మున్నయెడల ౧౬౧ సంవత్సరములు పూర్వపుది యగు నీశాసనమునందలి సంవత్సరములే ప్రమాణముగ గ్రహింపవలసి యుండును. నందంపూఁడిశాసనమునందు రెం డవవిజయాదిత్యుఁడగు నరేంద్రమృగరాజు ౪౮ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసిన ట్లున్నది. కాని యీశాసనమునందును నింతకుఁబూర్వపు వైన గుణగవిజయాదిత్యు ని శాసనములందు నీతఁడు ౪౦ సంవత్సరములే రాజ్యముచేసిన ట్లున్నది. అందు వలన నారాజు రాజ్యకాలమును గుఱించి యీశాసనవచనమే ప్రమాణముగ నెం చవలయును. ప్రథమవిజయాదిత్యుఁడు ౧౮ సంవత్సరములు రాజ్యముచేసినట్లు నందంపూఁడి శాసనమునం దున్నది. కాని యీశాసనమునం దాతఁడు ౧౯ సం॥లు రాజ్య మేలె నని వ్రాయఁబడినది. కాని యీభేద మంతగాఁ బాటింపఁ

[1] Ep. Ind. Vol. IV p. 300.

దగినది కాదు. ఏలయన నారాజు ౧౮సంవత్సరముల మీఁదఁ గొన్ని నెలలు రాజ్యము చేసియున్న యెడల నొకరు ౧౮ అనియు మఱియొకరు ౧౯ అనియు వ్రాయుట సంభవించును. ఇంద్రభట్టారకుఁడు ౭ దినములు మాత్రము రాజ్యము చేసినందున నాతనిపేరీ శాసనమునందు లేదు.

పట్టాభిషేక కాలము:—చాలుక్యభీముఁడు పట్టాభిషిక్తుఁడైనదిన మీశాసనమునందు నీక్రిందిశ్లోకమునఁ జెప్పఁబడియున్నది (పం-౧౯-౨౦.)

శ్లో. శాకే ష్వబ్దేషు యాతే ష్వథ ననువసుసంప్రాప్తసంఖ్యేషు మేషే।
మిత్రే, చైత్రేచ మైత్రే శశిని శశిదినే, కృష్ణపక్షద్వితీయే॥
యుగ్మర్క్షే నోర్ద్వగమేథా త్సకలజనముదే పట్ట మాచంద్రతారం।
శ్రీమాన్ చాళుక్యభీమ శ్చతురుదధిలస న్మేఖలేలాతలస్య॥

అర్థము:—శా.శ. ౮౧౮ సంవత్సరములు గడచినతరువాత సూర్యుఁడు మేషమం దుండఁగా చైత్రమున చంద్రుఁడు మైత్రా(అనూరాధా)నక్షత్రమం దుండ, కృష్ణపక్షద్వితీయా(విదియ)సోమవారమునాఁడు మిథునలగ్నమందు చాళుక్యభీముఁడు నాలుగుసముద్రము లొడ్డాణముగాఁ గలభూమికిఁ బట్టము గట్టుకొనియెను.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన చైత్ర మను నెల చాంద్రమాసమా సౌరమాసమా యని తేల్పవలసి యున్నది. చాంద్రమాస మని గ్రహించితిమేని వారము తప్పును, నక్షత్రము తప్పును, సూర్యనిస్థితి తప్పును. ఆదినము ఆదివారము, స్వాతీనక్షత్రము, సూర్యుఁడు మీనమం దుండును. ఇట్లు మూఁడును తప్పుటచే నది చాంద్రచైత్రము కా దనుట స్పష్టము. ఇఁక నది సౌరచైత్ర మని యెంచిన యెడల నన్నియు సరిగ సరిపోవు చున్నవి. చాంద్రమానప్రకార మాదినము వైశాఖమాస మగును. ఇంగ్లీషులెక్కప్రకారము క్రీ. శ. ౮౯౭ సం॥ ఏప్రల్ నెల ౧౭ తేది యగును.[1]

పైని జెప్పినదానిఁబట్టి చూడఁగా నాకాలమందుఁ దెనుఁగుదేశమున నిప్పుడు నఱవదేశమందును బంగాళదేశమందును వలె సౌరమానమే వ్యవహారమునం దున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. హిందూదేశపు పూర్వసముద్రపు టొడ్డు ప్రాంతమునందు దక్షిణమున నఱవదేశమునందును, ఉత్తరమున నోఢ్ర బంగాళా దేశములందును, సౌరమానవ్యవహార మున్నందున వీనికి నడుమ నున్నయాంధ్ర

[1] ఈలెక్క లన్నియు శ్రీయుత స్వామికణ్ణుపిళ్లగారి జంత్రి ననుసరించి వేయఁబడినవి.

దేశమునందుఁ గూడ నప్పు డట్టివ్యవహార ముండు టొకవింత కాదు. ఇందును గుఱించి శ్రీరాజరాజనరేంద్రపట్టాభిషేకసంచికయందు నేను సవిస్తరముగఁ జర్చించిన లేఖఁ జూడనగును.

భీమసల్కి:—నరేంద్రమృగరాజనఁబడు ద్వితీయవిజయాదిత్యుఁడు భీమసల్కి యనువానిని వానిపక్ష మవలంబించిన దక్షిణగంగబలమును నిర్జించె నని చెప్పఁబడియున్నది. (పం. ౧౧.) ఈభీమసల్కి యెవఁ డని విచారింపఁగా గుణగవిజయాదిత్యుని రెండుశాసనముల[1]వలన నీతఁడు నరేంద్రమృగరాజునకుఁ దమ్ముఁడనియు భీమసల్కిని ఆనరేంద్రమృగరాజు ౧౨ ఏండ్లుయుద్ధముచేసి వల్లభేంద్ర దండనాయకులతో సహా నిర్జించి వేంగిదేశమును సంపాదించె ననియుఁ దెలియుచున్నది. ఇందువలన భీమసల్కి రాష్ట్రకూటరాజుల నాశ్రయించి వారిసాయమునఁ గొంతకాలము వేంగిదేశము నాక్రమించి నట్లును ౧౨సంవత్సరములు వారితో హోరాహోరిగఁ బోరినరేంద్రమృగరాజురాజ్యమును మరల సంపాదించుకొనియె ననియు మన మూహింపవలసియున్నది. నరేంద్రమృగరాజు గాంగులతోడను రాష్ట్రకూటులతోడను ౧౨సంవత్సరములు పోరాడి నట్లును ౧౦౮ నరేంద్రేశ్వరాలయములు గట్టించినట్లును పెక్కుశాసనములలోఁ గానవచ్చును. మొదటి అమ్మరాజు శాసన[2] మొకదానిలో ని ట్లున్నది.

శ్లో. గంగరట్టబలైస్సార్థమ్ ద్వాదశాబ్దా నహర్నిశమ్।
భుజార్జితబలం ఖడ్గసహాయో నయవిక్రమైః॥
అష్టోత్తరం యుద్ధశతం యుధ్వా శంభో ర్మహాలయాన్।
తత్సంఖ్యయాఽకరోద్వీరో విజయాదిత్యభూపతిః॥

పైసంగతులనుబట్టి చూడఁగ నరేంద్రమృగ[3]రాజు రాజ్యమునకు వచ్చిన తరువాత ౧౨సం॥ లవఱకును రాజ్యము సరిగ స్వాధీనపడక చిక్కులు పడె నని

---

[1] సాతలూరు శాసనము. [2] గుంటూరు శాసనము. (C. P. no. 5 of 1911 - 12)

“ద్వాదశవర్షయుద్ధం వల్లభేంద్రదండనాయకైః స్సహ భీమసలుకినామానం స్వానుజం నిర్జిత్య గృహీత వేంగిమండలః” అని సాతలూరుశాసనములోని వాక్యము. గుణగవిజయాదిత్యుని గుంటూరు తామ్రశాసనమునందును ఇట్టి వాక్యము లే గలవు. అందునుగుఱించి శాసనశాఖవా రిట్లు వ్రాసియున్నారు. “Of Narendra - Mrigaraja - Vijayaditya the inscription informs us that he was the founder of 108 temples called Narendresvara after his own name, that he fought for 12 years with the generals of Vallabhendra (*ie*, the Rashtrakuta King) and that having defeated his own younger brother called Bhima Saluki, took possession of Vengi-Mandala from him.” (Madras Ep. R. 1912 p. 84.) [3] S. I. I. Vol. I p. 36.

తోఁచుచున్నది. ఫ్లీటు లెక్కప్రకారము చూచినయెడల నరేంద్రమృగరాజు క్రీ. శ. ౭౯౯ లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈశాసనము ననుసరించి పైని వేసిన లెక్కప్రకారము చూడఁగ నీతఁడు క్రీ. శ ౮౦౬ లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండవలెను. ఎటుచూచినను నీతనితో ముఖ్యముగఁ బోరాడినవాఁడును నీతని తమ్ముఁడైన భీమసల్కి లేక చాళుక్యభీముఁ డనువానికి సైన్యసాహాయ్యము చేసినవాఁడును నగురాష్ట్రకూటరాజు మూఁడవగోవిందుఁ డయియుండవలెను. ఈతఁడు ౭౮౪సం॥ నుండి ౮౧౫వఱకు రాజ్య మేలెను. ఈతఁడు క్రీ. శ. ౮౦౭సం॥న చెక్కించిన యొకతామ్రశాసనమునందు తాను వేంగిరాజునకు కబురంపినతోడనేయాతఁడు తనరాజధాని యైనమాన్యఖేటమునకు వెళ్లి కూలివానివలె పనిచేసి పట్టణమునకు బహిఃప్రాకారము నిర్మించి వెళ్లె నని చెప్పియున్నాఁడు. ఈవేంగిరాజు నరేంద్రమృగరాజైనద్వితీయవిజయాదిత్యుఁడే యనిడాక్టర్ ఫ్లీటు, డాక్టర్ భాండార్కర్ వ్రాసియున్నారు. కాని పైవర్ణనము కేవల మతిశయోక్తి కాకయుండుఁ గొంత సత్యము కలదేని యట్లువెట్టికి వెళ్లిన వేంగిరాజు రట్టగాంగులతో హోరాహోరిగఁ బోరెడు నరేంద్రమృగరా జైయుండఁడు. రట్టగాంగులయనుగ్రహమువలన సంశయాస్పదమును, క్షణభంగురమును, పూర్ణానుభవము లేనిదియు నగువేంగిరాజ్యము సంపాదించుకొనిన మనభీమసల్కి యైయుండును.

ఈకాలమునందు దక్షిణగాంగులు స్వతంత్రులుగ లేరు. రాష్ట్రకూటులకు లోపడినవారుగ నుండిరి. రాష్ట్రకూటులపక్షమున గాంగసైన్యమును సేనాధిపతులును భీమసల్కికి సాయము చేయుటకై వచ్చియుందురు. ఈకాలమునందు శివమారుఁ డనుగాంగరాజు కొంత కాలము రాష్ట్రకూటులచెఱసాలలోను వారిదయను సంపాదించి కొంతకాలము సింహాసనముమీఁదను నున్నట్లు గానవచ్చుచున్నది. ఈతఁడు రాజ్యభ్రష్టుఁ డైనకాలమున ౮౦౨లో ధారావర్షుఁ డనువాఁడును ౮౧౩ లో చాకిరా జనువాఁడును రాష్ట్రకూటరాజులప్రతినిధులుగా గంగవాడీ దేశమును పాలించినట్లు కానవచ్చుచున్నది[1]. వీ రంపినసైన్యములే మనశాసనమునందు గాంగవల్లభు లని పేర్కొనఁబడియె నని తోఁచు చున్నది.

సల్కి దేశ్యపదము:—సల్కిశబ్దము యుద్ధమల్లునిబెజవాడశాసనమునందున్నది. దాని కర్థముచేయు నపుడు సల్కియన చాళుక్యుఁడు కాఁ డని కొందఱు వాదించిరి. కాని యీశాసనమును పైనిఁజేర్కొనినగుణగవిజయాదిత్యునిరెండుశాసనములును వెలువడినందున నిప్పుడు సల్కియన చాళుక్యుఁడు కాఁ

[1] Rice's Mysore Gazetteer Vol. I p. 314.

డనివాదించువా రుండ రని తోఁచుచున్నది. ఈశబ్దమును దీని మాఱురూపము లనఁదగు చలికి, చళుక్కి, సళుకి మొదలైన శబ్దములును మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండియు చాళుక్యార్థమునందు వాడఁబడుచున్నవి. అందుఁ గొన్ని కాలక్రమముగ నీక్రిందఁ జూపఁబడుచున్నవి.

1. ౭౦౯ - చలికి - కొక్కిలిమహారాజు తామ్రశాసనము.[1]
2. ౭౩౯ - చలుక్కి - గుజరాతులోని చళుక్యరాజైన అవనిజనాశ్రయుశాసనము.[2]
3. ౮౫౦ - సళుక్కి - గుణగవిజయాత్యుని గుంటూరిశాసనము.[3]
4. ౮౫౦ - సళుకె - గుణగవిజయాదిత్యుని సాతలూరుశాసనము.[4]
5. ౮౯౨ - సళ్కి - ప్రథమచాళుక్యభీముని ప్రస్తుతశాసనము.
6. ౯౦౦ప్రాంతము - చళ్కి - విక్రమచోళమహారాజునాఁటి శాసనము.[5]
7. ౯౦౦ప్రాంతము - సళ్కి - విక్రమచోళమహారాజునాఁటి శాసనము[6].
8. ౯౩౦ - సళ్కి - యుద్ధమల్లుని శాసనము.[7]
9. ౧౧శతాబ్దము - శళుక్కి విష్ణువర్ధనమహారాజు శాసనము.[8]
10. ౧౩శతాబ్దము - చళుక్కినారాయణ మనుమసిద్ధిశాసనము[9]

ఇట్టిశబ్దము మిక్కిలి పురాతనకాలమునుండియు వాడుకలోనుండుటయే గాక చాళుక్యులేయే దేశముల నేలిరో యాయాభాషలలో నన్నిటిలో నున్నది. గుజరాతీభాష, తెలుఁగుభాష, అఱవభాష, కన్నడభాష, ఇట్లన్నిటిలో నీరూప మన్నికాలములయందు నుండుట చూడ నిది యే ప్రథమదేశ్యరూప మనియుఁ జలుక్యశబ్దము దానికిఁ గల్పింపఁబడిన సాంస్కృతికరూప మనియుఁ దోఁపక మానదు. ఇందును గుఱించి యధికము తెలిసికొనఁ గోరువారు నేను ఆంధ్రపత్త్రిక, దుర్మతిసం॥ మాఘ బ॥ ఉనాఁటి సారస్వతానుబంధమున వ్రాసిన 'సళ్కి-చాళుక్యశబ్దములు సమానార్థకములు' అను వ్యాసమును చాళుక్యులు దాక్షిణాత్యులే యన్న రాఁబోవువ్యాసమును జూడనగును.

<u>చాళుక్యభీముని యితరశాసనములు:</u> — ప్రస్తుతపు శాసనము గాక ప్రథమచాళుక్యభీముని శాసనము లింకను నయిదు కలవు. అం దొకటి బెజ

---

[1] C. P. 11 of 1908 - 9. [2] Proceeding of the Seventh International Congress of Orientalists, Aryan section p. 232 and plate. [3] C. P. no. 5 of 1911 - 12. [4] ఇది ప్రకటింపఁబడలేదు. నాయొద్ద నున్నది. వలయువారికిఁ జూపఁబడును. [5] Ep. R. 400 of 1904. [6] Ep. R. 401 of 1904. [7] ఆం. సా. ప. పత్త్రిక. సంపుటము 6, పుట 49. [8] Ep. R. 44 of 1895. [9] Nellore Inscriptions Venkatagiri No. 19.

వాడశాసనము,[1] ప్రకటింపఁబడినది. ఇయ్యది యీరాజుపట్టాభిషేకమహోత్సవ కాలమునం దియ్యఁబడినది. రెండవది కాసింకోట తామ్రశాసనము.[2] ఈతఁడు తండ్రికిఁ బెద్దకొమారుఁ డనియు యుద్ధములలో దాయాదుల సైన్యముల నోడించె ననియు నిందుఁ గలదు. ఈదాయాదు లతనితమ్ములును నాతనిపినతండ్రి యగుయుద్ధమల్లుని కుమారుఁ డయిన తాళరాజును నయియుందురు. కృష్ణరాజు సైన్యమును గూడఁ నోడించిన ట్లందున్నది. ఈశాసనమువలన దానముచేయఁబడిన గ్రామము కలింగదేశమందలి ఎలమంచిలిలోనిది. మూఁడవది యైన నరసాపురతామ్రశాసనము[3]వలన చాళుక్యభీముఁడు కృష్ణవల్లభుని సైన్యములను నతనికి సాయము వచ్చినవారిని నోడించినట్లును కర్ణాట లాట దేశపురాజు లితనిముందు సూర్యునియెదుటఁ జీఁకటి పరుగెత్తునట్లు పాఱిపోయినట్లును ఈతనికుమారుఁ డొకఁడు ౧౬ సం॥ వయస్సు గలవాఁడు శత్రువులతో నిరవద్యపురమునొద్దను, పెరువంగురగ్రామమునొద్దను ఘోరముగఁ బోరి రాష్ట్రకూట సేనాధిపతి యైన దండెనగుండయ యనువానిఁ జంపి తాను రణనిహతుం డయినట్లును జెప్పఁబడియున్నది. బెజవాడలో నొకస్తంభముమీఁద నీతనికాలపు శాసన మొకటి[4] గలదు. అది యాతనికి సామంతుఁ డైనయొకరాజుచే నీతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన పదునేడవయేఁటఁ జెక్కింపఁబడెను. అప్పుడు బెజవాడలోఁ బార్థీశ్వరుని దేవాలయము గట్టింపఁబడినది. ఈరాజుయొక్క మఱియొక తామ్రశాసనమునకు నకలు మెకంజిసంగ్రహము[5]నందు నాకు దొరకినది. ఇది పద్యమయము. ఇందు రాజులరాజ్యసంవత్సరపరిమితి కాలములుఁ గూడ పద్యములందే యియ్యఁబడినవి. మొట్టమొదట కుబ్జవిష్ణువర్ధనుఁడు వేంగీదేశము నాక్రమించుకొనియె నని యం దున్నది. భీమునితల్లి పేరు వెంగాంబిక యనియు నిందువలన మనకుఁ దెలియుచున్నది. రా జొకవీరునకు వాఁడు తనకుఁ జేసిన ఖడ్గసహాయము నిమిత్తమై యగ్రహారము నిచ్చెను. ఈవ్యాసమునకుఁ జివర పరిశిష్టమునందు నీశాసనమునకు నకలు నిచ్చియున్నాను.

తరువాతినా గీతనిగుఱించి చెప్పినసంగతులు:—మొదటి యమ్మరాజు మచిలీపట్టణతామ్రశాసనమునం[6] దిట్లున్నది. “చళుక్యభీమరాజు నకుఁ బెం

[1] Ep. Ind. Vol. v. p. 127. [2] C. P. no. 14 of 1908-9. [3] C. P. no. 1 of 1913-14 [4] Ep. R no. 833 of 1917. [5] ఈసంపుటమునకు చెన్నపట్టణమందలి మాన్యుస్క్రిప్ట్సు లైబ్రరివారు "Telugu Inscriptions Vol. I" అని పేరు పెట్టి దానికి 15-6-26 అను గుర్తు పెట్టిరి. ఈసంపుటమునందు 185-వ పుటమొదలు 191 పుటవఱకు శాసనపునకలు గలవు. [6] Ep. Ind. Vol. V p. 132.

ప్పుతల్లి యొకతె గలదు. ఆమె పేరు నాగిపోతి. ఆమెకు గాముకాంబ యని యొకకూఁతు రుండెను. భీముని యీ పెంపుడక్కకు కుమారస్వామితో సమానుఁ డయిన మహాకాలుఁ డనుకుమారుఁడు పుట్టెను. ఆతఁడు భీముని సైన్యమునకు సర్వసేనాపతి యయ్యెను. శత్రుఖడ్గముల రాపిడివలన నగ్ని ప్రజ్వలించెడి చోట్ల నెల్ల నీతఁడు తనరాజునకంటెఁ బూర్వమే ప్రత్యక్షమై యెన్నిపర్యాయములో శత్రువుల నోడించెను." (శ్లో. ౫-౮). గుణగవిజయాదిత్యునితరువాత రట్టులు అనఁగా రాష్ట్రకూటరాజులు తెనుఁగుదేశము నాక్రమింపఁ బ్రయత్నించి రనియు వారిని నోడించి భీముఁడు రాజయ్యె ననియు మొదటి యమ్మరాజు యొక్క ఏకూరుశాసనము[1]వలనఁ దెలియుచున్నది. భీముఁడు మిక్కిలి ప్రఖ్యాతిఁజెందిన రాజువలెఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఆతనితరువాతిరాజు లాతనిగుఱించి మిక్కిలి గౌరవపూర్వకముగఁ జెప్పెదరు. ఇతనిమనుమఁ డైనమొదటి అమ్మరాజు జీతని గుఱించి వ్రాసినది చూడుఁడు.[2]

<u>కృష్ణవల్లభుఁడు</u>:—భీమునిచే నోడింపంబడిన కృష్ణవల్లభుఁడు రాష్ట్రకూట రాజయిన రెండవకృష్ణుఁడు. భీముని తరువాతి చాళుక్యరాజులశాసనములవలన భీముఁడు 30సం॥ రాజ్యముచేసె నని మన మెఱుఁగుదుము. అనఁగ నీతఁడు ౮౮౨ మొదలు ౯౨౨ వఱకు రాజ్యముఁ జేసి యుండవలెను. రాష్ట్రకూటద్వితీయకృష్ణుఁడు క్రీ. శ. ౮౭౮ మొదలు ౯౧3వఱకు[3] రాజ్యముచేసెను. అనఁగ, కృష్ణుఁడు భీమునికంటె నెనిమిదేండ్లు పూర్వమె రాజ్యమునకు వచ్చి తొమ్మిదేండ్లు పూర్వము మరణమునొందెను. భీమునివి మనకు దొరకినశాసనము లాఱు. వానిలోఁ బ్రతి దానియందును నతఁడు కృష్ణుని నోడించినట్లు నాతఁడు చెప్పుకొని యున్నాఁడు. కృష్ణుఁడు మాత్రము తనశాసనమునం దెచ్చటను వేంగిరాజు నోడించినట్లు చెప్పుకొని యుండలేదు. కావున చాళుక్యభీమునివలన రాష్ట్రకూటులు గొప్ప పరాభవము నొంది రని చెప్పుట కెంతమాత్రము సంశయము లేదు.

<u>చాళుక్యభీమనగరము</u>:—చాళుక్యభీముఁడు 3౬౦ యుద్ధములలో విజయుండై తన పేరిట చాళుక్యభీమేశ్వరదేవునిఁ బ్రతిష్ఠించి దేవాలయముల నిర్మించె నని పిఠాపురమునందలి మల్లపదేవుని శిలాశాసనమువలనఁ[4] దెలియుచున్నది. ఆగ్రామమునకును భీమవర మనుపేరు వచ్చెను. అయ్యది చామర్లకోట సమీపమున నున్నది.

---

[1] S. S. I. Vol. I p. 39. [2] Ibid. [3] Mysore Gazetteer Vol. I. p. 324.
[4] Ep. Ind. Vol. IV. p. 226. 42.

ఈగ్రామమునకుఁ బూర్వము చాళుక్యభీమనగరి లేక చాళుక్యభీమ పట్టణ మని పే రుండె నని యిచ్చటి శాసనముల[1]వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ రాజే దాక్షారామమున భీమేశ్వరుని దేవాలయము నిర్మించెను.

ప్రతిగ్రహీత్రి:—ఈశాసనమునం దొక వేశ్యాంగనకు దాన మియ్యఁబడినది. అప్సరసతోఁ బోల్పఁదగు తుంపక యనుభోగముదాని కుమారుఁడు మల్లప. వీఁడు తుంబురునితో సమానుఁ డఁట. అనఁగఁ బాట బాగుగఁ బాడుచుండె నని భావము. వానికూఁతురు చల్లవ. "ఆమె సమస్తగాంధర్వవిద్యావేదిని". భోగముదానివంశవృక్షము స్త్రీనామముతో ప్రారంభ మగుటసహజమే కాని నడుమ పురుషునిపేరు చెప్పఁబడుట యొకవింత. చల్లవతల్లిపేరు చెప్పక తండ్రిపేరు చెప్పుటకుఁ గారణ మేమై యుండును?

ఇది యై యుండు.—భోగముజాతిలో వ్యభిచారవృత్తి కూఁతులకే సంక్రమించును గాని కోడండ్రకు సంక్రమింపదు. భోగముదానికూఁతురు భోగము దైనను గోడలుమాత్రము కులస్త్రీవృత్తినే యవలంబించును. కోడలిని కూఁతురుగదిలోనికిఁ గూడ రానీయరు. ఇట్లు పతివ్రతగ నుండుకోడలి కాగృహమునందు కూఁతున కున్నగౌరవ ముండ దని వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేదు. కోడలి నొకదాసిగఁ జూతురు. ఆకోడలిపే రెవరికిని దెలియదు. కావున మన శాసనమునందు రాజుగారు కూడ నామెపేరు చెప్పక యుపేక్షించుటయు సహజమె. ఇందువలన చల్లవయొక్క తల్లి వివాహిత యైనకులస్త్రీ యని మన మూహింపవచ్చును.

స్థలము:—చల్లవ కీయఁబడినభూమి అత్తిలివిషయమందలి అత్తిలిగ్రామములోనిది. అత్తిలిగ్రామ మిప్పుడు కృష్ణాజిల్లాయందలి తణుకుతాలూకాలో నున్నది. కలుచంబఱ్ఱు శాసనము[2]నందును అత్తిలివిషయము పేరు వచ్చినది. అత్తిలిగ్రామ మిప్పుడు చిన్నదిగా నున్నను పూర్వ మొకప్పుడు పెద్దదిగా నుండి యొక విషయమునకు ముఖ్యపట్టణముగా నున్నట్లు తోఁచుచున్నది.

ఆజ్ఞప్తి:—ఈశాసనమున కాజ్ఞప్తి కడేయరాజు (పం. ౩౮.) భీముని యన్నిశాసనములలోను ఈకడేయరాజుపేరే ఆజ్ఞప్తి గావచ్చును. అట్లే గుణగవిజయాదిత్యుని యన్నిశాసనములలోను పండురంగుని పేరు ఆజ్ఞప్తిగ వచ్చును. ప్రకటింపఁబడిన భీముని బెజవాడశాసనము[3]వలన కడేయరాజు పండురంగునకు

[1] Vide inscriptions nos. 463, 473, 480, 486, 487, 488, of 1893. [2] Ep. Ind. Vol. VII. p. 185. [3] Ep. Ind. Vol. V p. 128.

మనుమఁడని తెలియుచున్నది. రెండవ అమ్మరాజుయొక్క మఱియొక శాసనమువలన[1] పాండురంగుని సంతతివాఁడయిన మఱియొకపురుషుఁడాతనిమంత్రిగా నున్నట్లు తెలియుచున్నది. కావున పాండురంగునివంశమువారు తరతరములుగ చాళుక్యులకొలువులో నుండిరని మన మూహింపవచ్చును.

కవివామనుఁడు:—ఈశాసనము రచించినవాఁడు భట్టవామనుఁడు (పం. ౩౮.) నరసాపురశాసన[2]మీతనిని కవివృషభుఁడన్నది. ఈతఁడెవ్వఁడో మనము నిశ్చయముగఁ జెప్పలేము గాని కావ్యాలంకారసూత్రములకుఁ గర్తయైన వామనుఁడు గూడ నీకాలపువాఁడుగఁ గానవచ్చుచున్నాఁడు. ఆతఁడు తొమ్మిదవశతాబ్దపు పూర్వుఁడుగ గాని పదవశతాబ్దమునకుఁ దరువాతివాఁడుగఁ గాని యుండఁజాలఁడని కొందఱు పండితుల యభిప్రాయము[3]. మనశాసనము తొమ్మిదవశతాబ్దపు చివరది; లేదా పదవశతాబ్దపు ప్రారంభమందలిది.

ఈవామనుఁడే యీవామనుఁడనుట కొకయాక్షేపము రావచ్చును. కావ్యాలంకారసూత్రములకుం గర్తయైన వామనుఁడు కాశ్మీరదేశజుఁడని కొందఱు దొరలు వ్రాసియున్నారు. కాని యది భ్రమ. ఈభ్రమకుఁ గారణము కాశికాకారుఁడైనవామనుఁడును కావ్యాలంకారకారుఁడైనవామనుఁడు నొక్కఁడే యని తలంచుట. కాని వారు భిన్నపురుషు లని యిప్పుడు స్పష్టముగఁ దేలినది. కావునఁ గావ్యాలంకారకారుఁడు దక్షిణదేశజుఁడగుటకు నేమియు నభ్యంతర ముండదు.*

కొ. వెం. లక్ష్మణరావు.

[1] Ep. Ind. Vol. IX p. 47-56. [2] Ep. Ind. Vol. V.p. 128. [3] "ఇత్థంచ వామనోయం క్రిస్తీయ దశమశతకోత్తరార్థా న్నార్వాచీనః నవమదశకా న్న ప్రాచీన ఇతి ప్రమాణమార్గగత మితి ప్రాహుః" శ్రీవాణీశాస్త్రగ్రంథమాల ౫-వ పుష్పము, పీఠిక, పుట ౧౭.

* ఈవ్యాసముతోఁబాటు ఈయఁబడిన శాసనపటముదిమ్మెలు నాకు పాట్నాపట్టణమందలి బిహార్ అండు ఒరిసా రిసర్చ్ సొసైటివారివలన లభించినవి. వారిసంచికకొఱకు నేను వ్రాసిన యింగ్లీషువ్యాసమింకను ప్రకటింపఁబడకపోయినను వారు తమ కర్చుతోఁ జేయించిన దిమ్మెలునాకుఁ బంపి యుపయోగించుకొనుటకు సెలవొసంగినందుకు నేను వారియెడ నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడగుదును.

ప్రథమ చాళుక్య భీముని తామ్రశాసనము.

మొదటి రేకు

మూలము.[1]

మొదటి రేకు.

1. స్వస్తి శ్రీమతాం సకలభువన సంస్తూయమాన మానవ్యసగోత్రా
ణాం[2] హారితీపు

2. త్రాణాం కౌశికీవరప్రసాదలబ్ధరాజ్యానాం[3] మాతృగణపరిపాలితా
నాం స్వామిమహా

3. సేనపాదానుధ్యాతానాం భగవన్నారాయణప్రసాదసమాసాదిత వర
వరాహలా

4. ఞ్ఛనేక్షణక్షణవశీకృతారాతిమణ్డలానా మశ్వమేధావభృతస్నానప
విత్రి

5. కృతవపుషాం చాలుక్యానాం కులమల [ం*] కరిష్ణో స్సత్యాశ్రయ
వల్లభే

6. న్ద్రస్య భ్రాతా కుబ్జవిష్ణువర్ధనో ష్టాదశవర్షా [ణ*] ణి తత్సుతో జయ
సింహస్త్రయస్త్రి [ం*]

7. శతం। తదనుజేన్ద్రరాజనన్దనో విష్ణువర్ధనో నవ।తదాత్మజో మంగియువ
రాజః పఞ్చ

8. వింశతి తత్తనుజో జయసింహ స్త్రయోదశ తదనుజః కొక్కిలి ష్షణ్మా
సాన్ తద

9. గ్రజో విష్ణురాజోనుజ ముచ్చాట్య సప్తత్రింశతం తత్తనుజో విజయాది
త్యభట్టార

రెండవ రేకు: మొదటి ప్రక్క.

10. క ఏకోన్నవింశతిం।తత్తనుజో విష్ణురాజః శత్రిం[4]శతం।తత్సూను ర్విజ
జయాదిత్యో భీ

11. మసల్కినామానాం[5] తత్పక్షదక్షిణగంగబలంచ నిర్జిత్యాష్టశత
నరేన్ద్రేశ్వరా

[1] ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్సంగ్రహమునం దున్న అసలు రాగిరేకులను బట్టి. [2] త్రాణాం-అని చదువవలెను. [3] జ్యానాం-అని. [4] షట్ త్రింశతం-అని. [5] నామానం-అని.

12. ణాం కర్తా చత్వారింశతం। తత్తనయః కలివిష్ణువర్ధనో ధ్యర్ధ వర్షం తత్పుత్రః కిర

13. ణపురమచలపురమురనెల్లూరుపురా [న్] విదాహ్య చైత్రిపుర మర్త్యర మహేశ్వ

14. రనామ్న[1] ఖ్యాతయశో రాశి రాబభౌ యస్సతతం। అథచ [।*] కా లింగ గంగరూ

15. ప్యాదికోశ లేశద్వీపాదిచ। పాండ్యపల్లవహేమాది హారాత్యాశ్వత్థ మాహర

16. త్[2]।గంగా నారోపయ త్గంగకూట మ్మంగళిరోచ్ఛిసత్।కృష్ణం రణే జయదవ్క్షుం కస్స

17. మర్థో[ణ] సుసాహసా[3]న్।స విజయాదిత్య శ్చతుచత్వారింశతం। వేం గీదేశమను

18. వర్ష మవర్ధయత్।తదనుజన్మనో యువరాజస్య విక్రామాక్రాన్త సకలధ

రెండవ రేకు: రెండవ ప్రక్క.

19. రాచక్రస్య విక్రమాదిత్యభూపతేః ప్రియతనయః। శాకేశ్వబ్దేషు యాతేష్వథ మ

20. నువమసంప్రా[4]ప్తేసంఖ్యేషు మేషే।మిత్రే చైత్రేచ మైత్రేశశిని శశి దినే కృష్ణ

21. పక్షద్వితీయే।యుగ్మర్క్షర్క్ష్యోద్గమే ధాత్సకలజనముదే పట్ట మాచన్ద్ర తారః[5] [।].

22. శ్రీమార్ణచాళుక్యభీమ శ్చతురుదధిలసన్మేఖలాతలస్య [॥*] అథ చ।య

23. స్య ఖడ్గజలవార్ధి [ణ]* నిమగ్నం।కృష్ణవల్లభబలం ససపత్నం[6]సర్వ లోకా

---

[1] నామ్నా-అని. [2] శాసనశాఖవారిచే సంగ్రహింపఁబడిన 1913-14-వ యేటి 1-వ తామ్రశాసనమందు నీశ్లోకభాగమె యిట్లున్నది. 'హేమాదికలాత్యాగార్థ మాహరత్.' [3] సుసాహసం-అని. [4] సంప్రాప్త-అని. [5] తారం-అని. [6] ఇచ్చట లేఖకుఁడు సగము శ్లోకము పొరపాటున వదిలివేసినాఁడు. వదలినసగము నరసాపురము తామ్రశాసనమునందు (C. P. No. 1 of 1913-14) నిట్లున్నది. "మృత్యుయన్త చతురంగబలంవా క్షిప్రమేవ విలయా గతమాజౌ." [రెండవరేకు పంక్తులు 7-8] ఈశాసనపురేకు లిప్పుడు చెన్నపట్టణము చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాలలో నున్నవి. అచ్చట వానికి Ch. E. 8 అని గుర్తు.

రెండవరేకు : రెండవ ప్రక్క.

24. శ్రీయుశ్రీవిష్ణువర్ద్ధనమహారాజాధిరాజపరమేశ్వరః పరమబ్రహ్మణ్యః చాలు

25. క్యభీమనామాత్తిలివిషయనివాసినో రాష్ట్రకూటప్రముఖాన్ కుటుం బినః

26. ఇత్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తువో స్మాభిః యాసా అప్పరోష[1]మా ఘుండ

27. కాఖ్యా తస్యాః యః పుత్రః [తుం]* బురుసమానో మల్లపాఖ్యః తత్సుతా యా చల్ల

మూండవ రేకు.

28. వాఖ్యా తస్యై సమస్తగాన్ధర్వవిద్యావేదిన్యై అత్తిలినామగ్రామే ఐశాన్యా

29. న్దిశి సహస్రక్రముకతరుస్థానం।తస్మిన్నేవ గ్రామే వాయవ్యాన్దిశి పం

30. చాశత్ఖణ్డికావ్రి[2]హిబీజవాపక్షేత్రం గృహస్థానఞ్చ దత్తమ్ [*]అస్యో

31. పరి న కేన చి ద్బాధా కరణీయా కరో [తి*] య స్స పఞ్చమహా పాతకసంయు

32. తో భవతి [।*] వ్యాసేనాప్యుక్తమ్ [।*] [3]ష్టష్టివర్షసహస్రాణి స్వ ర్గ్గే మోదతి

33. భూమిదః [।] ఆక్షే ప్త[4] చానుమన్తాచ తాన్యేవనరకే వసేత్ [॥]* ఆజ్ఞప్తి ర

34. స్య ధర్మ్మస్య కడేయర[5]జః॥ భట్టవామనేన రచి తేయం శాసనప ద్ధతిః [।*].

35. చామికుణ్డాచార్యేణ లిఖితా [॥*].

[1] రోపమా-అని. [2] వ్రీహి-అని. [3] షష్టి-అని. [4] ఆక్షేప్తా-అని. [5] రాజః-అని.

అనుబంధము ౧.

చాళుక్యభీముని పండిపాకతామ్రశాసనము.[1]

['స్వస్తి' మొదలు చాలుక్యానాం కుల మలంకరిష్ణోః వఱకు చాలుక్యుల మామూలు బిరుదములు. తరువాత]

సత్యాశ్రవల్లభేంద్రనామా బభూవ.
తద్భ్రాతా చ కనీయః కుబ్జశ్రీవిష్ణువర్ధనో మనుజేంద్రః
సమధిష్ఠితాంధ్రవిషయాత్సరాదుచ్చాట్యయే దుర్జయానతులబలః॥ ౧ ॥
సంప్రాప్యచ తత్ప్రథమం సతు వెంగీదేశమాత్మసాత్కృత్య।
జితమనుచరిత స్తస్మిన్వర్షాణ్యష్టాదశం కరోద్రాజ్యం ॥ ౨ ॥
తత్పుత్రో జయసింహ స్త్రయస్త్రింశతం భువ మరక్షత్।
తద్భ్రాతు రింద్రనృప తేస్సూనుః శ్రీవిష్ణువర్ధనోరాజ్యం ॥ ౩ ॥
వర్షాణి నవాకార్షీ త్తత్సూను ర్మంగి యువరాజ స్తతో విజయః।
సచ పంచాధికవింశతి వర్షాణ్యకరో దనాకులం రాజ్యం ॥ ౪ ॥
తస్య సుతో జయసింహ స్త్రయోదశాబ్దా భురక్షదవనీతలః।
ద్వైమాతు రానుజోస్యచ రాజ్యపదం కురుతే కొక్కిలి ర్మాసాన్ ॥ ౫ ॥
షట్ తస్య తముచ్చాట్య జ్యేష్ఠశ్రీవిష్ణువర్ధవో నృపతిః।
అకృతకృతి జితశత్రు స్సప్తత్రింశత్సమా రాజ్యం ॥ ౬ ॥
తస్యచ విజయాదిత్యో భట్టారకశబ్దకీర్తిత స్తనయః।
అష్టాదశవర్షాణి క్షమాతలం పాలయత్ విజయః ॥ ౭ ॥
తనయోస్య విష్ణువర్ధననృపతి షట్ త్రింశత్సమారాజ్యం।
కృతవానథ తత్సూను ర్విజయాదిత్యో నరేంద్రమృగరాజః ॥ ౮ ॥
యః కర్తాష్టోత్తరశతశివాలయానాం స్వయుద్ధజయసంఖ్యానాం
[ ]చత్వారింశద్వర్షాణి క్ష్మాపాలయత్ సమస్తాం ॥ ౯ ॥

[1] చెన్నపురిలోని గవర్న్మెంటు లైబ్రరీలో నున్న 15-6-26 సంఖ్యగల సంపుటములోని 185-191 పుటలలోనిది. ఇందుఁ బేర్లలోఁగాని వచనభాగములలోఁగాని యేమియు దిద్దలేదు. పద్యభాగము మూలమందుఁ బద్యభాగముగ వ్రాయఁబడనందున దానిని పద్యములుగ వ్రాసితిని. మూలమునందు మఱి స్పష్టముగ నున్నతప్పులను కొన్నిఁటిని మాత్రము వృత్తము ననుసరించి దిద్దితిని. అయినను నీశాసనము నాలుగవదియో యైదవదియో యగునకలు. కావున నిట్టివి నూతన సిద్ధాంతస్థాపనలకుఁ బ్రమాణములు కానేర వని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేదు.

కలివిష్ణువర్ధనోస్యచ తనయోరుధకస్త్రరామరఉద్వషే ।
తస్యచ విజయాదిత్యస్సూనుః పరచక్రరాజనృపతి గణగః ॥ ౧౦ ॥
స చతుశ్చత్వారింశ ద్వర్షాణి త్స్నాపాలయ న్ననుచరితః ।
తద్భ్రాతు ర్యువరాజవిక్రమరవే ర్వేంగాంబికాయాం సుతః ।
యోగీ యోగమజనిశ్వరాది ససహ శ్చాళుక్యభీమాధిపః ॥ ౧౧ ॥
సోయం రట్టబలం విజిత్య రిపునిస్తాలం సముస్తాలయన్ ।
బధ్వా పట్టమభూధనస్యసదృశో భూమ్నై పరీశాశ్వత ॥ ౧౨ ॥
యస్మి న్రాజని రక్షతి క్షితితలం స్తేనా వినాశంగతాః
జారా మారణభీరవస్సుచరితా జాతా నిరీతి ర్మహా
దేశశ్చిత్రవిధా సురాసరనిగా వృష్టి ర్జనేచ్ఛానుగా
రోగా నాశగతాః ద్విజాశ్చ సుకృతా యాగాయ థో క్క్రియాః ॥ ౧౩ ॥
మనురివ సకలజనానాం జనక ఇవాశేషభృత్యవర్గాణాం
కామ ఇవ కామినీనా మార్తజనానాంచ కల్పతరుః ॥ ౧౪ ॥

సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధనమహారాజాధిరాజపరమేశ్వర పరమభట్టారక పరమబ్రహ్మణ్యో మాతాపితృపాదానుధ్యాతః అన్వీక్షిక్యాది నీతినిపుణః । గుహఇవ ప్రతిహతశక్తిః వైనతేయఇవ వినతానందజనకః । యుధిష్ఠిరఇవ భీమసేనావృతప్రచండారుతిమండలః - - - - - పాతువిషయనివాసినో రాష్ట్రకూటప్రముఖాన్ కుటుంబినస్సర్వానిత్థ మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు వః। కౌండిన్యగోత్రాయ వాజసనేయ బ్రహ్మచారిణే సబ్బిశర్మణః పౌత్రాయ విదిశర్మణః పుత్రాయ రంగాధికకర్రాభిధానాయ అసహ్యఖ్గసహాయనిమిత్తే సాదకపూర్వం సర్వకరపరిహారాయాగ్రహారీకృత్య పండిపాకగ్రామ సాష్టాదశగ్రామాధికః । కొప్పనిగ్రామాధిక పొత్తూరిపూర్వతశ్చ వల్లనిగ్రామాధికచ పొదరుపాక శ్చాష్టాభిః సంప్రదత్తా ఇతివితినామపధయః । పూర్వతః పొత్తూరిపర్యతశ్చ పూర్వంతః । ఆఙ్నేయతః సత్తువునామపంద్రం । మాద్భానుగరుగుశ్చదక్షిణతః కనమవతనశాశాత్ । కుమ్మెంగ మాగతః।పురాణపంథాఃనైరుత్యాచ నృతపంథాః । పశ్చిమతః వుమ్మెంగి కొమ్మిని గ్రామాధిక యోర్మధ్యే నిర్ఝరనదీ।వాయవ్యతః కరుకుర్తిసీమైవ । శనూపుత్తరతః పంపానదీ।ఈశాన్యతః చిలుకూర్యారి సీమైవసీమా । అస్య ధర్మోపరి న కేనచిద్బాధాకర్తవ్యా॥ యః కరోతి స పంచమహాపాతకసంయుక్తో నరకం గమిష్యతి । తథాభగవతా వ్యాసేనోక్తం॥భహుభిర్వసుధా[ఇత్యాది మామూలుశ్లోకములు]

సోమనిహరివంశము.

(పిఠాపురముసభలోఁ జదువఁబడినది.)

అగ్రాసనాధిపా!, అభినవకృష్ణరాయా!, ఆంధ్రమహాజనులారా!

శ్లో. "కిం కవే స్తస్య కావ్యేన కిం కాణ్డేన ధనుష్మతః
పరస్య హృదయే లగ్నం న ఘూర్ణయతి య చ్ఛిరః."

["పరుని (శత్రుని) హృదయమున లగ్నమై, శిరమును ఘూర్ణిల్లఁజేయ దేని యావిలుకానిబాణముతో నేమిపని? పరుని (ఇతరుని) యుల్లమున లగ్నమై శిరఃకంపము చేయింపదేని యాకవికావ్యముతో నేమిపని?" అని భావము.]

శ్లో. "త ఏవ పదవిన్యాసా స్త ఏ వార్థవిభూతయః
తథాపి నవ్యం భవతి కావ్యం గ్రథనకౌశలాత్."

["పదములు మనము కనినవియే? అర్థములు మన మెఱిఁగినవే. అయినను గూర్పునేర్పున నెప్పటి కప్పుడు క్రొత్త దగుచుఁ గావ్య మింపులు గులుకుచున్న" దని భావము.]

ఇత్యాద్యభియుక్తోక్తుల కాలవాలంబో యనఁదగు నాంధ్రహరివంశపురాణము రచియించి యాంధ్రుల కొసఁగి, రాకాసోమునివలె దివంబున వెలుంగు నాచనసోముని గూర్చియు, నాతనిగ్రంథము గూర్చియు నేఁ డొకించుక విన్నవించెదను.

ఎల్లభాషలయందును గవితాకన్యను వెలయించినకవులలో నుత్తమమధ్యమసామాన్యాదిభేదములు గలవు. ఆయాభేదములు గలయాయాకవులయందు మఱల నుత్తము లేర్పడుచుందురు. ఇట్లేర్పడుచు రాఁగా నొక్కొకభాషయందును నొక్కఁడో, యిద్దఱో, ముగ్గురో, నలువురో యుత్కృష్టకవులుగాఁ బరిగణింపఁబడుదురు. సంస్కృతభాషయందుఁ బురాణములను రచియించినవారిలో వాల్మీకి వ్యాసు లుత్కృష్టులు? కావ్యముల నొనర్చినవారిలోఁ గాళిదాసభవభూతు లగ్రగణ్యులు. ఇట్లే తెలుఁగుబాసయందును బొత్తములను వ్రాసినవారియందుఁ దిక్కనసోమనలు మిన్నలై యున్నారు. ఇట్లని తక్కినకవులను దక్కువపఱచుచున్నా నని భావింపవలదు. మేలుచేతు లనఁదగినవా రింకను నున్నారు. తెలుఁగుకవులలోఁ దిక్కనసోమన లిరువురును గన్నాకు లని పండితులయభిప్రాయము.

క. "ఘనుఁ నన్నయభట్టును ది, క్కన నేఱ్ఱాప్రెగడఁ బొగడి యలికంబునన
క్షినిఁ డాఁచినట్టి సర్వ, జ్ఞుని నాచనసోమనాథు స్తుతి యొనరింతున్."

అని మూఁడవకన్ను డాఁచి వచ్చినసర్వజ్ఞునిఁగాఁ బండితవర్యు లగుచిన్నయసూరిగారు సోముని స్తుతియించియున్నారు. ఇట్లే యాతనిని మహాకవియనియు, సర్వజ్ఞుఁ డనియు సనాతనాధునాతను లగుకవులు, పండితులు, విమర్శకులు మిక్కిలియుఁ బొగడియున్నారు.

● ఇక్కవిచక్రవర్తి యాత్రేయకులకలశాంబునిధిసంపూర్ణసోముఁడు. విద్యానగరసంస్థానాస్థానకవిచంద్రముఁడు. ఈతఁడు కవిబ్రహ్మ యగుతిక్కనసోమయాజి కడపటికాలమందుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచినవాఁడు. ప్రబంధపరమేశ్వరునకుఁ గొంచెము పూర్వమున నున్నవాఁడు. ఈతనికాలమును నిర్ధరించుటయందు నాకుం గలయాధారములను మఱియొకప్పుడు ప్రకటించెదను. కాని.

శ్లో. "అలంకృతే శకస్యాబ్దే, రసాభ్రనయనేన్దుభిః
తారణాబ్దే చైత్రమాసే, నవమ్యాం శుక్లపక్షకే"

ఇత్యాదిశ్లోకములతో రాగిరేకుపైఁ జెక్కఁబడిన యక్షరములు, తాము నిర్ణయించికొనిన కాలమును విరోధించుచున్న వని "కరాజనయనేన్దుభిః, సాధారణే" అని రైసుదొరగారు దిద్దఁ జూచియుండుటయు, దానినే మనవారు ప్రమాణముగాఁ గైకొనఁజూచుటయు సమంజసముగా నుండలే దని మాత్రము ప్రస్తుతము విన్నవించుచున్నాను. చరిత్రశోధకు లింకను బరిశీలింతురుగాక యని వేఁడుచున్నాను.

వేదవ్యాసమహర్షిప్రణీత మనిపేర్కొనఁబడు హరివంశములోనిపూర్వభాగమును పూర్వహరివంశ మనుపేరితోను, ఉత్తరభాగమును ఉత్తరహరివంశమను పేరితోను సోమనాథుఁడు తెలిఁగించెను.

తిక్కనసోమయాజి యాంధ్రీకరింపఁగా నున్నభారతశేషమగుహరివంశమును, సర్వవిధముల నాతని కెన యనఁదగు నీసోమనాథుఁడు, అతనివలెనే మూలమునకు మెఱుఁగు వెట్టుచు మనోహరముగను, సలక్షణముగను దెలిఁగించి, యాతనివలెనే హరిహరనాథునకే కృతి యిచ్చి యాంధ్రమహాభారతము సమగ్రము గావించెను. తనగ్రంథము తిక్కనసోమయాజిగ్రంథమునకు శేషమైనట్లును, సోమయాజితరువాతఁ దాను రచించినట్లును ఈక్రిందిగద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్త్ర కొమ్మనామాత్యపుత్త్ర బుధారాధనవిరాజి తిక్కనసోమయాజిప్రణీత శ్రీమహాభారతకథానంతరంబున శ్రీమత్స కలభాషాభూషణ సాహిత్యరసపోషణ సంవిధానచక్రవర్తి సంపూర్ణ కీర్తి సవీనగుణసనాథ నాచనసోమనాథప్రణీతంబైన - - - హరివంశం బునందు - - - - ఆశ్వాసము."

తిక్కనసోమయాజివలెనే ఒక్కొకయాశ్వాసము మొదటను హరిహరనాథుని సంబోధించి, "దేవా వైశంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లనియె" అని వ్రాయుచు, ఆశ్వాసాంతములందును నాతనివలెనే ఒకవృత్తము, ఒకకందము, ఒకమాలిని వీనితో హరిహరనాథుని స్తుతించుచుఁ దనగ్రంథము కవిబ్రహ్మగ్రంథ ముతరువాతిదే యైనట్లు వెల్లడించినాఁడు.

తాళపత్త్రములయందుఁ దెలుఁగులిపిని వ్రాయఁబడియున్న సంస్కృతహరివంశపుఁబ్రతులలోఁ గొన్నిటికిని, ఆలిపియందే ముద్రింపఁబడిన సంస్కృతహరివంశమునకును, వంగదేశలిపిని (Bengal characters) దేవనాగరాక్షరములను ముద్రింపఁబడిన సంస్కృతహరివంశములకును ననేకస్థలంబుల ననేకభేదంబులు గలవు.

మఱియు సోమనాథునికి లభించిన మూలమునకును, ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకు దొరకిన మూలమునకు విశేషభేద మున్నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఎట్లన,

ఆంధ్రపరిశోధకమహామండలివారు సంపాదించిన సంస్కృతహరివంశపుఁ బ్రతియందు,

(a) ప్రథమాధ్యాయము మొదలుకొని రుక్మిమారణకథనము గల 124 వ యధ్యాయమువఱకు నున్నగ్రంథము పూర్వభాగముగాను,

(b) బలదేవమాహాత్మ్యాభివర్ణనము గల 125-వ యధ్యాయము మొదలుకొని యుత్తరభాగముగాను,

గాననచ్చుచున్నవి. సోమునిగ్రంథమునకు మూల మిట్టిదే యని స్పష్టమగుచున్నది. ఈపూర్వోత్తరభాగ వివరణము పై ప్రతియందేకాక బొబ్బిలి నగరమునఁ గలవ్రాఁతప్రతులయందును, చెన్నపురిప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారములోని కొన్నివ్రాఁతప్రతులయందును గలదు. ఈప్రతు లన్నిటియందును ముద్రితప్రతులలో లేని "ఊర్వశీనరకాసురసంభాషణము మొదలగునవి" గలవు. [మఱియు బలదేవమాహాత్మ్యాభివర్ణనముతో ననఁగా నుత్తరభాగముకథతోఁ

ప్రారంభింపఁబడిన సోమునియుత్తరహరివంశము సయితము పై భాగద్వయవిషయమును నిర్ధారణము చేయుచున్నది]

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడహరివంశములోని యుత్తరభాగము మొదటి మూఁడాశ్వాసములయందును గానవచ్చు జరాసంధకథ, కాలయవనసంహారము, రుక్మిణీకల్యాణము, ప్రద్యుమ్నజననాదులు, రుక్మివధ మొదలగు కథలన్నియు నేను జూచిన పై సంస్కృతహరివంశపుఁబ్రతులలోఁ బూర్వభాగమునందే యున్నవి. దీనింబట్టి యిక్కథ లెల్లసోమునిపూర్వహరివంశమున నుండియుండు నని మనము గ్రహింపవచ్చును. మఱియు గ్రంథాదినుండు కంసవధాంతమువఱకును గలది పూర్వభాగము గాను, మిగిలినది యుత్తరభాగము గాను ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ గ్రంథమునకు మూల మైన ట్లాతనిహరివంశమువలన నెఱుంగంబడుచున్నది.

కావున సర్వజ్ఞశంభుదాసులమూలగ్రంథములు వే ఱగుట స్పష్టము.

ఇప్పుడు గానవచ్చుచున్న యుత్తరహరివంశముమాత్రమే సోమునిగ్రంథ మని కొంద ఱాధునికులు వ్రాసియున్నారు.

ఆతని సంపూర్ణగ్రంథమే లభింపలే దనియుఁ బ్రకటిత మైనది భాగముమాత్రమే యనియు చరిత్రశోధకులు వ్రాసియున్నారు.

ఇప్పుడు ప్రచారమున నున్నదియే సోముని గ్రంథ మని తలంచువారిలో నెవ్వరును, ఆతని గ్రంథమునకు 'ఉత్తరహరివంశ' మనునామ మేల కలిగెనో విమర్శించి యున్నట్లు గానఁబడదు. శ్రీమాన్ సీతారామాచార్యులవారు మాత్రము తమశబ్దరత్నాకరమున

"ఎఱ్ఱాప్రెగడ హరివంశము వ్రాసినతరువాత నాచనసోమన హరివంశము వ్రాసెను. దానంజేసి యాతనిగ్రంథ ముత్తరహరివంశ మని యెఱుంగంబడుచున్నది." అని వ్రాసియున్నారు. దీనిని మనంబున నిడికొనియే కాఁబోలు శ్రీవీరేశలింగముపంతులవారు,

"ఎఱ్ఱాప్రెగడహరివంశము ప్రౌఢముగా నుండలే దన్నయభిప్రాయముతో నీతఁ డీయుత్తరహరివంశమును వ్రాసెను."

అని తమకవిచరిత్రమున వ్రాసియున్నారు. ఈవ్రాఁతలను బట్టి ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడది పూర్వహరివంశ మనియు, సోమునిది యుత్తరహరివంశ మనియుఁ బైయిద్దఱియభిప్రాయ మైనట్లు తేలుచున్నది. కాని కాలనిర్ణయమును బట్టి యిది యనుపపన్న మగుచున్నది. ఇంతియకాక పైవిరణములను బట్టియు సోమనాథుఁడు సంస్కృతహరివంశము పూర్వభాగమును బూర్వహరివంశ మనుపేరి

తోను, ఉత్తరభాగమును ఉత్తరహరివంశ మనుపేరితోను దెలిఁగించె నని యూహింప నగుచున్నది. మఱియు సంస్కృత హరివంశము నుత్తరభాగములోని నాలవ యాశ్వాసపుఁ గథను బెంచియుఁ దగ్గించియు నాఱాశ్వాసములు గ్రంథముగా సోముఁడు వ్రాసె" ననువ్రాఁత గూడ మొదలే నిరాధార మై పోయినది.

ఇఁక నాతఁడు పూర్వహరివంశమును వ్రాసెనా యనుదాని నిప్పుడు విచారింతము.

సోమనాథుఁడు పూర్వహరివంశమును రచియించిన ట్లాతనియుత్తరహరివంశమునందే ప్రబల మైన యాధారము గలదు.

కం. "హరివంశప్రథమకథాం, తరమునఁ గలవింత లెల్లఁ దప్పక మదిలోఁ
దిరముగ నెఱుఁగదా మీఁదట, నరవర! యేకథలకో వినం బ్రియమనుడున్."

కం. "జనమేజయుఁ డిట్లను న,మ్మునితో బలదేవులావు మునువిని మఱియుం
దనియదు మది ముదమొసఁగ, వినఁగోరెదఁ జెప్పవే వివేకనిధానా!"

ఇచ్చట బలదేవులావు జనమేజయుఁడు ఇంతకుమున్ను వినినట్లును, ఇంకను వినఁగోరినట్లును దెలియుచున్నది. ఇంతకు మున్ను విన్నబలదేవులా వెచ్చట నున్న దని విచారింపఁగా,

పైని నేను వ్రాసినసంస్కృతహరివంశపుఁబ్రతులయందుఁ బూర్వభాగము కడపటియధ్యాయము చివరశ్లోకములయందే బలదేవులావు రుక్మివధసందర్భమునఁ జెప్పఁబడియున్నట్లు స్పష్ట మైనది. (దీనింబట్టి సోముఁడు బలదేవపరాక్రమము పూర్వహరివంశమునఁ జెప్పియున్నాఁ డని నిశ్చయ మగుచున్నది.) ఇచ్చట సంస్కృతహరివంశోత్తరభాగము ప్రారంభ మైనట్లు పైని నేను వ్రాసిన ప్రతులయం దున్నది. అదియే సోమునియుత్తరహరివంశము నారంభము.

ప్రథమభాగమును దెలిఁగింపకయే "ప్రథమభాగమునందలి కథలెల్ల వింటివి గదా, మీఁదట నేకథలు వినఁగోరెదవు?" అని కవి వ్రాసియుండఁ డని యూహింప నగుచున్నది. హరివంశము పురాణము గాని ప్రబంధము గాదు. ప్రబంధమువలె నొకకథయే తీసికొనఁబడి పురవర్ణనాదులతో నింపఁబడినది గాదీయుత్తరహరివంశము. పురాణకథలే యనేకము లిందు, గలవు. పురాణమును దెలిఁగించు నేకవియును బూర్వభాగమును రచియింపకయే యుత్తరభాగమున "పూర్వభాగకథ లెల్ల వింటివి గదా? ఇఁక నేమి విననలతు?" అని వ్రాసియుండఁడు. కావున సోముఁడు హరివంశపూర్వభాగమును సయితము దెలిఁగించె ననుట విస్పష్టము.

పూర్వలక్షణగ్రంథములయందు నుదాహరింపఁబడిన సోమునిపద్యములలో, నొక్కొకపద్యము మొదట "సోమునిహరివంశము, సోమునిహరివంశము" అనియే కాని యుత్తరహరివంశ మనునామ మెచ్చటను గానరాదు.

సోముఁడు పూర్వహరివంశమును రచియించిన ట్లొండురెండునిదర్శనములు గానవచ్చుచున్నవి. శ్రీమదోగిరాల జగన్నాథకవిరాజుగారు తమ సుమనోమనోభిరంజనకావ్యము వ్యాఖ్యానమున నాచనసోమనాథుని యీక్రిందిప్రయోగము నుదాహరించినారు.

"శతతాళదఘ్నహ్రదమున నుఱికెన్" సుమ. ద్వి. 48 ప. వ్యాఖ్యా.

ఈపాదము గలపద్యము ఉత్తరహరివంశమున లేదు. ఇది శ్రీకృష్ణుఁడు, యమునానదియందలి కాళియనాగరాజు హ్రదమున నుఱికినఘట్టములోని దని తోఁచుచున్నది. నలువదిమూఁడేండ్లక్రిందటఁ గవియే ముద్రింపించుకొన్న గ్రంథములోని దీయుదాహరణము. ప్రక్షిప్త మనుటకుఁ గాని, లేఖకప్రమాద మనుటకుఁ గాని వలనుపడునది గాదు. కాళియుని మడువున శ్రీకృష్ణుఁ డుఱికినది పూర్వహరివంశములోని కథయై యున్నది.

నలువదియేండ్లక్రిందటివఱకును గలయిమ్మహాగ్రంథ మిప్పు డేమయ్యెనో యని భాషాభిమానుల కెవ్వరికి విచారము గలుగకుండును? మొన్నటి జగన్నాథకవి యఁట! సోమునిహరివంశపు నిందుప్రతి యఁట! నేఁడు గానరా దంట! కాలమా!—శ్రీజగన్నాథకవిగారికుటుంబము గోదావరిమండలములోని (ఫ్రెంచివారియానాము కడనున్న) నీలపల్లెగ్రామమునకు వెడలిపోయినట్లు వినియుంటిని. మహనీయు లెవ్వరైన దానియునికిని గనుఁగొందురుగాక యని వేఁడుచున్నాను.

మఱియు, ప్రబంధమణిభూషణములోని సోమునిపద్యమనఁబడు,

సీ. పురుడు వుచ్చిననాఁడ పూతనామోతన స్తన్యజీవితములు చవులు సూచె,
వెన్నమ్రింగెడినాఁడ వెడఁదపొక్కిటిలోని జగము వల్లవరాజసతికిఁ జూపెఁ,
దడవియాడెడునాఁడ దనుజరూపము లైనమద్దులయుద్దులు మలఁగఁజేసె,
నడవనేర్చిననాఁడఁ బుడమిఁ బ్రేఁ గంతయుఁ బాపఁబూనినతనపనులు దెలిపెఁ,
గాచెశరణంగతులఁ బశుగణముఁ గాచెఁ, గేలగిరియెత్తెయెత్తెఁ బాంచాలిమాన
మనఁగఁ బొగడొందు దేవరనాశ్రయింతు, జిష్ణుసఖుఁ గౌస్తుభాలంకరిష్ణుఁ గృష్ణు.

అనుదానిలోఁ గొన్ని లేఖకప్రమాదము లున్నను, శైలినిబట్టి యీపద్యము సోమునిదే యని తోఁచెడిని. ఇది యమునాతరంగిణీజలములలో శ్రీకృష్ణునిఁ

గాంచిన యక్రూరుని స్తవములోని దనియుఁ బూర్వహరివంశములోని దనియు నూహింపనగుచున్నది. అక్రూరస్తవము పూర్వహరివంశములోనిదే.

ఇంకను లక్షణగ్రంథజాలమున నెచ్చట నైన సోముని పూర్వహరివంశము లోని పద్యము లుదాహరింపఁబడి యున్న వేమో విచారింపవలసియున్నది. (అనం దరంగరాట్ఛందమునందును గొన్ని సోముని పద్యములు గానవచ్చుచున్నవి.)

సోముని యుత్తరహరివంశమునకు, అవతారిక లభింపలే దని కొందఱు తమవిచారమును దెలిపియున్నారు. పూర్వహరివంశమున నుండు నవతారిక యుత్తరహరివంశమున నెట్లుండఁగలదు? నన్నయ మొదటిమూఁడుపర్వములను దెలిఁగించి, భారతమును విడిచి దివంబున కరుగఁగా, కవిబ్రహ్మ నాలవపర్వము మొదట నవతారికాదులను వ్రాసినట్లే, సోమయాజి స్వర్గారోహణ మొనర్చిన తరువాతఁ దత్కవితాపీఠము నధిరోహించిన సర్వజ్ఞుఁడును భారతశేష మగుహరి వంశమును దాను దెలిఁగించుటను గూర్చియుఁ దననంశాదికమునుఁ దనపూర్వ హరివంశమునఁ జెప్పియుండును. మఱియుఁ దిక్కనసోమయాజి గ్రంథమునకుఁ దనగ్రంథము శేషమైనట్లు తోఁపించుటకే యాశ్వాసాద్యంతపద్యముల నాతని వలెనే కూర్చి తనగద్యమునం దయ్యభిప్రాయమును “తిక్కనసోమయాజిప్రణీత శ్రీమహాభారతకథానంతరంబున” తాను రచియించినట్లు స్పష్టముగ వెల్లడించి నాఁడు.

కావున సోమనాథమహాకవి తిక్కనసోమయాజియనంతరము భారతశేష మగుహరివంశమును దెలిఁగించి యాంధ్రమహాభారతము సమగ్రముఁ గావించె ననియు, నం దాతనిపూర్వహరివంశ మాంధ్రదేశదౌర్భాగ్యమున నేమూలనో డాఁగియుండు ననియుఁ దలంప నై యున్నది. భాషాభిమాను లెవ్వరైనఁ దగు ప్రయత్నము లొనర్చి యమ్మహాగ్రంథమును బయటికిఁ దెత్తు రని మఱియొకపరి వేఁడుచున్నాను.

ఇప్పట్టున “తనహరివంశముతోనే యాంధ్రమహాభారతము సమగ్ర మైనట్లు సోమనాథుఁడు తలంచియుండెనేని యారణ్యపర్వభాగమును దెలిఁగిం పక యేలవిడిచెను?” అని కొందఱు ప్రశ్నింతురు. దీనికి నుత్తరముగా “తిక్క నసోమయాజి యేకారణమున నారణ్యపర్వశేషమును ముట్టలేదో సోమనాథుఁ డును నాకారణముననే తాఁకియుండఁడు; సర్వజ్ఞునకుఁ గవిబ్రహ్మ ననుసరింపవ లయు ననునిచ్ఛయే కాని నన్నయ ననుసరించుతలంపు లేదు.” ఇవి మొదలగు

సామాన్యము లైనయుక్తులు కొందఱు చెప్పుదురు. కాని, సూక్ష్మదృష్టిం బరికించువారికి నీక్రిందిసమాధాన మేర్పడు నని తలంచెదను.

నన్నయభట్టారకుఁడు మొదటిమూఁడుపర్వములను సంపూర్ణముగనే తెలిఁగించెను. తిక్కన సోమన మారనలనాఁటికి నవి (సమగ్రముగనే) యుండెను. కావుననే తిక్కన 'మహితాత్ముఁడు నన్నయభట్టు మూఁడుకృతులు రచించె' నని చెప్పెను. మారనయు 'భారతిసంహితక మును త్రిపర్వములు' నన్నయ రచించె నని చెప్పెను. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడకుఁ బూర్వమున నున్నయయ్యిరువురు నట్లు స్పష్టముగఁ జెప్పియుండ వారిది 'సామాన్యపువ్రాఁత' యనుట న్యాయేతరము.

ఆరణ్యపర్వమును నన్నయయే సంపూర్ణముగఁ దెలిఁగించె ననియు, నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ చేసినది శిథిలభాగపూరణమే కాని ప్రత్యేకరచనము గాదనియు నిరూపించుటకు ననేకకారణములు గానవచ్చుచున్నవి. కాని యవ్విని బ్రదర్శించుటకు నిది యదను గామి విరమించుచుఁ బ్రస్తుతవిషయమునకు వచ్చెదను.

ఇప్పుడు గానవచ్చు నుత్తరహరివంశము, దానియాఱవయాశ్వాసముతోనే పరిసమాప్తి నొందియుండు నని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. కాని యయ్యాశ్వాసముతో గ్రంథము ముగిసినట్లు గనరాదు. ఏమన, ఆఱవయాశ్వాసము కడపటిగద్యమునందు 'సర్వంబును షష్ఠాశ్వాసము' అని వ్రాయఁబడి యుండలేదు. తక్కినయాశ్వాసములవలెనే యదియు 'ఉత్తరహరివంశమునందు షష్ఠాశ్వాసము' అని వ్రాయఁబడి, ముం దేదో కథ యున్నట్లు చాటుచున్నది. గ్రంథము సమగ్రమై యుండెనేని యట్లున్నఁడు నుండదు. తిక్కన యేకాశ్వాసముగల పర్వంబులకడపట నయితము "- - - - - - - - - - పర్వంబునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము." అని వ్రాసియున్నాఁడు. ఇట్టిచో గ్రంథమునుముగించెనేని సోమనాథుఁ డట్లు వ్రాయక యుండునా? హరివంశమున నింకను వ్రాయవలసినకథ లనేకములు గలవు. ఫలశ్రుతియు నిందు లేదు. గ్రంథమును సమాప్తి నొందించె నేని సోమయాజివలెనే సోముఁడును ఫలశ్రుతి వ్రాయక విడువఁడు. మూలముననను, ఎఱ్ఱన హరివంశముననను ఫలశ్రుతి యున్నది. కావున నీయాఱవయాశ్వాసముతోనే సోమునియుత్తరహరివంశము ముగిసె నని తలంచుట సరికాదు.

"ఆతనిసంపూర్ణగ్రంథమే లభింపలే దనియు, ప్రకటిత మైనది భాగము మాత్రమే యనియుఁ బరిశోధకులు వ్రాసినవాక్యములు నాయూహను బలపఱుచుచున్నవి.

[1] షష్ఠాశ్వాసాంత్యభాగము కొంత ప్రక్షిప్త మైనట్లు కన్పట్టెడిని.

ఈరీతిని సోమనాథుని యత్యుత్తమగ్రంథ మగునాంధ్రహరివంశము నా నాముఖములఁ జెదరి యున్నది. ఉన్నగ్రంథ మైన లభియింపఁజేసిన దానికై పరమేశ్వరునకు సహస్రాభివాదనంబు లర్పించుచున్నాను. (ఉన్నయాశ్వాసము లసంఖ్య గ్గొనను క్రమమైనది గా దని తోఁచెడిని)

సోముని గ్రంథమునందు నర్థవైభవము, భావసౌందర్యము, రసావిష్కరణము, అలంకారవైచిత్రి, పదప్రయోగనైపుణి, రచనాచమత్కృతి, భాషాపారిశుద్ధ్యము, పాత్రగుణపోషణము మొదలగు సత్కావ్యలక్షణము లన్నియుఁ గానవచ్చుచుండుటయే కాక, యంతకుము న్నేగ్రంథమునను లేని నూతనమార్గము లనేకము లందు గోచరించుచున్నవి. వానినెల్ల వేఱొక సంపూర్ణ విమర్శగ్రంథమున వివరింపనున్నాఁడను.

ఆంధ్రకవులలో నుత్తమోత్తముఁ డనికొనియాడఁబడిన యిక్కవిచక్రవర్తిపైఁ గొంతకాలముక్రిందట నొకానొకరు, కొన్నిదోషముల నారోపించుచు, "ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్త్రిక" యం దొకవ్యాసమును బ్రకటించిరి. ఆవ్యాసము వెడలిన పిమ్మట వారు చూపినదోషములు సత్యములే యనుకొని కొందఱు విద్యార్థులే భ్రమఁజెంది రన నిఁక విద్యాగ్గలమాట యేల? వారు సోమునిపై నారోపించిన "దోషములు, దుర్గుణములు" అనునవి భ్రమప్రమాదపరికల్పితము లని నే నిందు నిరూపించితిని.

ఇప్పట్టున విమర్శనమున నెట్లుండవలయునో విచారింపవలసి యున్నది. కాని, నిన్నటిదినమున శ్రీ, శ్రీ, శ్రీ, మహారాజావారును, శ్రీమదగ్రాసనాధిపతిగారును దానిం గూర్చి చర్చించియే యున్నారు గావున నిప్పుడు విచారించుచోఁ బునరుక్తి యగునని 'ఔచిత్యవ్యాస' కర్త లగుబ్రహ్మశ్రీ 'ఓలేటి వేంకటరామశాస్త్రి గారికి జంకుచు విరమించుచున్నాను.

పైని నేను సూచించిన వ్యాసమున సోమునిపై ననేకదోషములు మోపఁబడినవి. అందు ముఖ్యము లగువానికి నిందు నాసమాధానము లియ్యఁబడియున్నవి. ఆవ్యాసమును వ్రాసినవారు బ్ర రా. అనంతకృష్ణశర్మగారు. వారు తమ యొక్కొకయాక్షేపమునందు సోమునితో నెఱ్ఱాప్రెగ్గడ ను బోల్చుచు, శంభుదాసునియొద్ద నీసర్వజ్ఞుని నల్పజ్ఞునిఁగాఁ బరిగణించుచు వచ్చిరి. దానంజేసి యిందు నచ్చటచ్చట నెఱ్ఱనపద్యములను గూర్చియు, నెఱ్ఱనను గూర్చియుఁ జర్చింపవలసి వచ్చినది. ఇప్పుడు పైవ్యాసములోని సోమునిం గూర్చిన యొక్కొకయాక్షేపమును ముందుగ వ్రాసి దానికి నాయుత్తరమును వ్రాయుచున్నాను.

i. అష్టే. దీర్ఘసమాసములు తెలుఁగుకవితకు వికారములే యని నామతము. కోమలములై మనోహరములైన యలఁతి తెలుఁగుపల్కులకు గంద, హనుమంతుని తోఁక వలె - - - - - దీర్ఘసమాసమును ప్రయోగించినఁ దెలుఁగున కేమి గౌరవము? - - - - - - ఈసోమునిపద్యముం దిలకింపుఁడు.

స్రగ్ధర. గాఢీహారావఘుంఘాఘుటితభయదికౌకఃపురాంతఃపురంధ్రీ,
గండాభోగశ్రమాంభఃకణకలుషితగంగాతరంగాభిషంగా
ఖండాస్త్రత్కాండపాళీకబళితసకలాకాశసీమానిశాంతో
ద్దండాతిక్రాంతగర్భాంతకయమభటసంతానముం గానరైరే.

ఆహా! ఏమి యీసమాసపుఁబొందిక! ఇందు నిరర్థకవిషయము లెన్ని! నిరర్థకపదము లెన్ని! వీరము, శృంగారము, భయానకము, శోకము, నన్నిరసములను జేర్చి పిసికి పిండివంట చేసిన ట్లున్నదే యీపద్యము! ఈదీర్ఘసమాసము నింత యనుచితముగ నీచోట నేమిఫలము నాశించి ప్రయోగించినాఁడో యాసోమునికే—కాదు దేవునకే యెఱుక! సాధారణముగ సోమునిసమాసము లనేకములిట్టివి - - - - -"

ఈరీతిగ సోముని నిందించి యచ్చటనే యెఱ్ఱనను వీ రిట్లు పొగడినారు.

"నన్నయతిక్కనలకుం బోలె నెఱ్ఱనకును బ్రాయికముగఁ బిచ్చిపిచ్చి యలంకారములయందును, ప్రాసములయందును, దీర్ఘసమాసములయందును నాశ లేదు. ఆతనిపద్యము లన్నియు స్వభావోక్తి మధురములై యలఁతియలఁతి తునియలుగఁ గూర్పఁబడి సుకుమారము లయి చదువరుల చెవుల కమృతంపుఁ దుంపురులఁ జిలుకుచుండును."

ఈక్రిందియెఱ్ఱనపద్యములు సోముని పై పద్యమువంటివే యని యెఱుంగవచ్చును.

"మహాస్రగ్ధర. కని రుగ్రగ్రాహనక్రగ్రహణఘుమఘుమాకారకల్లోలడోలా
స్ఫాలనప్రద్యోతకేళీసరభసఫణభృచ్చారుజూటాగ్రభాస్వ
ద్ఘనరత్నోద్యదంచితోద్యత్కటకుటిలమయూఖచ్ఛటాటోపమిథ్యా
జనితౌర్వారంభశుంభత్సలిలనివహానిస్తంద్రు రత్నాకరేంద్రున్."

నృసిం. తృ. 3 ప.

ఇట్టి యలఁతియలఁతి తునియ లగుసుకుమారపద్యము లెఱ్ఱనగ్రంథములలో నింకను గలవు. చూడుఁడు. ఒకటిరెండు:—

"స్ర. క్షేపిష్ఠప్రేష్ఠతాక్ష్ణోత్థితరుచివిసరస్త్రిష్టసప్తాశ్వదీప్తి - - -" హరి. ఉ. భా. 8 ఆశ్వా.

"మ. స్ర. కని రాపాతాళమూలక్షతశిఖరిశిఖాకల్పితోత్తుంగ - - -" హరి. ఉ. భా. 1 ఆశ్వా.

ఆంధ్రగ్రంథములయందు నతిదీర్ఘసమాసములు గలపద్యములను వ్రాయుట నేనును సహింపను. కాని కావ్యలక్షణములను బట్టి యుండఁదగిన వోట్లనవి యున్నను సహ్యములే యనియు వాని నంతగా దూషించుట న్యాయ్యము గా దనియు విన్నవించుచున్నాను.

మిశ్రకావ్యములయందుఁ గవులు తత్తద్రసోద్బోధకములై, యుచితములై యొప్పు పలుఁపోకలఁ బోవుచుందురు. చూడుఁడు! కవిబ్రహ్మ యగుతిక్కన సోమయాజి దుర్యోధను నెట్లు వర్ణించియున్నాఁడో! ఒక్కటియే యలఁతితునియ!

"స్రగ్ధర. మాళిస్రక్సంగరంగన్మధుకరపటలీమానసాకృష్టివిద్యా
శాలిస్ఫారాబ్జరేఖాంజలిపుటఘటనాచారుఫాలస్థలత్వా
పాలశ్రేణీవిశాలాంబకకుముదవనీ బాంధవాయత్తచంద్ర
శ్రీలీలాగాఢకాంతిస్మితవదనరుచిస్ఫీతు నాగేంద్రకేతున్."

విరాట. తృ. 78 ప.

పైపద్యములలోఁ దిక్కన యెట్టిఫలము నాసించినారో సోముఁడును నాఫలమునే యాశించినాఁడు. వారి కవి యెట్లుచితము లయ్యెనో సోమునకు నట్లే యయ్యెను!

పైని వ్రాసినసోముని "గాండీవారావ - - -" పద్యమునుగూర్చి దాని యర్థము, భావము, సందర్భము మొదలగువానియందు వీరు వేఱభిప్రాయము నొంది రాగచిహ్నాంకితములగు ననేకవాక్యములతో నాతనిని మిక్కిలియు నిందించినారు. వారి యర్థభావము లివి!

శ. వ్రా. "అర్జునుఁడు మృత్యువువాతం బడనున్న విప్రకుమారుని రక్షింపఁ బంతములు పల్కి యచ్చటికిఁ బోయి, తనకుఁ దెలియకయే యాశిశువు మృతినొందఁగా, శ్రీకృష్ణునియొద్దఁ దాను బల్కినబీరములు నిష్ప్రయోజనములగుట దలపోసి, యవమాన మయ్యెనే యని సంకటపడు సంవిధానము నన్నగారితోఁ జెప్పుపద్య మిది! ప్రకరణమునకును శైలికిని నెంతసొగసైన పొత్తు గలసినదో చూచితిరా! గాండీవారావముయొక్క దెబ్బకు దేవతలయంతఃపురస్త్రీల

కెల్ల భయము కలిగినది. దానివలన వారి చెక్కిళ్లపైఁ జెమట పొడమినదఁట! ఆచెమట సామాన్యము గాదు సుఁడీ! గంగాతరంగముల నెల్లఁ గలుపితములుగాఁ జేయఁజాలినది! ఆగంగాతరంగములతోఁ జేరి యఖండములైన వర్జునుని బాణసమూహములు? అర్థమేమో! ఆబాణసమూహముచే సమస్తమగు నాకాశప్రదేశ మను నొకగృహము కబళితంబైనదఁట! ఆగృహమును గూడ నుద్దండముగ నతిక్రమించినారు కుమారుని జంపిన యమభటులు! వారి నర్జునుఁడు కానఁ డయ్యె నఁట! ఎత్తిన దేమి దించిన దేమి!" అని వ్రాసిరి. "ప్రకరణమునకును శైలికిని నెంతసొగసైన పొత్తు గలసినదో చూచితిరా?" (అని యాక్షేపము.)

పొత్తు గలసినదో లేదో చూతము.

అర్జునుఁ డక్కాలమున మేటివిలుకాఁడు. అంతకుము న్నపజయ మన నెట్టిదో యెఱుఁగఁడు. తనగాండివము వృథపోని దనుధైర్యము గలవాఁడు. అప్పు డాతఁడు చేయఁబోయినది శ్రీకృష్ణుఁ డొనర్పఁదగిన మహాకార్యము. ఇట్టి కార్యము ము న్నెన్నఁడును జేసి యెఱుంగఁడు. దానిని జేయలేకపోవుదునా యని తలంచుసమయ మది! ఇ వన్నియు నిట్లుండ, నీవిషయమును ధానుష్కులాగ్రగణ్యుఁ డై, కాలవశమున శరతల్పగతుఁ డైయున్న భీష్ముని యాజ్ఞచే ధర్మరాజునకు నీచరిత్రమును జెప్పుచున్నాఁడు. అచ్యుతసోదరులును, యుద్ధవీరు లగు రాజశ్రేష్ఠులును గలరు. ఇందఱ యెదుట యమభటులతోఁ దాను బ్రతిఘటించిన విషయమును, అప్పుడు తాను జూపిన పరాక్రమమును జెప్పుచో క్షత్రియకులశిరోమణి యైనయర్జునుని మనోభావగతు లెట్లుండునో యూహింప సోమనాథమహాకవి తద్రచనాసమయమునఁ దాను బార్థుఁ డై నాఁడు. తోడనే యాతనిహృదయమున వీరకరుణాద్భుతభయానకాది రసమ్ము లొక్కుమ్మడి నుదయించి కావ్యనిబంధనల కనుగుణ మగునిట్టిపద్యమును రచియింపఁ జేసినవి.

పైపద్యమునకుఁ బ్రతిపదార్థమును మాని భావమును సందర్భమును వివరించెదను.

"పండియుఁ బొల్లవోయె నని బ్రాహ్మణి లోపల నేడ్వఁ" గానే సవ్యసాచి తానున్న గ్రామమునుండి యాకాశము సీమ (హద్దు) గా నొకబాణగృహమును నిర్మించెను. యమకింకరు లాబాణగేహమును దాఁటి పోకుండునట్లు చేయవలయు నని సంభ్రమాశ్చర్యమనస్కుఁ డగునాతని యప్పటితలంపు. పిల్లవానిని యమభటులు గొనిపోవు నానిమిషముననే యంతటి బాణగృహమును నిర్మించుటకు నాతని గాండీవ మెంతటిపని చేయవలసియుండును? [అతివేగమునఁ బని

సేయు (బట్టలు) కుట్టుయంత్రము చప్పుడును బట్టి గాండీవధ్వనిని దెలిసికొనుఁడు.] ఆసమయమున బయలు వెడలిన గాండీవనిర్ఘోషము భూమ్యంతరాళములు నిండి స్వర్గమునకే కాక యందలి యంతఃపురములకును బోయినది. అమరపురంధ్రు లంతకుమున్ను స్వర్గమున జరిగిన యనేకయుద్ధములయందలి రాక్షసవీరుల ధను రారావముల వినికి కలవడియున్నవా రయ్యు స్వనితసహస్రతుల్య మగునాగాండీ వనిస్వనమును విని భయముఁ జెందిరి. ఆభయముచే నస్వేదగాత్ర లగువారి గండభాగములయందును జెమ్మట వొడమెను. దీనినిబట్టి యర్జునుఁడు, యమ కింకరులయెడలఁ దాను జూపినపరాక్రమము నచ్చటివారి కెట్లు తెలిపెనో మనము గ్రహింపనచ్చును.

బాణపంజరమునుండి యమభ ము లాతనిహ్రు... శంకకు నుత్తరము
యుండెను. అచ్చట
చెప్పుచున్నాఁడు.

ఆకాశగంగ స్వచ్ఛమైనది. అది శ్వేతగణములోనిది. దానిని నిర్మల యశస్సుతోఁ గవులు పోల్చెదరు. అట్టివైశద్యముతోఁ గూడినవియద్గంగాతరం గిణీతరంగము లెట్టిధావళ్యముతో నొప్పుచుండునో యూహింపుఁడు. అట్టిధవళ తరంగములను ఫల్గునుని వాఁడిబాణములు తమస్వచ్ఛతచే ధిక్కరించుచున్నవి. ఏల? వియన్నదీభంగములు, నిర్జరకాంతల చెక్కులయందలి (మకరికాపత్త్రముల కస్తూరితో మిళితములైన) స్వేదాంభఃకణముల కలయికలచే మలినీకృతము లైనవి. వానిమాలిన్య మగపడకుండ నర్జునునిబాణములు వానిని గప్పుచున్నవి. (తమనైశిత్యశుభ్రత్వముచే వానిని మీఱుచున్న వని భావము.) అట్టి సునిశిత శరములనుండి యమకింకరులు దాఁటి పోలే రని యాశయము. యమభటు లొకవేళ మొఱకుఁదనముఁ జూసి దాఁటి పోవుదు రనుకొన్నను, వాఁడిగల యాయమ్ములనడుమనుండి, యప్పుడే పుట్టువుఁ గాంచిన యానెత్తురుఁగందును గొనిపో వెఱతు రని యాసమయమున నయ్యభిమన్యు జనకుఁడు భావించెను. ఎట్లు భావించిన నేమి? అర్జునుఁడు మనుష్యమాత్రుఁడు. ఈశ్వరమాయను మానవుఁడు జయింపఁగలఁడా? తనయఖండకాండపాళిచేఁ గబళితమైన యాకా శముసీమ గాఁగల నిశాంతమునుండి యుద్దండమై యతిక్రమించిన గర్భాంతః యమభటసంతానమును దుద కాతఁడు గానలేకపోయెను.

ఎత్తినదియు దించినదియు గాండీవమే. ఇందు నిరర్థకపదము లెవ్వి చూపుఁడు? ఆఁడుదియగు ద్రౌపదీదేవి, కీచకునిఁ దా నదలించుటను భీమునితో రహస్యస్థలంబున,

శా. "దుర్వారోద్వృత్త బాహువిక్రమకళాస్తోక ప్రతాపస్ఫుర
ద్గర్వాంధప్రతివీరనిర్దళనవిద్యాపారగుల్ ...."

ఇత్యాదిగ నుద్రేకమువెయిఁ జెప్పినట్లు కవిబ్రహ్మ వ్రాసియుండఁగా, ద్రౌపదికే కాక మగలకును మగఁడయినయర్జునుఁడు, తాను యమభటులను బ్రతిబంధించుటను భీష్మాదియోధవీరులతో సహితరంగంబున 'గాండీవారా' వేత్యాదిగ శూరత్వముమెయి బలికినట్లు సర్వజ్ఞుఁడు వ్రాసియుండుట ప్రకరణోచితము కాదా?

ii. ఆక్షే. మఱియు నీయనుక్రమం గనుండు!

"అనుచు ననుచారియై వినుఁ డెఱుగుదేరఁ, దేర గాండీవ విడి యస్త్రదీయ నుహీను । మహీ... లు...గను మనను మాయ, మాయ గన్నులఁ గ్రమ్మఁ గ్రమ్మ నిగమపంజరకీరము..."

ఇదియును ...సన్నహిమం...గారితోఁ వనగోడు చెప్పుకొనుపద్యమే! నిజముగఁ గవితాలతకుఁ బ్రాసములు వ్రాసములే!" అని శర్మగారు వ్రాసిరి.

ప్రత్యు. ఈపద్య మెట్టిసందర్భమునఁ జెప్పఁబడినదో యించుక యూహించుట న్యాయ్యము. యమభటసంతానమును గానలేని యర్జునుని పైయవస్థను గంటిరి గావునఁ దరువాతిపద్యములఁ గనుఁడు.

గీ. "పోయె బాలుండు యదువృష్ణిభోజకులముఁ,
జిన్నవోయెను జూడ వచ్చినజనంబు
డించిపోయె మదీయగాండీవములజ్జ
వోయెఁ గొనిపోయె భూసురపుత్త్రు జముఁడు."

వ. "ఇవ్విధంబున గాండీవమ్ము లావు వమ్మయినం గ్రమ్ము నుమ్ములికంబున విన్ననైన నన్నుం జూచి యవ్విప్రుఁడు,"

క. "ఓపార్థ! నిన్ను నమ్మితిఁ, బాపని రక్షింప కిట్లపార్థుఁడ వైతే
నాపాలిపారిజాతము, గోపాలకచక్రవర్తిఁ గొనిరా నైతిౕ."

చ. "పిలిచితి నన్న! నిన్ను? నతిభీతుఁడ విప్రుఁడ నమ్మినాఁడ నీ
పలుకనృతంబుగాఁ దగునె?....పోటుమగఁడై యిటుచేసితి గాక యింతలో
నిలుతు మురారి నన్నచట నీళ్లను ముంచినఁ బాల ముంచినౕ."

క. "నీ వేమిసేయు దీగాం,డీవము నీకిచ్చి యిమ్ము డెప్పరమైనౕ
లావు గలదంచుఁ బలికిన,పావకుచేఁ గాదె కోలువడితిఁ గుమారుౕ?"

ఇత్యాది వాక్యశూలములతో నాబాఁపఁడు, ద్వారకకు మరలి పోవునాతనిం బొడుచుచు వెంబడించినాఁడు.

(పైపద్యములయందలి కరుణరసనంవిధాన మెట్టిమృదుమధురపదములతో నెట్టిశబ్దాలంకారములతో నిండియుండి, పాఠకులహృదయముల నేరీతిని గరఁగించుచున్నదో విచారింపుఁడు.)

అర్జునుఁ డుత్తమకులసంజాతుఁడు. పౌరుషశాలి. ఎన్నఁడు నుడివోవని పరాక్రమము నేఁడు వమ్మయ్యెఁ గదా యనువిచార మాతని చుట్టుముట్టెను. అవ్విచారమునకు వెంటఁబడ్డ బ్రాహ్మణుని యేడ్పువలనిచింత తోడయ్యెను. ఆతని కాసమయమున నేమియుఁ దోఁపదయ్యెను. ఊరక కూర్చుండలేక లేచ్చుకొనిన శిశుహత్యాబ్రహ్మహత్యామహాపాతకములు నడుమ జ్ఞప్తికి వచ్చుచుండెను. అప్పటినన నాతనిమనోభావగతు లెట్లుండెను? కోపము, విచారము, పాపభీతి, సంభ్రమము, లజ్జ మొదలగు వికారము లాతనిహృదయాంతరంగమున దండడి వెట్టుచుండెను. ఆతఁడు ద్వారకకుఁ బోవుచుండెను. అచ్చటఁ దనబావగారికిఁ దనమోము నెట్లు చూపఁగల నని యాపోటునుగఁడు మిక్కిలియుఁ జింతించినవాఁ డయ్యెను. అలవిగానిపని యయ్యెనే యని పశ్చాత్తాపము నందెను. "ఏమీ! యనుభటసంతాన మెంతలో నన్ను వంచించి పోయినది?" అని తిచ్చనడియెను. వెనుక బ్రాహ్మణుఁడు రోదనము చేయుచుండెను. యదువృష్ణిభోజవిభులు కా ళ్లీడ్చుకొనుచుఁ జిన్నవోయినమోములను దనమోముతో వియ్యమందించుచు వచ్చుచుండిరి. 'చీ! ఇట్టిబ్రదు కేల? యని యప్పుడుఁ డెంచి, మరణము నిచ్చగించి యేనీట నైనను గాండివముతోఁ బడఁదలంచి వెనుకకు మరలెను. మరలఁగానే యేడుపుమోముతోడి బాఁపనయ్య యెదురయ్యెను. 'అయ్యో! బావగారితోఁ జెప్పి విప్రకుమారు నిప్పింపవలదా?' యని మరల నగరాభిముఖుఁ డయ్యెను. 'ఇసీ! సిగ్గుమాలి చేతగానివాఁడ నైతి ననియాతనితో నెట్లు ముచ్చటింపఁగల?' నని వెనుకకుఁ దగ్గెను. 'శ్రీకృష్ణుఁడు విప్రకుమారుని బ్రదికించునెడ నవ్విప్రునియమందానందముం గాంచి మనశ్శల్యము నూడఁ బెఱికికొనవలదా?' యని మరలఁ బత్తనమునకుఁ బ్రయాణ మయ్యెను. "ఒకవేళఁ గృష్ణుండు 'మించిపోయినపని సాధ్య మగునా?' యనుచోఁ జావునకన్న నెక్కుడు సంకటము ఘటిల్లునే?" యని వెనుకకు నడుగు పెట్టెను. "ఆహా! జగన్నాటకసూత్రధారి యగునప్పరమేశ్వరునియెదుట మనుష్యుఁ డగునే నెంత? మదీయపరాక్రమాదు లమ్మహాపురుషుని యమేయశక్తిముంగల నెంతటివి? సర్వశక్తుఁ డగునాతఁడు బ్రాహ్మణబాలునిఁ దప్పక బ్రదికింపఁగలఁడు. అక్కల్యాణకార్యమును గన్నులారఁ గని యానందించెదఁ గాక!" అని మనసు పదిలముచేసికొని తిరిగి ద్వారకకు నడచెను.

బులు షాడవౌడవసంపూర్ణంబులం బ్రకీర్ణంబులుగా నావర్తనప్రకారంబులం బరి
భ్రమించు భైరవి భూపాళ శ్రీరాగమాళవినాట రామక్రియా శంకరాభరణ
బళహంసాది స్త్రీపురుషరాగంబులు శుద్ధసాళగసంకీర్ణంబుల శ్రవణమనోహరం
బగున ట్లంగుళీప్రగ్రసనవసుత్వాకరవిశేషంబునఁ బాడుకొలుపుచు రాగాలప్తి
సమేతంబుగాఁ ద్రిపురవిజయాపదానంబు సూపకాలప్తిమార్గంబున వినిపించినఁ
దద్గానంబు నాకర్ణించి గోకర్ణవలయుం డాదరించిన నంతఁ దద్భావం బెఱింగి
పరమేష్ఠికుమారుం డి ట్లనియె. ౧౩౦

చ. ధరణిఁ బదద్వయం బనలతారకనాయకలోకబాంధవుల్
గరహారనీకు నేత్రములు గాడ్పులు నాభి జలంబు.... మం
బరము శిరంబునైనిగమపంజరకీరము నీశరీర మీ
శ్వర జగ దేకపూర్ణవిలసన్మహిమంబున నుల్లసిల్లెడున్. ౧౩౧

క. అవనతముఖముగు తామర, పువుటిత్తిగ మీఁదుగాఁగఁ బొంగించి శిర
స్థానజనహస్రపత్రము, లవి క్రిందుగ నమృతమాను యతి యసమమతీ.౧౩౨

క. భుక్తియు ముక్తియు నొసఁగఁగ, శక్తుండవు నీవెయనుచు సంసారసుఖా
సక్తిఁగడకొత్తి భక్తులు, భక్తి న్నినుఁగొలుతు రమృతభక్తాధీనా. ౧౩౩

శా. బ్రహ్మాండోదరపూరితుండవగు నీపాదాంబుజద్వంద్వమున్
బ్రహ్మాదుల్గన లేరయైనను భవద్భక్తిప్రభావోన్నమ
ద్బ్రహ్మజ్ఞుల్ హృదయంబులం దలఁచుచుం బ్రఖ్యాతులై చాలఁద
ద్బ్రహ్మానందసుఖంబు నొందుదురు రుద్రా భద్రనిర్వాహకా. ౧౩౪

వ. అని నానాప్రకారంబుల నిర్వికారాకారుండై నీరజాసనకుమారుండు కుమార
జనకుం బ్రణుతించిన నాపన్నగకంకణుండు ప్రసన్నుండై యతని కి ట్లనియె.

చ. మునివర నీ వెఱుంగనివి మూఁడుజగంబుల లేవు దజ్జగ
జ్జనితములైన వృత్తము లజస్రము ధాతకుఁ గానిపించునా
యనకడనుండి నీవిటకు నైచను దెంచుట కెద్ది హేతు వీ
వనిగనఁగోరి త్రిమ్మరుదు వంతియ కా కితరంబు గల్గునే. ౧౩౬

గీ. భామినీసుతార్థపశుగతం బగుకోర్కి, లేదు నీకునొక్కలేశ మైన
ముక్తి వేఁడెద దన్న ముక్తుండ వటమున్న, యేమి గోరి వచ్చి తో మునీంద్ర.

క. అని నీలకంధరుఁడు పల్కిన పల్కుల నాలకించి కేలిమొగుపుతో
మునివరుఁడు వినయవినమిత, తనుఁడై యి ట్లనియె నతనుదళనుని[1] తోడన్

---

[1] తోడన్.

నారదుఁడు శివునకు నరసింహునిప్రతాపము చెప్పుట.

సీ. దేవ నీకరుణార్ద్రదృష్టి నాపైఁ బర్వినఁట యింతకంటె నిష్టార్థ మెద్ది
నా కొక్కనికె కాదు నరనాగపశుపక్షితతికి నీకృపయ వాంఛితము లొసఁగు
వినవయ్య వే యొక్కవిన్నపం బమరారియురము నృసింహుఁడు కరరుహముల
విదళించి మించె నవ్విభుకోపవిభవంబు ముజ్జగంబులుఁ జుట్టుముట్టుకొనియె
నప్పు డింద్రాదిసుర లెల్ల నిప్పుడొక్క, నట్లు మిట్టించి రంభాదు లైనయప్స
రోగణంబులఁ గొని బ్రహ్మ వేగఁ గదిసి, విన్నవించిన నతఁడును వెల్లనయ్యె.

వ. ఆహిరణ్యగర్భునకు హిరణ్యకశిపువిశసనకారి నివారించుభుజాసారంబు లే
దయ్యె వినుము. ౧౪౦

సీ. పాదఘట్టనములఁ బగిలి భూవలయంబు నెఱిదప్పి యొడ్డులు విఱిగి పడఁగ
నాసాకుటీరనిశ్వాసమారుతహతి శైలసంఘము బొమ్మరాలఁ బోల
దంష్ట్రాక్షినిర్గళద్దహనకీలల వియద్భ్రాంత తారాలాజపటలి పేటులఁ
గుటిలసటాచ్ఛటాకోటికుట్టనముల విరిసి మేఘంబులు ముకిసిపోవ
నట్టహాసార్తి బ్రహ్మాండ మావులింప,హలహలారావమున జిహ్వ సెలసికొనుచు
మించి క్రోధంబు మూర్తీభవించె ననఁగ, నుద్భవించె నృసింహదేవోత్తముండు

క. గిరినిష్ఠుర మగుదానవ, వరువక్షము వాఁడిగోళ్ల వ్రచ్చుట యెట్లా
నరకేసరిపౌరుషవి, స్ఫురణాటోపమున కీశు జోడుం గలదే. ౧౪౨

క. మసమసఁగఁ బడియె దిక్కులు, విసరె నసమయప్రభూతవిలయానిలముల్
కసుగందెఁ దరణి ధరణియు, వసివాఁడె నృసింహుకోపవహ్నులు నిగుడన్.

క. సురపరివృఢశత మేనియుఁ, బరమేష్ఠిసహస్ర మైనఁ బావకపవిభా
స్కరు లొక్కలక్ష యైనను, హరిహరి నరహరికి నెదురె హరిణాంకధరా.

క. ఆకాలకూటకబళీ, స్వీకారము చేసినట్టి వీరుఁడ వీ వే
మో కాని మాకుఁ జూడ మ, హాకాళ నృసింహు నితరు లాఁగంగలరే.౧౪౫

క. ఈ నెఱిఁ బరిమీఱినయా, శ్రీనరకేసరిప్రతాపశిఖిచందము మీ
కే నెఱిఁగింపఁగ వచ్చితి, నూనాయుధదర్పహరణ సురనుతచరణా. ౧౪౬

ఉ. మానుషలీల న న్నెదుర మారుతభుజ్నరులందు లేరు నై
మానికు లెల్ల నట్ల పురమర్దనుఁ డొక్కఁడె విజ్రుపీఁ గెడిం
దా నెఱిబంట నంచుఁ గదనంబున నాతఁడె పన్ని నిల్చినన్
మానముఁ బ్రాణముం గొని సహస్రయశంబు వశంబు చేసెదన్ ౧౪౭

వ. అని పలుమాఱు నమ్మురులుమానిసిమెకంబు వికవిక నగుచుండు దేవా నీ వావావదూకుం బోనీక యాఁగి మూఁగిన పంతంబు నంతయు విడిపించి శాంతునిం జేసి యీసకలభువనక్షోభంబు నుపసంహరింపం జేయవలయు నని కంజభవప్రభవుం డంజలిసేయుటయు నాయుగ్రుం డుదగ్రలోచనప్రభలు నిగుడఁ బాయక సేవసేయుచుం జేవచేయి మీఁదగు సముంనప్రారంభు నందికేశ్వరుం డమోగుణవికారశబలితహృదయుం డై చూచుటయు నాత్రిలోచనదౌవారికుండు నారదున కిట్లనియె. ౧౪౯

క. ఇది యాడఁదగినవాక్యం, బిది యాడఁగరా దటంచు నెఱుఁగగు విప్రు,
ల్గదిఁ దోఁచినకొలఁదిన యాఁ,డుదు రేమేనియు శ్రవఃకఠోరము గాఁగన్

సీ. తెగవ్రేయఁడే ధగద్ధగదుగ్రకరవాలధార నంధకశిరస్స్తానురసము
గూల్పఁడే సురశైలకోదండనిర్ముక్త పుండరీకాక్షాస్త్రమునఁ బురములు
నుఱుమాడఁడే మామ నోము నోమఁగఁ జొ[1]చ్చు తిండిపోతుల వేల్పుదుండగీల
నఱచేత వెనుపట్టి చఱవఁడే ముందలపట్టి మృత్యువుఁ గిట్టి బాధపెట్టి
యమ్మహాదేవునాస్థాని కరుగుదెంచి, మేరమీఱంగ మానిసిమెకము బీర
మేల కొనియాడెదవు నీకు నెఱుక లేదె, నయనహృత్పూర్ణచంద్ర వీణామునీంద్ర

చ. హరునిభుజాబలంబుఁ గనకాద్రి యెఱుంగు గదాభిఘాతమా
తరణి యెఱుంగు బింక మలతామరచూలి యెఱుంగుఁ దూఁపుబ
ల్పగుసదనం బెఱుంగుఁ బురపంక్తి లలాటకృశానుకీలలు
స్మరుఁడె యెఱుంగుఁ గాక వెడమాను లెఱుంగఁగ నంతప్రోడలే. ౧౫౧

క. హరునిపరాక్రమమును నర, హరిశౌర్యము నెల్లి నేఁట నమరాసురపం
కరుహభవాదులు నీవును, బరికించెద రేల వేగపడ జటిలవరా. ౧౫౨

క. మృగలక్షణధరు నాదిమ, మృగయుఁ గరాసక్తయజ్ఞమృగు విధిమృగప
న్నగమూర్తిఁ గనిన యీనర,మృగ మేమియొనర్పఁగలదు మృడు నెఱుఁగవొకో

క. శంకాతంకకళంకము, గింకము నొకకొంత లేక క్రిక్కిఱిసిన యీ
శంకరుసభలో నాడిన, బొంకరి నినుఁ దడవఁదగదు భూసురుఁ డగుటన్.

క. విను దేవసభల వీణియఁ, గొని పాడెదుగాణ వగుటఁ గుసుమాయుధభం
జనుబలము చెప్పఁజూచితి, వినవె కనవె శంభుఁ బొగడవిద్వజ్జనులన్ ౧౫౫

వ. అని యిట్లు సజ్జనానంది యగునంది డెందంబునం గుంది పలికిన పలుకుల కులికి వెలితపసి వెలువడియె వెడవిలుతుపగఱయుఁ దగుపరివారంబును నంతర్ధానంబు నొంది రంత. ౧౫౬

---

[1] జొచ్చి.

సీ. బలితంపుఱెక్కమొక్కల మొక్కలపుగాడ్పు ప్రాఁతగుబ్బలులనుబ్బూఁతలూఁప
ముఱియించు నిరువంకముఖరంధ్రములనుండిపొగ లేనిమంటలుబుగులుకొనఁగఁ
గజగాత్రములసాఁగఁబలింపఁ దునుకలై బలునీటిమోపరిబలఁగ మగల
మెట్టియూఁదిన[1] నేలపట్టువిచ్చిన గాడి నెరియల బలియింటి నెలవు దోఁపఁ
జాఁకలు రాల గ్రహములు ధరణివ్రాల, జలధి ఘోషింప దిక్కులు జలదరింప
హూఁకుడుశరభావతారంబు నవధరించి, వేగ మానవహరిపురోవీథి నిలిచె.

వ. ఇవ్విధంబున రుధిరోద్గారిముఖద్వయతిలకీకృతతృతీయలోచనద్వితయంబును శాతచంచూపుటవిపాటితహరిదంతదంతికుంభకూటంబును బ్రహసితగ్రహారమణికిరణధారాపరిణాహసితప్రహరణఘృణిద్విగుణీకృతవలయమణికిరణభుజాదండంబును నఖండపక్షవిక్షేపప్రక్షుభితనభోభూమిభాగపాతాళగోళసంచారిసంచయంబును దర్పితసర్పహారకర్పూరప్రకారకాంతిసంతానవర్ధితశరఁశరదభ్రవిభ్రమంబును జతురచరణచంక్రమణసంచలితకులాచలనిచయంబును నపారవీరావేశఘోరాటోపదీపితాంతరంగతరంగితక్రోధరసవికసనచకితజఠరస్థజగజ్జాలంబు నై యాభీలం బగు శరభాకారంబు తోరంపుబింకంబున గొంకక తనకట్టెదుటం జూపట్టుటయు నాకంబంపుంబుట్టు వాడగ జెట్టి తన బెట్టిదంబు వారించుటకు నై చేరిన మారవిరోధి మతకంపురూపుగా నెఱింగి కోపంబు లోపలనే యడంచి గాంభీర్యగౌరవకాఠిన్యగర్వగర్భితవాక్యసందర్భంబున నిట్లనియె. ౧౫౮

క. నీయందము నీచందము, నాయందములోనియవియు నాళీకహిత
చ్ఛాయకు లోపడనితమం, బేయెడ నున్నది యెఱుంగవే వికృతఖగా. ౧౫౯

సీ. అర్ధపౌరుషము నీకనుమత్త మైనది యాలంబుమీఁద నెట్లాసపుట్టెఁ
గరతలామలకమై కనుపట్టు శూలంబు భవవైద్యుఁ డనుకొంట పాటియగు నె
తోలు గప్పియు నెట్లు తొడవనేర్చితి వుగ్రవారవాణము* వీరవర్ణితంబు
భంజళ్లఁ ద్రొక్కింపఁ బాండిత్య మున్నదే యీజరద్గవము విహీనజవము
పెంటబూడిదపం జైనతొంటిమేను, విడిచి యొకపుల్గవై యేలవిఱ్ఱవీఁగె
దింత నిలు పోకుపోకు నీగంతు లెల్ల, మానిపించెద శరభసమాఖ్యతోడ.

క. ప్రద్యోతన తేజంబున, విద్యుత్ప్రభ యడఁగినట్లు విక్రమమున నీ
యుద్యోగము వారించెద, నాద్యంత ముదగ్రవిగ్రహానలశిఖలన్ ౧౬౧

---

[1] యూఁదిన. *వారవారణ - మూ.

వ. అనిన విని కనలి సరభసంబుగ నాశరభశ్రేష్ఠంబు నిష్ఠురాలాపంబులు దీపింప నాదివ్యహర్యక్షంబుతో ని ట్లనియె. ౧౬౨

క. కులమును రూపును గుణమును, గలవాఁడవె పోలె నొరులఁ గఠినోక్తులచేఁ
గలఁగఁగ నాడెదు నీకును, గులమును రూపంబు నొక్క గుణముం గలదే.

సీ. సర్వ[1]జాతుల యథేచ్ఛాప్రవృత్తివర్తింతు గుహానావిహారి వై రహి వహింతు
వేకాకి వై యుందు వీరంపుగుహలందుఁ బట్టిచూడఁగరాదు పరుఁడ వెపుడు
తండ్రిబిడ్డలకైనఁ దలపెట్టుదువు పోరు కాద్రవేయ[2]ముపోలె నిగ్రఘనము
పుణ్యజనశ్రేణిఁ బోలియుంతు వూరక దామోదరుఁడవు శ్రీధరుఁడ వెట్లు
గొలుచువారలలచ్చి కే[3]క్రుచ్ఛదంతు, గబ్బుమీఱెడ విసుమంతగాని లేవు
నిన్ను నీసుద్దు లన్నియుఁ గన్నవార, మేల నామ్రోల నూరక ప్రేల నృహరి.

క. కదనంబున నాతెక్కలు, పదనంబుగఁ బొడముదెంచు ఝంఝానిలముల్
వదనంబు సోఁకునప్పుడు, పదనంబుజనాభ తివిచి పఱచెద విచటన్. ౧౬౫

క. ధరఁ దూఱిన గిరిఁ జేరిన, శరనిధిఁ గ్రొచ్చిన నభంబు చని చొచ్చిన నా
కరచరణనఖరధారలఁ, బురుషమృగమ నిన్ను నిపుడ పొలియంజూతున్. ౧౬౬

ఉ. సంధికి వచ్చినాఁడ విను సర్వజగంబులుఁ గ్రోధవహ్ని కి
ట్లింధన మేలచేసెద వోకించుక శాంతి వహించు నీకు మ
ద్బాంధవముద్ర మే లిటులు పల్కుట ని వీఁగి కాదు ధీ
బంధురు లైనవారిపరిపాటి సుమీ యిది చాటి చెప్పితిన్. ౧౬౭

క. వీరము గాని విఱవీఁగిన, దారుణమత్తోటికోటిదంభోళిమహో
దారతరధారలన నీ, గోరపురూపంబు నడఁగఁగొట్టుదుఁ గలనన్. ౧౬౮

చ. అన విని యట్టసహాసభయదాననుఁ డై నరసింహదేవుఁ డా
మినుకుల తేజిపుల్గుదొరమీఁదఁ గఠోరకటాక్షవీక్షణం
బొనరఁగఁ బల్కు నీవు వినవో కనవో దనుజారిపౌరుషం
బునదటు నిన్నుఁ బట్టి యిదె పొట్ట పగిల్చెద బిట్టుఁ గూల్చెదన్. ౧౬౯

నారసింహశరభయుద్ధము.

క. అని యన్యోన్యముఁ బరుసపుఁ, బెనుఁబలుకులు పల్కి వేల్పుప్రెగ్గడలు రయం
బునఁ గదిసి పోరఁ దొడఁగిరి, కనదనలోగ్రస్ఫులింగకలితేక్షణు లై. ౧౭౦

---

[1] సర్ప. [2] కాద్రవేయను. [3] కృచ్ఛదంతు - మూ.

సీ. చఱచె తెక్కల నృకేసరిఁ గిట్టి శరభంబు పక్షీంద్రు గోళ్ల శ్రీభర్త చీరె
శూలి చంచున వనమాలిఫాలము చించె హరి ముష్టిహతి నొంచె నంగజారి
గద నురం బవియించెఁ గమలాక్షుఁ గామారి కొంగవాలున శార్ఙ్గి గొట్టెశివుని
హరుఁడు జానువులఁ గంసారిప్రక్కలునొక్కెఁ బ్రమథేశుఁ జక్రి వాలమునఁ జుట్టె
మంత్రితవిభూతి నగ్నులు మండఁ జేసి, విష్ణుదేవునిపైఁ జల్లె విషధరుండు [దర.
భుజగశయనుండు మాయంపుఁ బొగలుముంచెఁ, బంచవదనునిభూతప్రపంచమ

సీ. క్రోధంబుచాలదే కుముదాహితుని మ్రింగఁ గడకంటమిడుఁగుఱుఁగదువులేల
యార్పులే చాలవే యఖిలంబు బధిరంబు గావింప బిగినవ్వుగమక మేల
క్షతజంబు చాలదే జలధులు పొంగింపఁ గమియు మేనుల నుబ్బుచెమట లేల
బుసకొట్లు చాలవే పుడమిదిద్దిరఁ ద్రిప్పఁ జటులహుంకారప్రచార మేల
యెంతయుద్రేక మెంతదుర్దాంతశక్తి, యెంతబింకంబుపొంకంబు నెంతయనుచు
నిలిచి దివమున నిర్జరావలులు పొగడ, నమరవృషభులు చేసి రుగ్రాహవంబు.

వ. ఈప్రకారంబున దీప్రాకారంబై యాప్రథమపురుషద్వయం బద్వయం బగు పౌరుషంబునఁ దారసించి మేరలుమీఱిన వారాకరంబులును నార్పరానియనలంబులును నుడివోవని యుగ్రవాయువులును నొండొంటిఁ దాఁకిస యుర్వీధరశ్రేష్ఠంబులుం బోలె నానాముఖనిష్ఠ్యూతకీలికీలాభీలంబుగ నాఁటంబు సేయుసమయంబున నదభ్రభ్రమణచంక్రమణప్లుతపరివర్తనస్థానకోత్థవణాది గతి విశేషంబులు గానిపించె నయ్యిద్దఱియందునుం దారతమ్యంబు సామ్యంబు చూపె నప్పుడు. ౧౭౩

సీ. దివిమాసెఁ గనుమూసె దినకరబింబంబు కురిసె మేఘములు నెత్తురులవాన
విధి దూలె ధర వ్రీలె వేఁగెఁ దారాపంక్తి దిక్కులు చినచిన ప్రక్కలయ్యె
శిఖి మ్రగ్గె శశి మ్రొగ్గెఁ జంతాభరాక్రాంతి నుడుకెత్తెఁ బ్రజలకునుదరపేటి[1]
ఫణి గుందెఁ గిటిగందెఁ బ్రథమకచ్ఛపరాజుతలపొట్టలోఁ దూర్చెమలలువడఁకె
మునులు వెఱచిరిసిద్ధులుముచ్చముడిఁగి, రసురలోకంబు నసురుసు రయ్యెసిద్ధ
సాధ్యగంధర్వయక్షులు జలదరించి, రాశరభనారసింహులయాహవమున.

చ. హరి శరభంబుఁ దోలియును నాశరభేంద్రుఁడు నారసింహునిం
దెరలఁగఁ జేసియు న్గగుడ దీకొనియు న్సరిపోరి పోరి యా
సురగతి నుండువేళ హరుచుట్టునఁ బారిషదుల్ నరాదులు
న్సురియలు దాల్చి నిల్చిరి వచోనిచయారభటీస్ఫుటాశు లై. ౧౭౪

[1] నుదరపెట్టి.

క. మున్నాడి యసురవీరులు, పెన్నాటిక మైనసేన పిలపిల మనఁగా
నన్నారసింహుఁ గదిసిరి, కన్నారం జూచుఖచరగణములు పొగడన్. ౧౭౬

చ. అలఘుభుజాబలప్రథితు లాశరపుంగవు లుగ్రసాధనం
బుల నరకేసరిం బొదువఁ బూనినయంతనె తన్నృసింహుచూ
పులయెఱసుంటలం జిమిడిపోయిరి జీర్ణములైరి జీవము
ల్దొలఁగిరి తూలి రోటఱిరి తొట్రిలి వ్రాలిరి కూలి రందఱున్ ౧౭౭

ఉ. ఆసమయంబునం బ్రమథు లార్చి రయంబొనగూర్చి పేర్చి బా
ణాసనసంప్రయుక్తనిశితాస్త్రములం బరఁగింప భూతసం
త్రాసకరంబులై నిగుడు తచ్ఛరము ల్నరసింహవక్త్రని
శ్వాసభవాగ్నిచే నడఁగి సర్వము భస్మము లయ్యెఁ జయ్యనన్ ౧౭౮

వ. ఇట్లు నరసింహదేవుండు. ౧౭౯

క. ప్రమథుల సంగరలీలా, విముఖులఁ గావించుటయును విఱిగి పఱచి త్రా
సమున శరభేశు వెనుకకుఁ, గమియఁజనిరి నృహరి నిలిచెఁ గల్పాగ్నిరుచిన్

గీ. విఱిగి వచ్చినప్రమథుల వెఱపుదేరఁ, బలికి సంగరసన్నాహభయదలీల
నూలుకొనఁజేసి నంది యుల్లోలరోష, భీషణాకృతి ననిమొనఁ బెరిఁగి నిలిచి.

వ. పక్షికులాధ్యక్షుండు వీక్షింప మనుజహర్యక్షుంబు నాక్షేపించుచు నక్షీణ
క్ష్వేళాముఖరితహరిన్ముఖుం డై ఖరకరసహస్రసహస్రోతయు భూతజాతభయా
నకప్రభాపటల చటులంబును ద్రిపురపురపురంధ్రీక పోలతలము కురనికరమ
కరిపత్త్రికాలతాలవిత్రంబును నిజప్రతాపదహన ధవిత్రంబు నగునొక్కశక్తిం
బ్రయోగించిన శేషజిహ్వాంచలాకారంబై తోరం బై మెఱయుచు నప్పర
మసాధనంబు మాధవరూపాంతరంబు పై నిగిడిన నాబలుమగండు గండు
మెఱసి దండధరదండోద్దారం బగునాక్రూరంపుటలుగును నేలం బెట్టి
కాలం జమరి కదియుట యు మదనహరదౌవారికుండు వైరంబు పేరిన మనో
వికారంబున ఘోరాననుం డై నారాచాసారంబు గురియుచు నరమహా
వీరంబుఁ గదిసి బెట్టిదంబుగ నిట్టు లనియె. ౨౮౧

సీ. కనుతెప్ప వేయక కనలిచూచిన నేమి సర్వతోముఖలీలఁ జనిన నేమి
ఘుర్ఘురధ్వనులతోఁ గొప్పరించిన నేమి బలునోరు దెఱచి గర్జిలిన నేమి
భువనసంపూర్తిగాఁ బొడవుసూపిన నేమి క్రొన్నెత్తు మైఁ బుల్మకొన్న నేమి
యుపవినుండక పోయి కడలిదాఁటిన నేమి చూయుఁ ముఖలి నై మునిన నేమి

కపటమునివృత్తిఁ బ్రార్థిను గనిననేమి,కొదమ సామ్రాణి నెక్కి తూఁగినఁ నేమి
నీకు వెఱతునె పోర నాళీకపత్త్ర,నయన శంకరభృత్యుండ నందివీఁడు. ౧౮౩

క. నను గెలిచికాక శరభేం, ద్రునిపై నడరంగ వశమె దోషాచరమ
ర్దన నీబీరము గీరము, గనిపింపుము నాకుఁ గలనఁ గలనాశక్తిన్. ౧౮౪

క. అనుటయు నమ్మాటకు మదిఁ, గనలి యనలశిఖలఁ బోలు కాండము లేసెన్
దనుజారి నందికేశ్వరు, తనువున నవి గ్రోలఁదొణఁగెఁ దద్రుధిరంబున్.౧౮౫

క. కడుదురులు గఱచి నక్రై, యొడలు విదుృనుకొనుచు నంది యును బఱచిన నా
కడసంజపొడుపుదేవర, వెడనవ్వుగ నవ్వ శరభవీరుని బొదివెన్ ౧౮౬

లయగ్రాహి.

వారిపుసంగదిసిపోరిరిలయాంబుధులుపోరు నెఱజోకనుడ వారణకులేంద్రుల్
పోరుగతిసింగములుపోరు నెసకంబుననుదారుణభుజంగములుపోరుమరియాద
స్థోరదవవహ్నులొగిఁబోరు చటులస్ఫురణమారుతములుద్దవిడిఁబోరుబలువీఁకం
దారలిలరాలఁ దిమిరారి రుచిప్రిల[1]బలవైరి నెరిదూల నిజపౌరుషము వాలన్.

మ. శరభేంద్రుండు మనంబులోఁ దలచె రక్షఃసైనికాభీలముం
జిరవైరోద్ధతభాస్కరోద్భవశిరశ్ఛేదక్రియామూలముం
బురవప్రావళిభూరిమేఘవిలయప్రోద్భూతవాతూలము
న్వరఘంటాజనితాతిదీర్ఘనినదవ్యాలోలము న్శూలమున్. ౧౮౮

సీ. గబ్బిమే నుబ్బునఁ గదిసిన గజదైత్యుకండలు చెండిన గదురుకంపు
నలచిత్రకాయకాయము విదారించినఁ గడుఁజుట్టుకొను విస్రగంధలహరి
యంధకారఃకవాటాంతర్విపాటన మాచరించుటనైన నీచువలపు
కొనగోరఁ జిమ్మివాకులకొమ్మునుగని యాదలగ్రున్వఁ బొదువు మేదంపుఁబోలను
సురకరవిముక్తమందారతరులతాంత, గ ంసములఁ బొత్తుగలసిన బంధురాత్త
కీర్తిసౌరభవైభవస్ఫూర్తిచేత, నుడుప ొను శూల మడరె నమ్మృడునిమ్రోల

క.పుటములుగొను పెటపెటలుం, జిటచిటలుం గలిగి విలయశిఖు లుదయించెన్
జటిలములై నిజతేజః,కుటిలములై ము- ఘమొనల క్రూరాస్త్రమునన్

వ. ఇట్లుసాక్షాత్కరించిన యాశుశుక్షణికీలంబునుం బోని శూలంబుఁ గేలం
గీలించి శరభుం డసురభంజనుపై వైనం బూనుట యు. ౧౯౧

సీ. [illegible] వీరన్నసింహుఁడు లోఁ దలంచె ని
[illegible]మధురంధరస హాసికత్వవిభ్ర మా